

politicke
ZATVORENIK

Godina XXXII. - siječanj/veljača/ožujak

BROJ **286**

Osretan Uskrs!

politički
ZATVORENIK

**GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA**

PREDSJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica,
Andelko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: 01/ 487 2433
e-mail: hdpz.podruzница.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

Godišnja pretplata za Hrvatsku 140 kn
za inozemstvo: Europa 300 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 500 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

IBAN HR0525030071100009317 kod
SBERBANK d.d.Zagreb, a za devizne
uplate isti IBAN i BIC VBCRHR22
također kod SBERBANK d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

ŠTO POVEZUJE MUSTAČEVU PREDSTAVKU I IZBOR PREDSJEDNIKA VRHOVNOG SUDA?

Nedavno je na više adresa dostavljena predstavka dugogodišnjega šefa UDB-e Zdravka Mustača iz zatvora u Glini, u kojoj se spominje i Hrvatsko društvo političkih zatvorenika. Poslao ju je predsjedniku države, vladu, saborskim tijelima itd., ali i dr. sc. Zlati Đurđević, profesorici na zagrebačkom Pravnom fakultetu.

Nema u predstavci ni slova, a kamoli rečenice opravdanja ili kajanja za sudjelovanje u ubojstvu hrvatskog emigranta Stjepana Đurekovića, nego se sve svodi na dokazivanje nezakonitosti osude, koliko zbog „zastare“, toliko i zbog tvrdnje da on i njegov supočinatelj Josip Perković nisu smjeli biti izručeni sudu u Münchenu, na kojem su osuđeni na kaznu doživotnog zatvora zbog posebno „podmukloga i gnusnog ubojstvo“. Jednako tako, nema ni slova o tome da su njih dvojica, od Đurekovićeve ubojstva 1983. do izručenja Njemačkoj 2014. proživjeli kao „ugledni građani“ kojima je dan ne samo život na slobodi, nego i moć da unesreće još mnoge hrvatske obitelji.

Njihovi branitelji Anto Nobilo i Lidija Horvat čine sve kako bi izrečena kazna, nakon predaje osuđenika hrvatskom pravosuđu, bila svedena na zakonski minimum. Kako se uvijek mora primjeniti zakon koji je za počinitelja najblaži, to bi značilo snižavanje kazne na najviše 20 godina. To je glavni cilj inicijative kojoj je predstavka prvi korak. Pritom nitko ne haje, hoćemo li tim manevrom ponovno pokazati da u Hrvatskoj nema vladavine prava niti hoćemo li se zamjeriti Njemačkoj i cijeloj Europskoj uniji. Umjesto toga, ekipa koja je već donijela i branila zloglasni „Lex Perković“ sprema se na ponovni pothvat, a Milanovićeva kandidatura Zlate Đurđević jedan je, vrlo važan dio tog pothvata. Vidjet ćemo, hoće li se ta sramota u nekoj trgovačkoj operaciji dogoditi.

A u međuvremenu se Mustač u svojoj predstavci uglavnom žali na sudca Ivana Turudića, spominje „kolegu Šeksa“ i još neke osobe koje imaju status političkih zatvorenika, tobože silno zabrinut za dignitet HDPZ-a, čiji ugled da te osobe krne i da već prema našemu Statutu nisu smjeli dobiti status hrvatskih političkih zatvorenika.

Svjestan sam da živimo u vremenima u kojima se moramo naviknuti na nenormalno, ali da će dvije vodeće udbaške vedete, ljudi koji su svoj život utrošili u progon Hrvata, sada odjednom, 2021. godine, početi „brinuti“ o dignitetu hrvatskih političkih zatvorenika, to nisam mogao ni zamisliti. Jasan je cilj te demagogije: moralna i pravna diskvalifikacija jednog od svjedoka optužbe u tzv. Münchenском procesu. Ali je u cijelome igrokazu oko ove dvojice nesretnika najmističnije pitanje, zapravo odgovor na pitanje: što to predsjednika Milanovića tako obvezuje (ili mu možda netko uvjetuje?), da po svaku cijenu mora za njih dvojicu činiti ono, za što i sam zna da je u konačnici osuđeno na poraz?

Odgovor ćemo sigurno ubrzo doznati. A u ovome sam uvodniku obvezan izvijestiti sve naše članove i simpatizere, da ćemo tijekom sljedeća dva mjeseca učiniti sve kako bismo priskrbili sredstva za održanje našega Društva i našeg glasnika. O rezultatima tog nastojanja i o razumijevanju koje za nas (ne) će pokazati pojedinci, institucije i ministarstva, bit će dodatno obaviješteni. Nadam se da će ovaj broj *Političkog zatvorenika* biti u Vašim rukama prije uskršnjih blagdana, pa Vam najiskrenije želim svako dobro, mir i sreću te čestit i blagoslovljen USKRS !

Vaš

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

POSTOJI LI HRVATSKA ELITA?

I bez posebnih ispitivanja znademo da pojam elite – riječ smo primili iz francuskoga, a korijen joj je u latinskom glagolu *eligere*, izabrati – u hrvatskome političkome, kulturnom i gospodarskom životu ima danas zapravo negativno određenje i područljiv, pejorativan prizvuk: kad se nekoga hoće uvrijediti ili omalovažiti, predbac mu se da je elitist, da se svrstava u elitu.

Pojam, naime, vrlo rijetko označava one koji se zbog nečega smatraju boljima od drugih (pa se s takozvanim pukom, plebsom, navodno, i ne žele miješati), a zapravo njome obično mislimo na *nouveaux riches*, novopečene bogataše, skorojeviće, razmetljivice i ariviste koji se – siromašni svačim osim na brzu ruku stečenim novcem i posljedičnim društvenim utjecajem – pokazuju na javnim priredbama i paradama taštine i ispravnosti, vozikajući se u skupim automobilima ili dangubeći šetalištima i *špicama* između alkoholnih i kokainskih seansi, stalno se ponašajući kao da imaju sva prava, a nikakve obvezе.

Takvima Hrvatska, nažalost, obiluje: taj plod – u našim prilikama križanac balkanskog lukavstva, boljevičke izopačenosti, zapadnjačkoga relativizma i globalističkoga konzumerizma – već desetljećima cvjeta i množi se poput ambrozije i sličnoga korova, nemilosrdno gušći zametke svake plemenitije biljke.

One druge, prave elite, one koja – što u *Pobuni masa* reče José Ortega y Gasset – drži da „čovjek elite nije umišljeno biće, koje smatra da je više od drugih, nego ono, koje više zahtijeva od sebe nego od drugih, čak i onda kad ne uspije u sebi ostvariti svoje više težnje“, nje, nažalost – nemamo. Nemamo – ili ih brojimo na prste – onih koji se smatraju slugama i apostolima viših, nacionalnih ciljeva, onih na koje bi se odnosila misao, da „protivno od onoga što se obično misli, elitno stvorene, a ne masa, živi 'po svojoj biti' u podložnosti, službovanju. Njegov mu se život pričinja bez cilja, ako ga ne posvećuje u službu kakve više dužnosti. (...) Plemstvo se poznaće po zahtjevima koje postavlja sebi, po obvezama, a ne po pravima.“

To je jedan od najjasnijih dokaza našega poraza: elitni hrvatski naraštaj u pravome smislu riječi, koji je stasao između dvaju svjetskih ratova, 1945. su bez milosti pokosili jugoslavenski boljevići; onaj koji je iz pepela niknuo i propupao početkom tisuću devetstvo devedesetih ubrzo je (s hrvatske strane, pod hrvatskom zastavom i u ime Hrvatske!) marginaliziran i ušutkan, kako bi se – u nedostatku vizije i u sklopu jedne kvijetističke, kapitulantske, kukavičke politike – omogućila protuhrvatska, *regionska, zapadnobalkanska, jugosferska*, jugoslavenska rekonkvista.

Njezinu moć i njezinu drskost već godinama promatramo iz dana u dan; njezina obijest mogla bi se, izgleda, manifestirati u još drastičnijim oblicima nakon predstojećih lokalnih izbora. To što su, prema sadašnjim raspitima javnoga mnjenja, u glavnome gradu Hrvatske – a možda i još ponegdje – najizgledniji pobjednici izdanci krajnje ljevice, nije nikakvo iznenadenje, nego posve logičan, prirodan i neizbjeglan rezultat političke strategije kojoj je krajnji cilj slamanje hrvatskog nacionalizma, obezvrijedivanje i eutanaziranje hrvatskoga nacionalnog osjećaja.

Iz sjemena zasijanog lažima o takozvanim pozitivnim vrijednostima hrvatske ljevice koje bi se, tobože, imale kriti duboko ispod *šinjela* jugoslavenskih boljevičika i politkomesarja; iz tog sjemena pognojenog haeselesovskom samodopadnom i sluganskom rehabilitacijom karađorđevskih batinaša, prirodno je izrasla novovjeka hrvatsko-srpska koalicija, kojoj su sadašnji predizborni zagrebački favoriti zakonito čedo. Jer, ono čemu se tepa kao krajnjoj ljevici, nerijetko nije uopće na ljevici, ali uvijek jest na Istoku, i uvijek jest na posluzi tuđinskim interesima, dakle: uvijek je protiv Hrvatske.

I postojat će kao ozbiljna prijetnja sve dok ne stasa prava, autentična hrvatska elita; i sve dok hrvatski birači ne izvuku pouke iz činjenice da i ovih dana, u proljeće 2021., uživaju u hrvatskoj slobodi, blagostanju i zakonitosti, upravo onakvima kakve su sami izabrali, i posve u neskladu s poviješću naroda koji je stoljećima opstao na povijesnoj vjetrometini, pa je i u XX. stoljeću dva puta pokazao svijest, hrabrost i odlučnost da bez obzira na žrtve stvari i obrani vlastitu državu...

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

ABECEDAR POLITIČKIH ZATVORENIKA: ZASAD UNESEN VIŠE OD 42.000 IMENA.....	3
<i>mr. Marijan ČUVALO</i>	
NOVI SUKOB NA LJEVICI	4
<i>Vlado JURCAN</i>	
TKO JE VIŠE POHARAO PETRINU – SRBI ILI POTRES?	5
<i>Alfred OBRANIĆ</i>	
POPIS JASENOVAČKIH ŽRTAVA JE NETOČAN; UPRAVO SU ZNANSTVENO DOKAZANE NJEGOVE NELOGIČNOSTI KOJE UPUĆUJU DA JE VELIKIM DIJELOM IZMIŠLJEN.....	9
<i>Matko MARUŠIĆ & Josip PEČARIĆ</i>	
NAŠ NUTARNJI SVIJET (48.)	14
<i>Maja RUNJE, prof.</i>	
OTOK HVAR U DRUGOME SVJETSKOM RATU	15
<i>Dr. sc. Nikica BARIĆ</i>	
ANTE STARČEVIĆ OČIMA IVE PILARA	34
<i>Dr. sc. Tomislav JONJIĆ</i>	
ISKAZ JEDNOG HRVATSKOG IZBJEGLICE O PRILIKAMA U ZATVORSKIM BOLNICAMA U „JUGOSLAVIJI“	41
<i>Dr. sc. Ante ČUVALO</i>	
ODLIČJA.....	43
<i>Ivan VUKIĆ</i>	
APSTRAKTNI RAT – ZLOČINI REALNI	46
<i>Tihomir NUIĆ</i>	
IN DIESER AUSGABE	51
IN THIS ISSUE	52

UMIVANJE JUGOSLAVIJE

Pomno osluškujući, kao i uvijek tijekom svoje slavne prošlosti, glasove s političkog Olimpa – svejedno: bio on na Dedinju, u *Kockici*, na Pantovčaku ili na Markovu trgu – zagrebački *Večernji list* svih ovih godina nastavlja sa svojim doprinosom operaciji umivanja Jugoslavije.

Intenzivnije nego ikad, zbiva se taj pothvat u ovim teškim mjesecima, kad su nas, same i skoro nemoćne pred rasnim i klasnim neprijateljem, na historijskoj vjetrometini ostavili naši nezaboravni i neprežaljeni borci i neimari, neumorni branitelji antifašističke revolucije Mira Furlan i Đorđe Balašević (s kojim je jedan naš dični, naobraženi i dostojanstveni predsjednik, uvijek popašan na balkanske specijalitete i primitivne viceve, na jednome zagrebačkom brijevu neumorno tamanio čvarke, zalijevajući ih neizbjegljom *stomakljom*), a umro je – sve bol do bola! – i Milutin Dedić, pa te, blagi Bože, ovako zbumjeni, izgubljeni i preplašeni, molimo da nam na životu ostaviš bar Radeta, a s njim i Uršu Raukar i s njom bar Rajka Grlića i Acu Stankovića.

Jer, teška su vremena osvanula „ovim prostorima“, i zato je pravi melem na ranu kad nas *Večernjak* i vikendom, na svojim prostranim bijelim plahnama, skrbno časti umilnim razmatranjima Mirjane Rakić ili Kornelija Bate Kovača, kad nas svojim širokim osmijehom razdraga dražesni čovjekoljubac Momčilo Bajagić Bajaga koji nam je ne tako davno umiljato poručivao da „lepa vaša bit će groblje“ (jer: „Kreće armija, najjača na svetu, / kreće armija u osvetu, / i jednom zauvek armija srpska, / i jednom zauvek sve će da vas smrska“), ili kad nas olinjali povuci-potegni o našem trošku kao mlade majmune *farbaju* porfirijskim bojama.

A da stvar bude ljepša i uvjerljivija, u ovim ožujskim danima svoj *obolus* toj ljupkoj misiji umivanja Jugovine dali su i Mate Meštrović, sin znamenitoga srbo-hrvatsko-jugoslovenskog *vajara* (ujedno nadaleko poznati borac protiv američkog imperializma), i Miro Kovač, nekadašnji naš ministar vanjskih poslova koji i ovih mjeseci tako čeznutljivo mašta o položaju kojemu su *sigurnjak* i vozač *essentialia negotii* – makar to bila kakva veleposlanička zavjetrina koja bi poput krušne mrvice pala s Plenkovićeva i Milanovićeva stola – da je od te čežnje prestao jesti, pa su liječnici zabrinuti da u već poodmaklu

stadiju boluje od sušenja odnosno atrofije stanovitoga inače vrlo prokrvlijenoga i koštanim tkivom sa svih strana okruženog organa.

Izvjestiše nas, naime, njih dvojica, mali Meštrović i veliki poslanik *in spe*, o svojoj učenoj spoznaji – a do nje dođoše posve neovisno jedan o drugome (pa polažu jednak prava na nagradu čije se dodjeljivanje očekuje na Dorćolu ili na Terazijama, čim se obistine spomenuti Bajagini proročanski stihovi!) – da je stvaranje jugoslavenske države 1918. za

za Jugoslaviju, njezini svjesni apologeti i njezini nesvjesni branitelji ponavljaju još od Prvoga svjetskog rata; ponavljali su ju i u jesen 1918.; ponavljali su ju i nakon Rapalla 1920. godine, a ponavljao ju je i Franjo Tuđman u svojim ranijim i nešto kasnijim djelima, to jest, koje desetljeće prije nego što je, voljom Svevišnjega i bezgrješnim udjelom Kovačevih tjelesnih roditelja, susreo svog mentora u liku Mira Kovača. Srbohrvatska je formula, naime, bila i ostala sasvim jednostavna: nešto smo, eto, pa i dosta, žrtvovali na jugoslavenskome oltaru; no, dok nas talijanski fašisti mlate i napajaju ricinusom, kajmakčalanci nas malo gaze, gnječe, biciju i ubijaju, ali je zato „glavnina ostala na okupu“.

Mali sin velikog *vajara* i mali kandidat za prividno veliku (veleposlaničku) udjelu, dakle, svečano nam otkrivaju toplu vodu odnosno – mlate praznu slamu. Ako je, naime, „okupljenost“ hrvatskih zemalja u jednome državnopravnom okviru najviša vrijednost po kojoj se ocjenjuju politički pokreti i osobe, onda bi već i *naperniji* prvoškolac mogao znati da je zapravo Austro-Ugarska bila jedina država u novije doba koja je doista okupljala sve Hrvate i sve hrvatske zemlje; slijedom čega bi – prema spomenutome mjerilu („okupljenosti“) – svakako ispravnija bila ona politika koja bi težila reformiraju te države (a dakako i stvaraju neovisne hrvatske države!), negoli ona koja je svoje poslanje sažimala u izreku „Ili Jugoslavija ili – ništa!“ (te pritom, kako znademo, izričito dopuštala i davala „kompenzacije“ i Srbima i Talijanima).

A već u drugome razredu osnovne škole bi se – sasvim površnim pogledom na zemljovid jugoistočne Europe – dalo lako vidjeti da Hrvati ulaskom u jugoslavensku državu nisu samo (privremeno) izgubili područja koja su ušla u sastav Kraljevine Italije ili su prijelazno tvorila tzv. Riječku Državu, nego su trajno i zauvijek (ne računajući kratkotrajno i nominalno vrhovništvo Nezavisne Države Hrvatske) izgubili istočni Srijem, Boku kotorsku, a bogme i Bosnu i Hercegovinu, u kojoj se nisu proveli niti se danas provode onako kako su se s jednom drugom i drugačijom – dakako, apsolutno protujugoslavenskom – svješću i politikom mogli provesti. Te su lekcije, nažalost, mali Meštrović i neveliki Kovač propustili naučiti dok su se požudno ogledali za jaslama... (T. J.)

Hrvate bilo zapravo blagotvorno, jer je ono većinu hrvatskih zemalja zadržalo na okupu i tako spasilo te, valjda, tijekom *zavnohijade* oplemenjeno avnojskim sje-menom, stvorilo pretpostavke za današnju hrvatsku državu.

Premda je o tome nekad znao zapravo i drugačije misliti – pa i napisati koji vrijedan redak – Kovač se je u toj svojoj veleposlaničkoj grozniči čak podišio kako je još u svojim mlađahnim danima o tome podučio Tuđmana, koji da je to tumačenje, nakon ozbiljnijeg promišljanja, svesrdno i prihvatio. (Eto, dakle, na čemu liječnici temelje svoju spomenutu bojazan za Kovačovo zdravlje koje je, kako znamo, ujedno pitanje našega nacionalnog opstanka.)

Zamisao je zanimljiva; jedina je nevolja u tome da nije nova, a nije ni točna. Jer, tu meštrovićevsko-kovačevsku ispriku

ABECEDAR POLITIČKIH ZATVORENIKA: ZASAD UNESENKO VIŠE OD 42.000 IMENA

Pored osnovne djelatnosti, brige o svome članstvu, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika od svog osnutka nastoji ostvariti određene projekte.

Jedan od njih, mogli bismo ga nazvati „projektom lustracija“, zastao je zbog nedostatka političke volje u vladajućim strukturama. Mi smo učinili sve što je u našem djelokrugu, i došli do zatvorenih vrata, kao i svi koji su lustraciju imali u svom programu.

Časopis *Politički zatvorenik* nekako se država, a sudska mu je krajnje neizvjesna.

Projekt „Memorijalni centar sjećanja na žrtve totalitarnih režima“ bio je pred samim osnutkom, kad ga je pročelnica za kulturu Grada Zagreba Milana Vuković Runjić naprasno prekinula, pod izgovorom da HDPZ u svom logotipu ima grb s početnim bijelim poljem. Svi dokazi struke ostali su bez učinka: ljudi ne uvažavaju

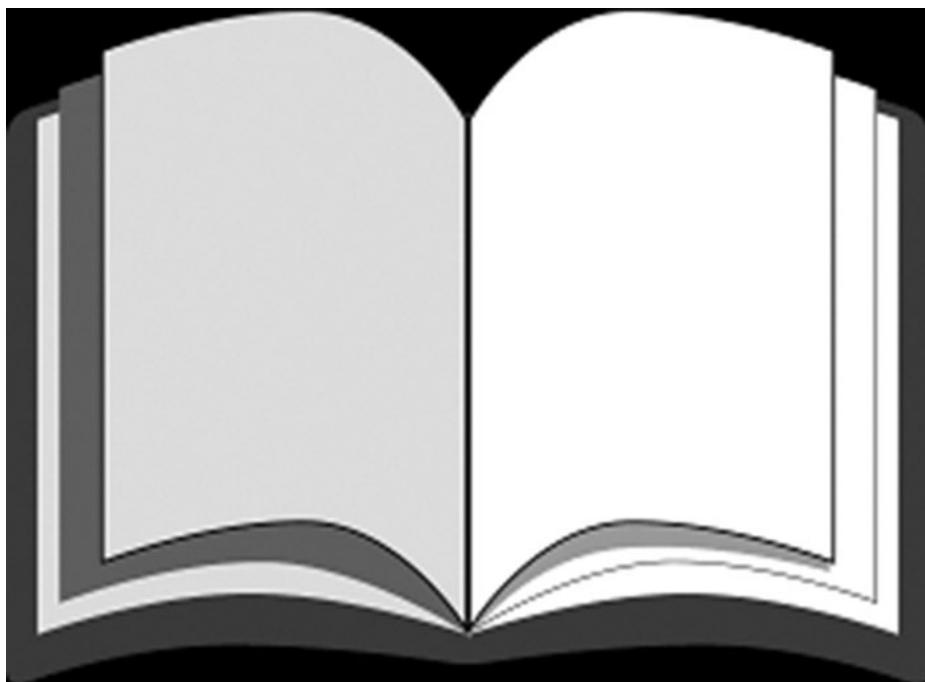
Piše:

mr. Marijan ČUVALO

Rad na njemu započeo je pozivom glavnog urednika *Političkog zatvorenika* Tomislava Jonjića, za upis u upitnik osoba proganjениh iz političkih razloga, radi izrade Biografskog leksikona političkih uznika, koji je objavljen u našem časopisu br. 116 od prosinca 2001. godine.

Malo nakon toga, Jure Knezović počinje objavljivati „Priloge za biografski leksikon hrvatskih političkih uznika (*Politički zatvorenik*, br. 120 – 178), te objavljuje podatke za oko 3.500 osoba. Nije mi poznato da je netko nastavio taj rad.

Zagrebačka podružnica HDPZ-a je 2014. u program svog rada uvrstila izradu Leksikona hrvatskih političkih zatvorenika.

mišljenje stručnjaka i očite činjenice, ili jednostavno traže izgovor zbog kojega bi mogli odbiti taj projekt.

Nismo dobili ni potporu tijela Europske unije koja je svojim rezolucijama inače obvezala članice da se suoče sa prošlošću.

I tu je stalo, do danas.

Ostao je projekt „Leksikon političkih zatvorenika“.

Tajnik HDPZ-a, Fabijan Dumančić, ustrojio je ekipu za snimanje arhivske građe, i ekipu za pretraživanje te građe i unosa u Leksikon političkih zatvorenika, pod nazivom Radna verzija Leksikona političkih zatvorenika. Izabrano je uredništvo na čelu s dr. Andjelkom Mijatovićem kao glavnim urednikom. Tajnik je uspio izboriti se za početna sredstva, pa su snimljeni podatci

za KPD Stara Gradiška i Goli otok, a na redu je bio odlazak u KPD Lepoglava zbog snimanja tamošnjeg arhiva.

No, došla je pandemija i potres u Zagrebu, pa u Banovini. Presušila su sredstva za rad na terenu, pa je otkazan odlazak u Lepoglavu. Ali, rad na Leksikonu je nastavljen. Pritom se, pored arhivskoga građiva, koriste svakovrsni podatci o žrtvama političkog progona objavljeni u *Političkom zatvoreniku*, kao i oni u objavljenim žrtvoslovima koji se u pravilu temelje na izvornim dokumentima ili su prikupljeni na terenu, pa ponekad sadržavaju i podatke kojih nema u arhivskim ustanovama.

Primjerice, Ana Beg iz Sošica zaklana je, jer je njen muž izrezbario oltar crkve u izgradnji. Ili, u naselju blizu Splita, nakon rata, grupa suseljana igra balote. Jedan igrač ima veliki ožiljak na nadlaktici. Pita ju ga suigrači odakle mu ožiljak. On kaže: Ma, to me je ugrizao taj i taj – suseljanin kojega su svi igrači poznivali – dok sam ga gurao u jamu.

Ovakvi iskazi vjerno karakteriziraju režim.

HDPZ je višekratno upućivao pozive podružnicama, da prikupljaju podatke sa svog područja. Odziv nije bio zadovoljavajući, iako su neki svoj posao obavili na najvišoj razini. U nekim slučajevima (pa i onda kad je riječ o objavljenoj dokumentaciji) prikupljeni su podatci nedostatni, jer nema svih činjenica o osobama koje bi Leksikon trebao sadržavati, da bi bio dokumentaran i znanstveno upotrebljiv.

Možda je i uredništvo dalo nedovoljno precizne naputke. Ja nisam stručnjak za ovakve poslove, ali sam držao da za potrebe Leksikona podatci o svakoj osobi trebaju sadržavati: ime i prezime, imena roditelja, datum i mjesto rođenja, školsku spremu, zanimanje, osnovne podatke o optužbi i presudi te naznaku mjesta robijanja.

Kad se radi o ratnim žrtvama, ne unosimo podatke o poginulima u borbi, jer to je posao drugih. Unosimo podatke ako je vojnik zarobljen, pa ubijen bez suda ili nakon suđenja. Ne unosimo podatke o smrti zbog bolesti ili nesretnog slučaja. Unosimo podatke žrtava bombardiranja, ali ne unosimo žrtve Domovinskog rata.

Vremenski okvir je jasan: od završetka Prvoga svjetskog rata i osnivanje jugoslavenske države 1918., do 1990. Naše istraživanje želi obuhvatiti političke žrtve monarhizma, fašizma, nacional-socijalizma, komunizma i jugoslovenstva uopće.

Konačni naslov leksikona još nije određen, jer će on ovisiti o sadržaju, pa ga zasad smatramo abecedarom. Dosad je u nj upisano više od 42.000 osoba, ali imam osjećaj da sam na početku posla: ako bi se nastavilo raditi na dosadašnjem načinu, sa sadašnjim radnicima, za dovršenje posla trebat će nam bar još 20 godina. Pravo rješenje bi bilo, ako bi država preuzeila pokroviteljstvo nad ovim projektom.

I na ovom uzorku iščitavaju se neki zaključci.

Vidljivo je, najčešće, da uz svakog muža stradalnika stoji njegova družica i obratno. To pokazuje da je obiteljska zajednica u Hrvata čvrsta domoljubna i vjerska zajednica, baza odgoja potomaka u duhu običaja i tradicijskih vrijednosti. Uočavaju se „trase“ čišćenja terena od nesrba, u skladu s davno osmišljenim projektom Velike i Homogene Srbije, kako je to dobro dokumentirao, recimo, Stjepan Lozo. Tako su ista naselja, iste obitelji istih prezimena bili žrtve političkog progona u prvoj Jugoslaviji, od njezina nastanka, pa u Drugome svjetskom ratu, i onda u drugoj Jugoslaviji i u Domovinskom ratu.

Brutalnost režima, kao poruka i cilj, očitava se u načinu usmrćivanja, u progonu, u spaljenoj zemlji, gdje su čitava naselja zbrisana do temelja, da se izbriše sjećanje na njihovo postojanje. Posebno su na udaru simboli, kao crkve, groblja, crkveni ljetopisi, nošnja, tradicionalni običaji. Jer: želiš li nekog uništiti, prvo mu uništi simbole.

Kad jednom bude završen, leksikon će biti svojevrsna politička povijest Hrvata u XX. stoljeću. Zato ga MORAMO dovršiti!

Ovo je i poziv našim članovima, njihovim obiteljima i nasljednicima, OBVEZNI SMO OVO URADITI, dužni smo to našim sudružima u užništvu, dužni smo narodu i državi. Ovo je poziv i mloba svim domoljubima u zemlji i iseljeništvu. Pridružite nam se! Trebamo Vas! Leksikon će svojim sadržajem obesnažiti uvriježene laži o Hrvatima i dati odgovor na sve današnje prijepore. Bit će to snažan glas za istinu.

DOVRŠIMO GA!

NOVI SUKOB NA LJEVICI

Iopet dvojba, komentirati, ili ne komentirati ovaj najnoviji sukob na Ijevici u Hrvatskoj? (Namjerno nisam rekao „na hrvatskoj Ijevici“!) No, kako se to događa i u Istri, odlučio sam i ja, kao nekompetentan, nedovoljno obaviješteni građanin, o tome kazati koju riječ.

Na sceni su „Nova Ijevica“, koju u Istri vodi notorna Mirjana Galo, Goran Matić i „Radnička fronta“ zagrižene Katarine Peović, „Možemo“, koji se, izgleda, u Istri tek dogovara oko predstavnika i članstva te „Zelena Istra“, na čelu sa Dušicom Radojčić.

Svi oni trebali bi zapravo stvoriti koaliciju, koju bi najbolje bilo nazvati... „Ništa ne možemo“! Što ih u tome sprječava, što ih spaja, a što razdvaja?

Koliko sam shvatio, svi su oni protiv apsolutne vlasti IDS-a u Istri, što je dobro. Svi oni smatraju da SDP nije prava Ijevica, što je točno. No, pogledajmo što to razdvaja tu „lijevu“ *bratiju*. Vjerovali ili ne, ono isto što i sve ostale stranke u Hrvatskoj, bilo „lijeve“, bilo „desne“, a to je nezajažljiva, nepomirljiva žđ i glad za vlašću, za foteljama! Da, da upravo su se oko toga isposvađali ti naši „ljevičari“! No, da vidimo.

Gospođa, ili drugarica, Mirjana Galo, poznata je po tome što je svojedobno trčala po propaloj „Krajini“, spašavajući svoje vazda ugrožene Srbe. Nije poznato da bi ikad jedan koračić bila učinila kako bi spašavala doista ugrožene, proganjane, ubijane Hrvate. Svojedobno se je hvalila da je ona, navodno, najčuvanija osoba u Hrvatskoj. Dakako i ona je zacijelo „ugrožena“! Gdje to sebe vidi u tijelima lokalne vlasti u Istri, baš i nisam shvatio.

Goran Matić i „Radnička Fronta“! Tko je taj Matić, pojma nemam, ali mi je u ruke svojedobno bio dopao nekakav njihov novi „Manifest komunističke partije“. U toj brošurici, pod naslovom „Antikapitalistička kuharica“, sve vrvi od doista opravdanih kritika divljeg nam kapitalizma, ali i neprikrenih simpatija za propalim „real-socijaliz-

Piše:

Vlado JURCAN

mom“ i imaginarnim komunizmom, s valjda „ljudskim licem“!

Pa nekakva ljudska, a ne životinjska lica su imali i Staljin i Mao Zedong i

Mirjana Galo, šefica
pulske Nove Ijevice

Ceauescu i Pol Pot i Tito, zar ne? No, u toj njihovoj knjižici ni riječi o Domovinskom ratu i o srpskoj agresiji na Hrvatsku. A o domoljublju (pod navodnicima!) na str. 59., govori se kao o „desničarskoj floskuli“! No, vlast je slast, pa i čelnica te fronte itekako juriša na fotelju. Želi drugarica Katarina Peović u fotelji zamijeniti druga Obersnela!

„Možemo“? Pa nisam baš shvatio što može i koliko može „Možemo“, ali sam shvatio što želi. Jedan od njihovih čelnika, Tomislav Tomašević, pretendira na to da svoju guzicu uvali u fotelju u kojoj je toliko dugo bila ona Bandićeva!

Dušica Radojčić i „Zelena Istra“? Iako je nešto suzdržanja, ta stidljiva zelena dušica priželjkuje fotelju gradonačelnika Pule!

Dakle „na zapadu ništa novo“! Borba za fotelje doista nije ništa novo u Hrvatskoj pa ni u njezinu najzapadnjem dijelu, Istri.

I još nešto na kraju, dakako, ne i manje važno. Svi vi, dragi naši „ljevičari“, ne biste trebali smetnuti s uma jednu činjenicu. Tamo od 1991. do 1995., po nama, hrvatskim braniteljima nisu pučali nekakvi tajkuni, kapitalisti, nego čupavi, musavi, pijani srpski „proleteri“!

Toliko da se zna!

TKO JE VIŠE POHARAO PETRINJU – SRBI ILI POTRES?

Oduvijek sam nastojao što bolje upoznati našu domovinu, pa sam tako kao „značajna svraka“ zavirio u svaki kutak, na svaki otok i na skoro sve planine u Hrvatskoj. Na Banovinu sam rijetko dolazio, tek nekoliko puta tijekom svoga poprilično duga života.

Prilikom svakog dolaska na Banovinu (Gvozdansko, Zrin, Glina, Hrvatska Kostajnica) redovito bih svratio u Petrinju – zemljopisnu, povijesnu i kulturnu os tog dijela Lijepe naše.

U nezaboravnu sjećanju ostala mi je Petrinja 1989., kada sam kao član mješovitog zbora Varaždinskoga obrtničkog glazbenog društva *Zanatlija*, bio u Petrinji posljednji put prije Domovinskog rata.

Dakle, u predvečerje jednog jesenskog dana 1989. varaždinski zbor pod nazivom *Zanatlija*, koji se nekada zvao *Vila*, nastupio je pred Petrinjcima, a bili smo gosti njihova zbora KUD-a *Artur Turkulin*, koji se nekada zvao *Slavuj*, inače najstarije hrvatsko pjevačko društvo.

Ne moram vam tumačiti kada su ta dva slavna zbora sa stoljetnom tradicijom promijenila reakcionarne nazine *Vila* i *Slavuj*. Jasno, oba zbora nastavila su svoj umjetnički put, obogaćujući glazbenu kulturu svojih gradova bez obzira na ime i prezime. Naime, oni koji su odlučivali o imenu zbora, ionako nisu nikad zapjevali ni u kojem zboru, niti su znali čemu služi notno crtovlje.

Družeći se poslije koncerta s članovima zbora – petrinjskim *slavujima* – skladno smo zajedno zapjevali kao da nas je vodio isti zborovođa, ali sam u razgovoru potvrdio prethodnu rečenicu. Bilo je to predvečerje agresije na Hrvatsku, kada su možda čak i neki koji su prije 45 godina odlučivali o imenu pjevačkoga društva, uzeli pravo da odlučuju o životu i smrti građana Petrinje.

Inače, u autobusu od Varaždina do Petrinje, kao i na povratku, zbor je pjevao poznate nam skladbe, no najviše izvedbi doživjela je u to vrijeme najpopularnija „Mojoj majci (Ruža hrvatska)“ Jasenka Houre. Znam da smo tada tu pjesmu doživjeli kao posvetu Savki Dabčević Kučar, simbolu Hrvatskoga proljeća 1971., ali i kao nagovještaj osamostaljenja Hrvatske, što se doista sljedeće godine i dogodilo.

Piše:

Alfred OBRANIĆ

Od onda do današnjih dana Petrinja je doživjela dva razaranja – pobunu Srba i potres koncem prošle godine. Tko je više poharao Petrinju, tko je bio razorniji, zločudniji, zaključit ćete sami nakon što pobrojim posljedice jednoga i drugog zla. Ali odmah na početku želim razjasniti tko je to 1990. započeo prvim terorističkim napadima na legalne državne institucije i hrvatsko stanovništvo, tko je sljedećih pet godina, do „Oluje“, činio zločine, ubijajući nevino civilno stanovništvo, pljačkao imovinu, rušio i palio kuće, crkve, škole i, na koncu, tko je Banovinu tijekom tih pet godina potpuno „očistio“ od Hrvata.

S obzirom na to da se kao odgovor na postavljena pitanja već dvadeset godina poručuje našoj javnosti, da su počinitelji spomenutih zlodjela Srbi, ali tek jedan beznačajni dio srpskog naroda, biti će sasvim jasan – učinili su to *Srbi*, i to – pretežiti dio srpskog naroda. Srbi pojedinci kao *komšije* svojim dotadašnjim susjedima, zatim bili su to Srbi u sastavu paravojnih postrojbi ili tzv. armije SAO Krajine, razbojničke skupine (Šešeljevi „Beli orlovi“, arkanovci) poslane iz Srbije, Srbi odjeveni u uniforme JNA koja je već bila očišćena od primjesa drugih jugoslavenskih naroda, Srbi uz blagoslov Srpske pravoslavne crkve, drugim riječima – **SRBI**.

Zašto se ne bi smjelo reći, da su to učinili *Srbi*?

Jedinu opravdanost takve zabrane vidim u tvrdnji njihovih misaonih i vjerskih predvodnika, kako su oni nebeski narod. Znam, ima ih koji će ove moje riječi okvalificirati kao govor mržnje, iako otvoreno, istinito govorim o događajima koji su se doista zbili. Da smo tako u proteklih dvadesetak godina na svim mjestima i u medijima otvoreno govorili, Srbi bi možda do danas doživjeli katarzu, naše pravosude bi zločince privelo pravdi, a mi bismo odavali počast žrtvama bez frustracija kako to svakodnevno činimo, uz već otricanu konstataciju – kako do danas za sva zlodjela još nitko nije odgovarao.

Za bolje razumijevanje podsjetit ću vas ugrubo na događanja u Petrinji i okolicu u vrijeme Domovinskog rata, a počelo je rano, već u rujnu 1990., kad su Srbi iz Petrinje i okolnih sela napali policijsku postaju, pokušavajući oteti oružje. Taj teroristički čin je suzbijen, ali to je bio uvod u čitav niz sukoba s odmetnicima koji su uslijedili u prvoj polovici 1991. godine.

Oružani napadi na legalne institucije vlasti Republike Hrvatske popraćeni su odlukama različitih tijela tzv. Republike SAO Krajine, Srpskoga nacionalnog vijeća sve do pripojenja Petrinje i ostalih pobunom zahvaćenih krajeva državi Srbiji. Od prvoga dana tzv. JNA je servisirala i naoružavala pobunjene Srbe, spašavala ih od poraza i uhićenja, ignorirajući legalnu vlast države Hrvatske. Tijekom ljetnih mjeseci te 1991., pobunjenici provode etničko čišćenje Banovine i Pounja, pa ste kao Hrvat mogli birati između dvije solucije – biti ubijen ili protjeran.

Početkom rujna započeli su gotovo svakodnevni napadi na Petrinju, a završni čin toga zločinačkog pothvata bio je tenkovski napad na grad 21. rujna 1991., kad je zapovjednik garnizona Petrinja, general Slobodan Tarbuk (Banijac, Jugoslaven, četnik, zločinac) naredio oficirima i vojniciima stacioniranim u kasarnama „Šamarića“ i „Vasilj Gaćesa“, da Petrinju treba razoriti, oslobođiti od ustaša, a tragove njihova postojanja uništiti.

I bi tako.

Dakle, toga rujanskog dana Petrinja je pala, pretrpjevši ogromna razaranja, uz velike žrtve, 598 ubijenih. Najstarijoj žrtvi bilo je 99, a najmlađoj samo 8 godina. Tisuće protjeranih Petrinjaca svoj je spas potražilo na slobodnom području Hrvatske, odlazeći iz svojih domova bez ičega, ne znajući, hoće li se ikad vratiti.

Među napadačima nije bilo razlike između onih koji su nosili petokrake i kokarde, jedni i drugi ujedinili su se u zločinu – etnički očistiti Petrinju i čitavu Banovinu te ju učiniti zauvijek srpskom zemljom – uz brutalna ubojstva, progon, pljačku, rušenje kuća i crkava.

Kako nisam pozvan da u ovom tekstu objašnjavam velikosrpsku agresiju, poslužit ću se s dva-tri znakovita primjera stradanja Hrvata na području Banovine – u

Petrinjska župna crkva sv. Lovre Mučenika iz 1780. (obnovljena 1912.) uništena je do temelja u veljači 1992. Na maloj fotografiji u donjem lijevom kutu vidi se ledina izrasla na mjestu crkve

Petrinji na primjeru crkve sv. Lovre, a za ruralna područja – selo Kostrići nedaleko Hrvatske Kostajnice i Novo Selo Glinsko nedaleko Gline.

I sela na Banovini „osvajali“ su po istoj formuli karakterističnoj za razbojниke ali i kukavice, kao što su činili i u drugim dijelovima Hrvatske u kojima je živjelo pretežito hrvatsko stanovništvo. Jakim snagama okružili bi selo, a ako bi branitelji pružali značajniji otpor, umiješala bi se JNA tponičkom ili minobacačkom potporom, te ako bi za agresore i nakon toga krenulo loše, JNA bi glumila tampon-zonu spašavajući četnike. Po okupaciji sela muškarce ubijaju, žene, djecu i starce protjeruju, tada po protokolu slijedi pljačka, a završni čin

je razaranje i palež čitavih naselja; kruna je uvijek porušena i spaljena crkva.

Na početku teksta govorio sam o koncertu pjevačkog zbora iz Varaždina, što je bila prigoda prije koncerta za razgled Petrinje. Pomolili se u crkvi sv. Lovre, te išli pokloniti poznatoj Preparandiji – učiteljskoj školi ustanovljenoj za osposobljavanje učitelja pučkih škola, obrazovnoj ustanovi od nacionalne važnosti, a po mojoj ocjeni najvrjednijoj instituciji grada Petrinje.

Župna crkva sv. Lovre, izgrađena 1780. u barokno-klasicističkom stilu, bila je spomenik nulte kategorije. Slavljena sv. Lovre 10. kolovoza 1991. godine u već djelomice razrušenoj crkvi predvo-

dio je kardinal Franjo Kuharić, koji je tom prigodom izgovorio riječi što su tijekom Domovinskog rata mnogo puta ponavljane i, može se slobodno reći, postale duhovni program cijelog naroda. Bilo je to vrijeme kada se nad čitavu Hrvatsku nadvila tama zla i rata. Kardinalove riječi izgovorene su Petrinjcima kao da proriču kako veliko зло dolazi, ali da u svemu moramo sačuvati ljudske i kršćanske vrednote. Evo tih riječi:

„Ako je moj protivnik spalio moju kuću, ja ne će zapaliti njegovu! Ako je razorio moju crkvu, ja ne će ni dirnuti njegovu, dapače, čuvat će je. Ako je napustio svoj dom, ja ne će ni igle uzeti iz njegova! Ako je ubio moga oca, brata, sestru, ja ne će vratiti istom mjerom nego će poštivati život njegova oca, brata, sina, sestre!

To je Evandelje, možda teško razumljivo pogaženom i poniženom čovjeku, pogaženom i poniženom narodu, ali to je Evandelje zalog pobjede. To moraju biti naša načela. To moraju biti naši postupci, jer u protivnom i mi bismo bili žrtve Zmaja!

Obraćenje, molitva i post su najmoćnija sredstva u borbi sa Zmajem! Ljubiti istinu, činiti dobro i vršiti pravednost, zakoni su Božjega svijeta u kojemu nema mjesta Zmaju! A mi hoćemo takav svijet, svijet mira i slobode! Za takav mir mi molimo. Bog neka pobijedi Zmaja u svakoj duši i savjesti, da ljudi budu ljudi mira, a ne rata!

Ni dvadesetak dana nakon kardinalove propovijedi, Zmaj se oglušio i tenkovskim projektilima srušio crkvu sv. Lovre. Jednu od 116 crkava, 88 kapelica, 66 župnih kuća, 7 samostana srušenih u Domovinskom ratu, do danas uglavnom obnovljenih brigom i novcem vjernika, za razliku od tridesetak oštećenih Srpske pravoslavne crkve, obnovljenih o trošku hrvatske države.

Propovijed je bila izgovorenna Petrinjcima, pročula se diljem Lijepe naše, ali Zmaj koji je tih dana stolovao u petrinjskim kasarnama, iako pripadnik „nebeskog naroda“, nije uvažio Evandelje. Sljedeće godine, 18. ožujka 1992., crkva je minirana i srušena do temelja, teren je očišćen od građevinskih ostataka, zasijana je trava i proglašen park. Svi ostatci crkve odvezeni su i tako je izbrisani svaki trag njezina postojanja, a narod kojemu je pripadala prognan. Crkva je ponovno sagrada 2004., arhitektonski ista, jer je izgrađena po projektima stare crkve. Nakon potresa pretrpjela je beznačajna oštećenja.

No, prisjetimo se kako je to bilo 1991.: nasuprot plemenitoj poruci kardinala Ku-

harića, nitko, baš nitko od svećenika, epi-skopa, mitropolita i patrijarha Srpske pravoslavne crkve nije osudio rušenje crkve sv. Lovre, crkve njihove kršćanske braće. Nisu ni mogli, kako će danas osuditi čin rušenja, kada su jučer poticali svoje sunarodnjake da ruše, spaljuju, protjeruju ...

Bilo je to vrijeme, kada su mitropolit zagrebačko-ljubljanski i vascele Italije, Jovan, svi episkopi i sveštenici napustili Hrvatsku, dajući legitimitet agresiji i nadajući se, da će pobunjeni Srbi uz pomoć JNA brzo slomiti otpor Hrvata, nakon čega bi se oni vratili, ali sada više ne u Hrvatsku već u Veliku Srbiju. Takav rasples obećavao im je tih dana i sadašnji predsjednik Srbije u svom govoru u Glini.

Naime, suverenost i samostalnost hrvatske države za SPC bila je neprihvatljiva, ali ne tek za neke sveštenike i episkope, nego za SVE!

S odmakom od trideset godina, prema postupcima tijekom okupacije Hrvatske, Srpska pravoslavna crkva, nazovi-vjerska institucija, prvenstveno se bavila politikom i to prljavom politikom zasnovanom na mitovima i lažima i kao takva bila je neprijatelj Srbima i Hrvatima. Nažalost, pretežiti broj Srba pristao je uz ideju „Velike Srbije“ i okrenuo se protiv dojučerašnjih susjeda.

U promidžbi te sulude ideje sudjelovali su dobrim dijelom srpski popovi, u podjarianju srpskog stanovništva na prostoru Banovine.

Bilo je to vrijeme kada je Banovinom haralo nekoliko četničkih postrojbi poznatih po okrutnososti, beščutnosti i brutalnosti kakvu svijet nije doživio. Jedna od takvih bila je „Koline-Komogovina“, nazvana po partizanskem Spomen-domu Kaline i manastiru SPC-e Komogovina, gdje im je bila baza iz koje su kretali u svoje zločinačke pohode.

Ima li bolje simbole za simbiozu kardine i crvene zvijezde petokrake – partizanski spomen-dom i manastir SPC-a? Ta razbojnička postrojba ušla je 15. studenoga 1991. u selo Kostriće, smješteno sjevernije, nedaleko Hrvatske Kostajnice. O strašnoj sudbini tog sela već sam pisao, pa činim to i danas, da ne zaboravimo kakvi su nas to monstrumi napali 1991. godine.

Novinari koji su povremeno pisali, podsjećajući na taj grozni zločin, nazvali su Kostriće „najtužnijim selom u Hrvatskoj“. Razbojnici su ubili svih 16 stanovnika toga mirnog sela, najstarijem je bilo 93, a najmlađem 2 godine. Pritom su

Od ožujka 1992. na mjestu kapele Presvetoga Trojstva u Petrinji (sagrađene 1832.) bila je samo šikara

ubijena dva dječaka, dva brata Dario (4) i Tomislav (2) i njihova majka Vera, a otac Zlatko koji u to vrijeme nije bio u selu, vrativši se, očajan je išao prijaviti zločin zločincima, pa je nakon mučenja i on likvidiran. Sve žrtve ubijene su u svojim kućama, nakon čega su baš sve kuće zapaljene zajedno s pobijenim žrtvama.

Na primjeru Kostrića može se zaključiti, da su pobunjenici odlučili Banovinu potpuno očistiti od Hrvata. DORH je 2017. podignuo optužnicu protiv devetero izvršitelja toga zločina, devetero nedostupnih okrivljenika i to je za hrvatsko pravosuđe dovršeni posao! Znate li možda, je li snimljen film o Dariju i Tomislavu? Ja nisam primijetio.

Danas pročitah u dnevnim novinama, da su pripadnici te razbojničke jedinice pobunjenih Srba ubili 1. rujna 1991. ruske novinare Viktora Nogina i Genadija Kurnoja kod Hrvatske Kostajnice nedaleko Kostrića. To im je valjda bilo uvježbavanje za opsežnije pothvate u hrvatskim selima na području Pounja. Nakon 30 godina kriminalističkog istraživanja, hrvatska policija sumnjiči nekolicinu pripadnika te jedinice, koji danas žive u Republici Srbkoj i nedostupni su tijelima progona Republike Hrvatske!

Dakle, nitko ne će odgovarati.

Istoga dana u istom tonu i vijest, da je Županijski sud u Zagrebu osudio četvoricu zlostavljača na kazne od 5-10 godina,

zato jer su u vrijeme okupacije u KPD Glina zlostavljali pripadnike Zbora narodne garde, Hrvatske vojske i Hrvatske policije. Kako su svi osuđeni državljeni Srbije, koja svoje građane ne izručuje, a hrvatske presude ne preuzima, žrtve njihova zlostavljanja neće dočekati izvršenje pravde.

Dakle, opet jedno veliko NIŠTA.

Kad je riječ o nemoci našeg pravosuđa, dopala mi se ovih dana spominjana odredba amandmana 14. Ustava SAD-a, koja slobodno prepričana glasi ovako: *Nitko tko je ikada sudjelovao ili pružio potporu pobunjenicima protiv države, ne može sudjelovati u vlasti.* Da Ustav Republike Hrvatske ima takvu odredbu, mislim da bi neki današnji vlastodršci morali odstupiti. Političari, pravnici, profesori, akademici koji će jednoga dana sudjelovati u izmjenama i dopunama teksta našega Ustava RH, ugradite takav amandman! Poučeni iskustvom, za naše prilike bit će uvijek aktualan.

Na koncu, da se o stradanju na Banovini progovori i s konkretnim brojkama. Manje-više u svim gradovima i selima živjeli su Hrvati i Srbi, iznimno je bilo sela s jednonacionalnim stanovništvom. Hrvati nisu nikoga napadali, željeli su mirno živjeti sa svojim susjedima Srbima. Međutim, *komšije* su slušali poruke kako Glina i okolica više nikada ne će biti Hrvatska, a da bi se to provelo, Hrvate treba odstraniti – ubiti ili protjerati.

Na primjer, što se dogodilo u Novom Selu Glinskem sa 100% hrvatskim stanovništvom? Srpske postrojbe upale su 16. prosinca 1991. u selo i ubile 33 Hrvata, među njima i jednu djevojčicu, ostale su protjerali, a selo potpuno razorili i zapalili. Nakon ovoga zločina iz doline rječice Maje, u kojoj se nalazilo pet sela s pretežitim hrvatskim stanovništvom, svi su iselili. U još 27 sela sjeverno od Gline iselili su svi Hrvati. Tako je kao posljedica ubijanja i zastrašivanja to područje ostalo bez Hrvata, ostao je etnički očišćen prostor od Kupe do Dvora, a za jedine stanovnike je imao Srbe.

Dakle, oni koji nisu uspjeli pobjeći ili nisu željeli napustiti svoj dom na okupiranom području – ubijeni su. Na Banovini je registrirano 37 masovnih grobnica iz kojih je do sada ekshumirano 570 osoba, a 361 osoba se vodi kao nestala. Protjerano je 54.000 Hrvata.

Hrpa gradevinskog materijala na mjestu petrinjske crkve sv. Katarine, uništene 21. rujna 1991. godine

Karakter rata, odnosno okupacije najbolje ocrtava podatak, da je ubijeno tri puta više civila nego vojnika i policajaca. Smrtno je stradalo 25 djece. U mnogim naseljima (4 u okolini Glina) nema više ljudi i vjerojatno ih ne će ni biti, zato što su Srbi pobili i protjerali sve Hrvate – mislim da bi to odgovaralo definiciji genocida.

U naslovu ovoga teksta najavio sam usporedbu stradanja u vrijeme Domovinskoga rata i stradanja od nedavnih potresa, koji još i danas uznemiruju i plaše preostalo stanovništvo na Banovini.

U Domovinskom ratu stradale su cijljane žrtve – dakle Hrvati – dok potres kao nepredvidiva prirodna nesreća ne bira žrtve po bilo kakvom ključu. Svi ćemo se složiti da je ljudski život najvrjedniji, vrjedniji od bilo kakve zgrade, mosta ili nečega drugog što se može ponovno izgraditi – zato jer je neponovljiv. Projekt Velike Srbije je velikosrpski državni projekt koji Srbi nastoje ostvariti već preko 100 godina etničkim čišćenjem Hrvata i kao takav je uzrok ratovima i velikim žrtvama. Taj projekt je doživio poraz, ali u pokušaju njegova ostvarenja na Banovini je ubijeno tisuću nevinih ljudi, materijalnu štetu sada ne spominjem kao ni indirektnе štete agresije, ali zato naglašavam vjerojatno trajnu, nenadoknadivu posljedicu – demografske gubitke.

Putujući prije godinu dana od Gvozdan skog do Dvora, nisam susreo niti video čovjeka, psa, mačku, auto, ma nikoga. To je slika današnjeg Banovine. Kada bi trebao

jednom riječju dočarati izgled Banovine rekao bih – PUSTOŠ!

O potresima na Banovini čitate i slušate svakodnevno, sve znate jer radi se o aktualnom događaju, samo ću naznačiti da su odnijeli 7 života i pričinili veliku materijalnu štetu. Dalje nema smisla uspoređivati, kako bih došao do odgovora tko je više poharao Banovinu, Srbi ili potres.

Od srpske agresije prošlo je 30 godina i zato mnogi misle kako je prohujalo vrijeme da se o tome govori, jer tobože, spominjući Srbe kao agresore, može se samo davati gradivo za spiralu mržnje.

Ja ne spadam u takve koji zagovaraju zaborav.

Dapače, zbog zločina, napose zbog nekažnjenih zločina, mržnje ne će nestati, već će se ona ponovno javiti. Zar nam nisu pouka zločini Drugoga svjetskog rata, osobito zločini porača. Da su krivci kažnjeni, a zločini osuđeni od svih relevantnih institucija (politike i znanosti), ne bi se ponovila velikosrpska agresija 1991. pokrenuta od strane nekažnjenih zločinaca 1945., njihovih potomaka kao i njihovih ideoloških sljednika, a činili su zločine čak pod istim znakovlјem – kokarda i zvjezda petokraka.

Zato je potrebno pisati o zločinima, zato jer je zaborav jedan od najčešćih uzroka ponavljanja zločina, i tako – sve dok povijesna istina ne postane svojina cijele zajednice, potomci žrtava dobiju zadovoljštinu, a krivci osuđeni i sprovedeni u Lepoglavu.

POPIS JASENOVAČKIH ŽRTAVA JE NETOČAN; UPRAVO SU ZNANSTVENO DOKAZANE NJEGOVE NELOGIČNOSTI KOJE UPUĆUJU DA JE VELIKIM DIJELOM IZMIŠLJEN

Protivno višedesetljetnom običaju da – ne računajući davne i jedva dostupne dokumente – ne objavljujemo tekstove koji su objavljeni drugdje, ovdje iznimno, zbog važnosti teme, i zbog naše želje da na svaki način podupremo znanstveno istraživanje jasenovačkoga i svih drugih logora u Drugome svjetskom ratu i nakon njega, donosimo članak Matka Marušića i Josipa Pečarića u izvornome obliku, onako kako je objavljen na još nekim mjestima, dakle: ne podvrgavajući ga ni tako potrebnoj mu redakturi niti lekturi; protivno, dakle, vlastitu uvjerenju da se hrvatski interesi brane i poštivanjem i njegovanjem hrvatskoga jezika. (Op. ur.)

*

Gotovo da nema nikoga u Hrvatskoj tko ne zna za probleme s istinom o logoru Nezavisne države Hrvatske (NDH) u Jasenovcu. O tom su logoru ispisane nebrojene stranice i izgovorene nezamislive laži. Oni upućeniji te laži prepoznaju, ali Srbi općenito i hrvatski komunisti isto općenito za to ne mare nego autore svih prigovora proglašavaju revizionistima u najblažem a ustašama u najstrožem ocjenjivanju.

Kad je Hrvatski tjednik 11. lipnja 2015. objavio nalaz g. Stjepana Razuma da na popisu JUSP-a Jasenovac postoji „14.000 umnoženih žrtava, odnosno isto toliko žrtava koje zasigurno nemaju nikakve veze s ratnim Jasenovcem“ (v. <https://www.sloboda.hr/jasenovac-dr-stjepan-razum-otkrio-veliku-prijevaru-u-jasenovcu-dorhmora-pokrenuti-istragu/>), ta ustanova je napravila brojne izmjene ali je broj žrtava ostao isti (<https://narod.hr/hrvatska/stosse-tocno-dogadalo-s-mreznim-jasenovackim-popisom-lipnja-2015-godine>). A gdje su joj dotad bila ta imena – kad se upravo time bavi – da prikuplja imena žrtava? Kako to da ih nije pokazivala 50 godina

Pišu:

Matko MARUŠIĆ, prof. emeritus za medicinu i znanstvenu metodologiju, Split
&
Akademik Josip PEČARIĆ, matematičar, Zagreb

a onda ih je začas smogla kad su tisuće imena s popisa došle u pitanje?

Oko broja žrtava u Jasenovcu ne mogu se dogovoriti ni komunisti i Srbi koji su „jasenovački mit“ i stvorili i brane ga kao stršljeni gnijezdo. Komunisti ustraju na 84.000 žrtava JUSP Jasenovac a Srbi na 700.000 žrtava koje su „procijenili njihovi istraživači“. To je otišlo toliko daleko da je u Srbiji s popisa knjiga za otkup izbačena knjiga „Jasenovac“ Ive Goldsteina, jer je on u njoj napisao da je u Jasenovcu bilo

onoliko žrtava koliko piše JUSP Jasenovac (84.000), a Srbima je to neprihvatljivo jer ustraju na 700.000 žrtava

(<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/onoga-tko-tvrdi-da-u-jasenovcu-nije-ubijeno-700-tisuca-ljudi-ovdje-ne-treba-citati-15016006>).

Taj problem je podmuklo „riješio“ portal Jasenovac Research Institute (JRI) koji se vodi iz New Yorka. On se, dakle, zove „Institut za istraživanje Jasenovca“, a mrežna stranica mu se zove <https://jasenovac.org/>. Popis žrtava nosi naslov „Victims list“ („Popis žrtava“). U uvođu se, međutim spominje da se JRI bavi „cijelim Holokaustom u Jugoslaviji“ i spominje ukupno 647,000 stradalih s tim da u istom tekstu procjenjuje da je „u sustavu logora u NDH stradalo 600.000 osoba“. Svoj rad definira kao „posvećen promicanju istraživanja i aktivnosti koje

Svečano otkrivanje spomenika Kameni cvijet u Jasenovcu 1966. godine

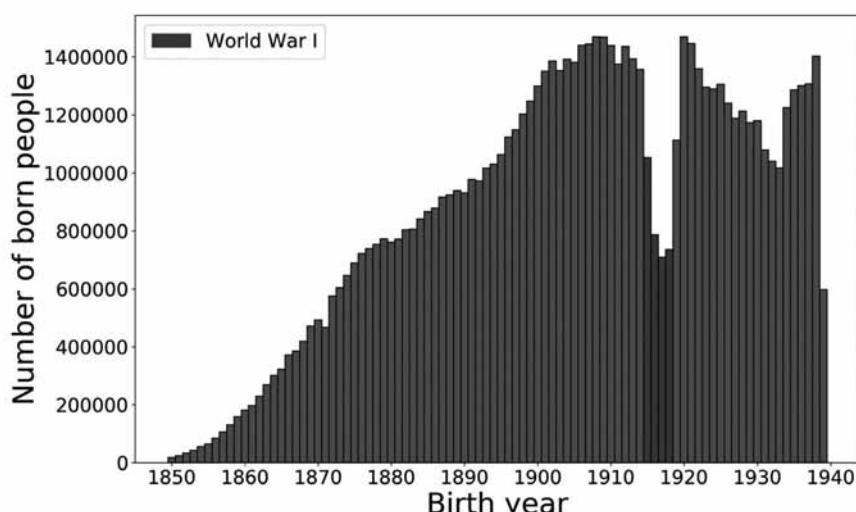
će osvijetliti svijet kriminala i genocida u Jasenovcu i u Jugoslaviji nad Srbima, Židovima i Romima za vrijeme II. Svjetskoga rata“. Hrvate i muslimane ne spominje, ali ih uvrštava u popis i kad nikakve veze s Jasenovcem nemaju. Nema poseban popis za Jasenovac. To mu omogućuje da svih 647.000 imena potencijalno pripisuje Jasenovcu, pa je, primjerice, u tom smislu i svjedočio na suđenju nogometaru J. Šimuniću. S druge strane, kad mu se javi da brojne žrtve na popisu nemaju veze s Jasenovcem, on može odgovoriti – da se bavi svim žrtvama u Jugoslaviji.

Nedvojbeni dokaz da je popis žrtava "JUSP Jasenovac krivotvoren"

JUSP Jasenovac održava internetski popis jasenovačkih žrtava s imenom i prezimenom svake žrtve, očevim imenom, godinom i mjestom rođenja i godinom smrti u logoru Jasenovac iz vremena Nezavisne države Hrvatske (NDH) (<http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618>). Popis sadrži 83.806 imena koja su većim dijelom odabrana sa službenog popisa 597.323 stradalih u Drugom svjetskom ratu koji je 1964. objavio Državni zavod za statistiku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Istraživači Nikola Banić i Mladen Koić objavili su oko 150 članaka o netočnostima popisa JUSP-a Jasenovac (<https://narod.hr/hrvatska/poimenicni-popisa-zrtava-kcl-jasenovac-1941-1945-i-njegovo-nepodudaranje-s-izvorisnim-dokumentima>). Ti su nalazi konkretni i uvjerljivi, ali su zanemarivani jer ih nisu pisali autori koji su u tom području povijesti dominantni. Zagovornici „jasenovačkog mita“ ih ignoriraju a autore proglašavaju revizionistima i filoustašama, a plašljivi hrvatski povjesničari ih uopće ne razmatraju, neki čak autore i napadaju kao nedovoljno stručne. To je neznanstven stav, jer znanost ocjenjuje valjanost dokaza a ne „ugled“ i formalne pozicije onih koji su dokaze pribavili.

Povijesno važan članak Nikole Banića i Nevena Elezovića. S početkom godine 2021. dogodio se veliki preokret u pitanju vrijednosti popisa JUSP-a Jasenovac: dva doktora znanosti, inženjer informatike g. Nikola Banić i vrlo ugledni

Slika 12a. Primjer prikaza broja osoba prema godinama rođenja histogramom koji odgovara stanju u prirodi: varijacije iz godine u godinu su male i nema „podataka koji odskaču“. Radi se o popisu stanovništva Njemačke iz godine 1939. Crni stupci ilustriraju utjecaj Prvog svjetskog rata jer se odnosi na generacije koji su bile izložene smrtonosnom djelovanju toga rata. Preuzeto iz Banić i Elezović, IEEE Access, 2021, doi:10.1109/ACCESS.2020.3047342, prema licenci CC BY 4.0.

matematičar g. Neven Elezović objavili su na engleskom jeziku i u vrlo uglednom svjetskom časopisu za inženjere i matematičare povijesno važan članak o jasenovačkim žrtvama. Članak je dokazao da je popis JUSP-a Jasenovac krivotvoren i kao takav potpuno nevaljao.

Članak nosi naslov „TVOR: nalaženje diskretnih podataka koji odskaču među ukupnim varijacijama u histogramima“ (engl. TVOR: Finding Discrete Total Variation Outliers among Histograms); TVOR je tu kratica engleskog izraza „Total Variation Outlier Recognizer“ u prijevodu „Tražilo (u smislu alata) podataka koji odskaču među ukupnim varijacijama“. Konkretno, Banić i Elezović su razvili matematičku metodu za analizu velikog broja podataka s pomoću koje mogu procijeniti koji podatci (jako) odskaču (razlikuju se) od svih ostalih podataka koje se analizira. Ideja se zasniva na činjenici da u prirodi podatci o nekoj pojavi variraju, ali ne previše. Podatci koji se jako razlikuju od ostalih engleski se nazivaju „outliers“ što je na hrvatskom „podatci koji odskaču“ (od ostalih u masi podataka). Podatci koji odskaču ne bi se smjeli pojaviti, jer upućuju na grubu pogrešku (npr. prilikom upisivanja ili prepisivanja podataka) ili na – izmišljanje podataka.

Podatke su prikazivali na slikama (grafikonima) koji se nazivaju „histogrami“.

Histogram je dvodimenzionalni grafički prikaz podataka u kojem su u koordinatnom sustavu na osi apscisa godine rođenja a na osi ordinata broj ljudi (žrtava) koji su rođeni svake od tih godina.

Taj povijesno važan članak Banića i Elezovića objavljen je godine 2021. u međunarodnom časopisu „IEEE Access“ i njegova identifikacija (referencija) je:

N. Banić and N. Elezović, TVOR: Finding Discrete Total Variation Outliers Among Histograms. IEEE Access, volumen. 9, stranice 1807-1832, 2021., doi: 10.1109/ACCESS.2020.3047342.

Članku svatko može slobodno pristupiti preko gore navedenog univerzalnog mrežnog identifikatora (doi), ili preko poveznice <https://ieeexplore.ieee.org/document/9306761>, ili <https://arxiv.org/pdf/2012.11574.pdf>, pa se u dalnjem tekstu pozivamo na slike iz toga članka.

Objašnjenja sadržaja i nalaza u članku Banić-Elezović. Članak je na engleskom jeziku, vrlo stručan i složen i malo ga ljudi može uopće čitati, a još manje razumjeti, napose matematiku. Zato ovdje donosimo objašnjenja koja će pomoći da se članak dobro razumije.

1) Pouzdanost članka.

Članak je objavljen u vrlo uglednom međunarodnom časopisu. Kad neki autori pošalju svoj članak u kojem je opisano

njihovo otkriće znanstvenom časopisu na objavu javnosti, on prolazi tri provjere: a) urednik/ci procjenjuju je li članak vrijedan objave – po važnosti otkrića i snazi dokaza koji to otkriće podupiru. b) Ako članak prođe tu ocjenu, urednik ga šalje na ocjenu (u pravilu) trojici najvećih stručnjaka za područje kojim se članak bavi; znanje i objektivnost tih stručnjaka (zovu se „recenzenti“) jamči da časopis, koji čuva svoj ugled, ne će objaviti nešto krivo, bezvrijedno, nedorečeno, nepotpuno ili nejasno. Recenzenti mogu uredniku preporučiti da članak prihvati, ili da ga ne prihvati, ili da od autora traži da članak dopune i poprave kako on kaže. c) U časopisu u kojem su Banić i Elezović objavili svoj članak, kad autori poprave članak i recenzenti popravke prihvate, urednik članak postavlja na mrežnu stranicu svojega časopisa gdje je slobodan za čitanje, a čitatelji na članak mogu davati primjedbe svake vrste i njih urednik ozbiljno uzima u obzir (to je nov i dodatni način osiguranja kvalitete, a primjenjuju ga najugledniji časopisi). Kad i to prođe povoljno, urednik članak objavljuje i daje mu referenciju i doi (v.gore). Referencija je podatak o autorima i naslovu članka i mjestu objave članka, a doi (engl. digital object identifier) je poveznica jedinstvena za taj članak na razini Interneta, preko koje („klikom“) zainteresirani zauvijek mogu otvoriti članak i čitati ga (i rabiti kako im treba za dalja istraživanja). Tako se stvara, obznađuje i dijeli ljudsko znanje.

Sve te provjere, u vrlo uglednom časopisu, prošao je i članak autora Banića i Elezovića. Zato je njegova vjerodostojnost neupitna, a oni koji mogu pomisliti da je možda upitna trebaju to matematički dokazati. Time bi članak obezvrijedili, a časopis osramotili, ali na to bi svakako imali pravo jer se radi o vrlo važnim i ozbiljnim stvarima. Prema u najvažnijoj svjetskoj bazi znanstvenih podataka WoS (engl. Web of Science, Mreža znanosti), koja sadrži više od 33.000 indeksiranih časopisa te gotovo milijardu zapisa, „IEEE Access“ je vrlo ugledan časopis: u područjima a) računalna znanost, b) informacijski sustavi i c) električno i elektroničko inženjerstvo nalazi se u prvoj četvrtini najboljih časopisa. Čimbenik odjeka (engl. impact factor, IF) mu je 3,745, što

znači da se u jednoj godini svaki članak objavljen u časopisu „IEEE Access“ u projektu 3,745 puta citira u časopisima.

2) Metoda analize popisa JUSP-a Jasenovac.

Nakon što su složenim matematičkim postupcima (dokazima ispravnosti postupka) definirali svoj alat za traženje i ocjenu „podataka koji odskaču“ Banić i Elezović su u odjeljku članka koji se zove „IV. EXPERIMENTAL RESULTS“ prikazali testiranje svoje metode na konkretnim podatcima. Analizirali su postojanje i veličinu „podataka koji odskaču“ u odnosu na godine rođenja različitih skupina ljudi. Histogram može pokazivati razlike brojeva ljudi rođenih u susjednim godinama, ali „ne smije“ (jer po prirodnim zakonima ne može) imati „šiljke“ (podatci koji odskaču) za pojedine godine. Primjerice, ne smije za godinu rođenja 1900. imati „šiljak“ tj. da histogram pokazuje da je 1900. rođeno puno više ljudi (ovdje žrtava jasenovačkog logora) nego 1899. i 1901.

Matematički alat TVOR, koji su razvili Banić i Elezović analizira jesu li varijacije (razlike) broja ljudi rođenih različitih godina unutar prirodnih granica varijabilnosti (različitosti) ili nisu.

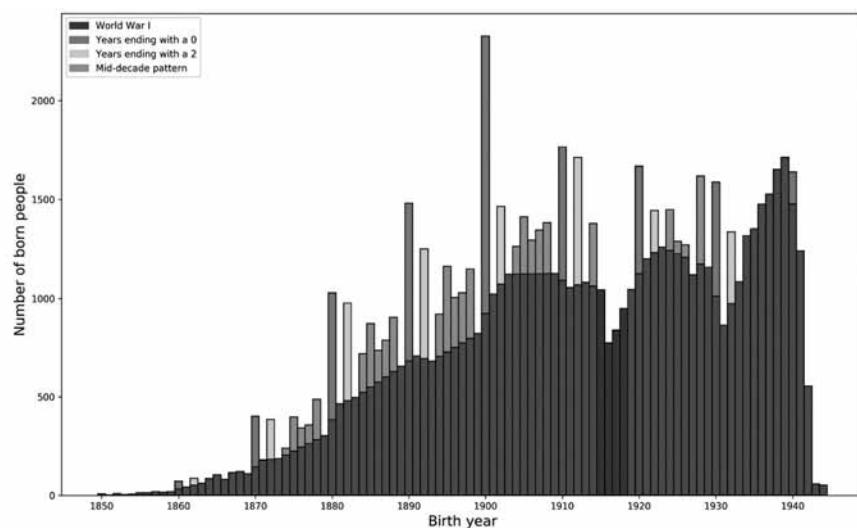
Autori su prvo analizirali popis stanovništva iz godine 1939. u Njemačkoj (slika

12a), koji ne bi smio sadržavati podatke koji odskaču („šiljke“). Taj popis nije imao „šiljke“ pa je služio kao „kontrola“ metode i pokazatelj prirodnih varijacija (broja ljudi u pojedinim godinama), jer on obuhvaća velik broj ljudi i teško je zamislivo da je krivotvoreno.

Nakon toga su analizirali godine rođenja žrtava 7.106 popisa koji se nalaze na stranicama Memorijalnog muzeja Holokausta Sjedinjenih američkih država (engl. United States Holocaust Memorial Museum, USHMM), a među njima su i podaci JUSP-a Jasenovac (oni koje je prikupio i na svojim internetskim stranicama održava JUSP Jasenovac).

3) Rezultati analize.

Nalazi analize su nevjerojatni: odstupanje popisa JUSP-a Jasenovac od okvira prirodnih varijacija bilo je vrlo, vrlo veliko, najveće među 7106 analiziranih popisa! Matematička analiza je, dakle, pokazala da razlike broja ljudi rođenih u „susjednim“ godinama na popisu JUSP-a Jasenovac visoko uvjerljivo odstupaju od one koju bi dala priroda, tj. u slučaju da su ti podatci istiniti i stvarni. Prema tome, odstupanja nedvojbeno pokazuju da su podaci JUSP-a Jasenovac izmišljeni, i to nespretno i neznačajki.

Slika 20. Prikaz broja svih žrtava navedenih na popisu JUSP-a Jasenovac u odnosu na godine njihova rođenja. Vide se golema odstupanja („šiljci“) od oblika histograma koji bi dali prirodni (neizmišljeni) podatci. Crni stupci ilustriraju utjecaj Prvog svjetskog rata jer se odnose na generacije koje su bile izložene smrtonosnom djelovanju toga rata. Dijelovi stupaca u crvenoj, svjetloplavoj i žutoj boji prikazuju odstupanja („podatke koji odskaču“) od prirodnih vrijednosti: crveni su podatci za godine koje završavaju nulom, žuti za godine koje završavaju brojem 2, a svjetloplavi se odnose na godine u sredini desetljeća. Preuzeto iz Banić i Elezović, IEEE Access, 2021, doi:10.1109/ACCESS.2020.3047342, prema licenci CC BY 4.0.

Dva su vrlo važna detalja u tom „neprirodnom“ popisu JUSP-a Jasenovac.

Prvi je da se „šiljci“ pojavljuju na godinama rođenja koje završavaju znamenkama 0 i 2 (i 5), što je u skladu s psihologijom onih koji su te brojeve izmišljali, jer su zacijelo pisali prvo što bi im palo na pamet, a psihološki je vjerojatnije da će im te znamenke pasti na pamet prije nego one druge. A bili su toliko neuko samouvereni da o „razbacivanju“ tih zadnjih znamenaka od 0 do 9 nisu ni mislili. Inače, matematika bi prepoznala i takva izmišljanja, ali ovdje tu njezinu čarobnu moć nema potrebe objašnjavati.

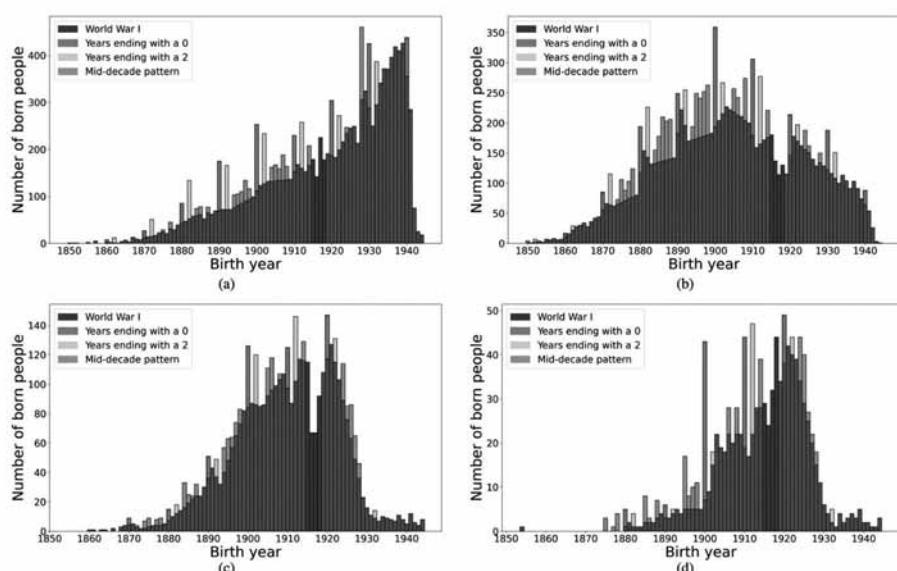
Drugo je da se izmišljanja (golem broj „šiljaka“) vidi u analizi godina rođenja navodnih jasenovačkih žrtava ne samo ukupno nego i za svaku nacionalnost žrtava: Židove, Rome, Muslimane i Hrvate (slika 24), a naročito za Srbe (slika 25).

Što ovo otkriće znači?

Najprije ćemo reći što otkriće Banić-Elezović ne znači. To otkriće ne donosi neki „novi“, „točan“ ili „jako pouzdan“ broj jasenovačkih žrtava. On se uopće i ne bavi brojem žrtava stradalih u Jasenovcu. Ta analiza ne dovodi u pitanje postojanje i rad logora bez obzira na njegovu stvarnu prirodu.

Analiza Banića i Elezovića otkrila je da je popis krivotvorina. Rad Banića i Elezovića potpuno uvjerljivo, utemeljeno i nepobitno dokazuje da je popis jasenovačkih žrtava netočan. Čak nije potrebno ni procjenjivati koliko je netočan (može se izračunati da je 89% ili 74.288 imena neprihvatljivo). Glavni nalaz je da je popis JUSP-a Jasenovac izmišljen, dakle namjerno krivotvoren. Tu se ne može raditi o „nenamjernoj pogrešci, jer bi se tada „pogrješka“ odnosila na prevelik broj podataka. A sustavnost pojave šiljaka nesporno govori o namjeri, o izmišljanju.

Ako su izmišljene godine rođenja, izmišljeni su i ljudi, jer nitko pošten i objektivan ne bi pisao godine rođenja za desetke tisuća ljudi o kojima taj podatak nema – a pisao je, izmišljao godine. Zašto bi to radio netko tko želi svijetu predložiti istinu o tom „logoru smrti“, tu tragediju koja će se svake godine komemorirati, sa zgražanjem, sa suzama u očima i s molitvama za duše pobijenih? A ako autori popisa nisu znali godine rođenja za 74.288 ljudi (89%

Slika 24. Prikaz broja žrtava romske (a), židovske (b), hrvatske (c) i muslimanske (d) nacionalnosti navedenih na popisu JUSP-a Jasenovac u odnosu na godine njihova rođenja. Vide se golema odstupanja („šiljci“) od oblika histograma koji bi dali prirodnji (neizmišljeni) podatci. Crni stupci ilustriraju utjecaj Prvog svjetskog rata jer se odnose na generacije koje su bile izložene smrtonosnom djelovanju toga rata. Dijelovi stupaca u crvenoj, svjetloplavoj i žutoj boji prikazuju odstupanja („podatke koji odskaču“) od prirodnih vrijednosti: crveni su podaci za godine koje završavaju nulom, žuti za godine koje završavaju brojem 2, a svjetloplavi se odnose na godine u sredini desetljeća. Preuzeto iz Banić i Elezović, IEEE Access, 2021, doi:10.1109/ACCESS.2020.3047342, prema licenci CC BY 4.0.

s popisa!), onda nisu znali ni te ljudi: otakud im imena, imena očeva, mjesto rođenja i mjesto i godina stradanja, a izmišljaju godine rođenja?

Sramota. Ne znamo kako će različiti ljudi, vlast, administracija, povjesničari, političari, politikanti, potomci žrtava ili bilo tko drugi reagirati na ovo otkriće. Bitno je da je ono nesporno i da sa sobom nosi nekoliko razina velike sramote:

1) Sramota za JUSP Jasenovac i njegove zaposlenike od njegova osnutka do danas.

2) Sramota za sve branitelje i promotore toga popisa, a navlastito za povjesničare među njima.

3) Sramotu za državu koja tolike godine ništa nije poduzela da se na popisu bolje radi iako je primila bezbrojna upozorenja da s njim nešto nije u redu.

4) Sramota je, poniženje i „desakralizacija“ stvarnih žrtava. „Desakralizacija“ je izraz koji je upotrijebio Philip. J. Cohen pri ocjeni srpske zlorabe Holokausta u propagandne svrhe (Cohen, Philip J. 1993. Desecrating the Holocaust: Serbia's Exploitation of the Holocaust as Propaganda). U hrvatskom jeziku ta riječ je vrlo

primjereno i jasan pojam „skrnavljenje“. V. također: Cohen, Philip, J. 1996. Serbia's Secret War: Propaganda and the Deceit of History. College Station, Texas A&M University Press, Texas City, TX, USA.

5) Sramota za sjećanje i komemoriranje. Kako se mogu provoditi komemoracije ako će se odvijati u sjeni izmišljenog popisa žrtava?

6) Sramota za profesionalne hrvatske (i druge) povjesničare koji su zanemarili sve objektivne nalaze i upozorenja, pa su ustrajali na istinitosti popisa JUSP-a Jasenovac. Ili su (uplašeno?) šutjeli o pojavi novih podataka, kao da se oni nisu pojavili, ili kao da ih oni nisu vidjeli?

Što treba napraviti?

Otkriće je golemo i jako važno, a dokazi za izmišljanje neoborivi. U tom smislu različiti čimbenici u Republici Hrvatskoj trebaju napraviti sljedeće.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU).

Kao istaknuti hrvatski etički autoritet, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti bi trebala:

1) u svoj arhiv uvrstiti članak Banića i Elezovića, zajedno sa svim dokumentima (popisima) i podatcima koje su oni rabili pri izradi svojega znanstvenog članka;

2) osnovati svoje povjerenstvo koje će proučiti članak i snagu dokaza;

3) o tome donijeti priopćenje za hrvatsku vladi i Sabor i javno ga obznaniti;

4) hrvatskoj državnoj administraciji predložiti postupke za „ograničenje štete“ i vraćanje dostojanstva JUSP-u Jasenovac i memoriji o logoru.

Hrvatska državna administracija.

1) Vjerljivo posredovanjem Ministarstva kulture, hrvatska državna administracija bi trebala osnovati svoje povjerenstvo za ocjenu članka i snagu njegovih dokaza i o tome donijeti priopćenje za javnost. Pritom se mogu osloniti na povjerenstvo HAZU, ili sastaviti zajedničko povjerenstvo. Moraju se donijeti jasne mjere za uklanjanje sramote i neistina.

2) Zbog toga što je popis JUSP-a Jasenovac dio popisa Državnog zavoda za statistiku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1964., koji se tretira kao službeni dokument broja žrtava SFRJ u II. svjetskom ratu, treba zatražiti od HAZU

procjenu vjerodostojnosti toga popisa i o problemu njegove vjerodostojnosti obavijestiti sve države sljednice SFRJ Jugoslavije.

3) O nalazu članka Banića i Elezovića treba obavijestiti međunarodne ustanove, prije svih Memorijalni muzej Holokausta Sjedinjenih američkih država i Yad Vashem u Izraelu, s kopijom dopisa veleposlanstvima SAD-a i Izraela u Republici Hrvatskoj.

4) Treba odmah zatvoriti postojeći popis žrtava jasenovačkog logora koji drži JUSP Jasenovac da se ustanova i njezin vlasnik ne sramote, a na njegovo se mjesto može napisati „U izradi“.

5) Treba provesti upravni nadzor nad JUSP-om Jasenovac i imenovati povjerenika (Ministarstva kulture) koji će provesti postupke za rješenje problema prema cilju koji treba unaprijed odrediti. Vjerujemo da bi taj cilj trebao biti rekonstrukcija osoblja, definiranje kriterija kvalitete i pouzdanosti istraživanja i izrada nesporognog popisa, bez obzira na trajanje posla i trenutnu ili konačnu duljinu popisa.

JUSP Jasenovac

JUSP Jasenovac mora nastaviti raditi i obilježavanja se moraju nastaviti, ali sve zainteresirane treba upozoriti da broj žrtava ne bi trebalo navoditi do njegova zaključenja, kad god da se ono dogodilo. To treba biti preporuka a ne naređenje, a svrha joj je sprječavanje dodatnog sramćenja i širenja lažnih vijesti.

Ministarstvo znanosti i obrazovanja

Ministarstvo znanosti i obrazovanja treba djelovati žurno. Prvo, treba odmah osnovati vlastito povjerenstvo za utemeljenost otkrića Banića i Elezovića o popisu JUSP-a Jasenovac, ili svoje članove uključiti u povjerenstvo HAZU, a zatim osigurati da se iz udžbenika maknu sve procjene broja osoba stradalih u logoru Jasenovac. Brojevi se ne smiju spominjati dok se ne sastavi novi poimenični popis koji neće biti upitan.

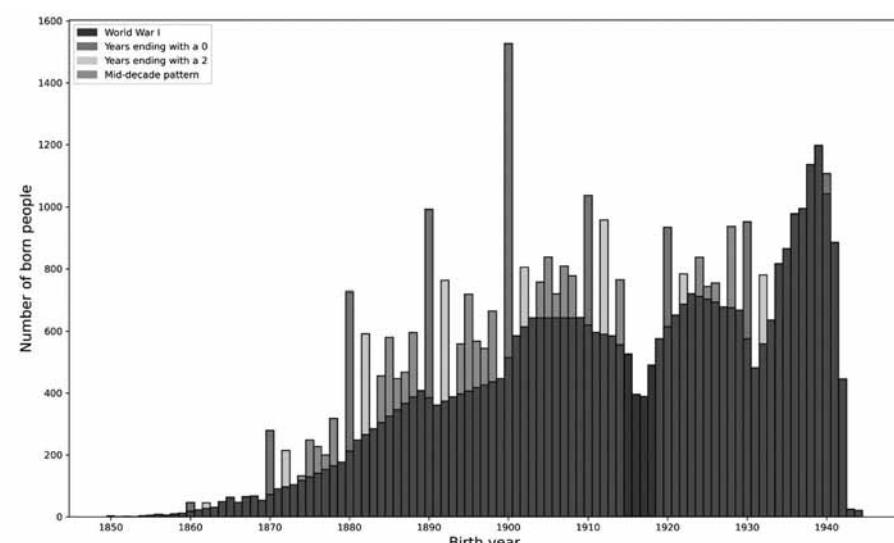
Hrvatska povjesna znanost

Hrvatski profesionalni i drugi povjesničari trebaju proučiti članak Banića i Elezovića i organizirati simpozij na kojemu će se kao struka odrediti prema proučavanju, istraživanju i deklariranju broja ljudi stradalih u logoru Jasenovac i načina na koje su stradali.

Zaključak

Nalazi doktora znanosti Banića i Elezovića ne negiraju postojanje jasenovačkoga logora niti razmatraju broj ljudi koji su u njemu stradali. Oni samo pokazuju da je popis JUSP-a Jasenovac izmišljen toliko da je apsolutno neprihvatljiv, a to znači da sva istraživanja treba početi iznova, odgovorno i pošteno. Sve druge procjene broja žrtava Jasenovca su veće od one JUSP Jasenovac pa je sasvim jasno da se i tu radi o lažima, još većim i sramotnjim. Hrvatska država i njezin pravosudni sustav moraju definirati kriterije odgovornosti za širenje tih laži i za njih propisati sankcije.

Javna ustanova Spomen park Jasenovac treba i dalje raditi, ali bez ikakva politikanstva, izmišljanja i drugih nečasnih namjera i čina, jer oni prije svega sramote stvarne žrtve, a u javnosti stvaraju prijepore koji su štetni za sve strane koje u njima sudjeluju i za hrvatsko društvo u cijelini.

Slika 25. Prikaz broja žrtava srpske nacionalnosti navedenih na popisu JUSP-a Jasenovac u odnosu na godine njihova rođenja. Vide se golema odstupanja („šiljci“) od oblika histograma koji bi dali prirodni (neizmišljeni) podatci. Crni stupci ilustriraju utjecaj Prvog svjetskog rata jer se odnose na generacije koji su bile izložene smrtonosnom djelovanju toga rata. Dijelovi stupaca u crvenoj, svjetloplavoj i žutoj boji prikazuju odstupanja („podatke koji odskaču“) od prirodnih vrijednosti: crveni su podatci za godine koje završavaju nulom, žuti za godine koje završavaju brojem 2, a svjetloplavi se odnose na godine u sredini desetljeća. Preuzeto iz Banić i Elezović, IEEE Access, 2021, doi:10.1109/ACCESS.2020.3047342, prema licenci CC BY 4.0.

NAŠ NUTARNJI SVIJET (48.)

MI U VREMENU

Vrijeme! Što li je to!?

Nije lako razumjeti. Shvaćamo tek, simbolički, da je to nešto što ima svoju središnju točku u ovom času ali što nas istodobno već nosi prema sljedećemu. Stvara struju neprekidnoga slijeda promjena. Trenutak dođe, i prođe, i zauvijek odlazi u prošlost. Mjesto prepušta sljedećemu.

Svako je živo biće na svijetu uronjeno u vrijeme, uronjena je čak i neživa priroda. Čovjekov se život odvija u danima, u godinama, u mijenama određenima zakonima Svemira. Dan je razdoblje potrebno da se

Piše:

Maja RUNJE, prof.

letom putničkim zrakoplovom, kad bismo, bez slijetanja, obišli zemlju i vratili se na mjesto s kojega smo poletjeli – na uzletištu bi sat pokazivao nešto kasnije vrijeme.

A Einstein je prvi utvrdio i drugu važnu odliku vremena, da je usko povezano s prostorom. Opisao je da su Svemirom „razapete“ četiri ravnopravne dimenzije – tri prostorne, duljina, širina i visina, i jedna vremenska. Slikovito je objašnjavao da će

svoje prvotno značenje i postaju pomoćnicima za prijenos informacije o vremenu.

Filozofi su se pitanjem naravi vremena uvijek ponovno bavili. Za Platona je vremenitost bila privid koji se očituje u promjenama. Kant je o vremenu raspravljao s više strana, također o pitanju, postoji li ono samo po sebi ili je stvarnost tek time što postojimo mi, a time i naše opažanje o slijedu događanja.

Fizika je pokušavala govoriti i o nastanku vremena. Razvijena je teorija Velikog praska, o stvaranju Svemira – o stvaranju prostora, energije, materije i vremena. Teorija opisuje da se Svemir u jednom trenutku počeo širiti iz nečega što da je sličilo vrućoj gustoj juhi, sastavljenoj od nepoznatih čestica. Dalje da se Svemir polako, tijekom sljedećih milijardi godina, hladio, i postajao prozirnim, a i dalje se stalno širio, kako da se širi i danas.

Kozmolozи bliski ovim tumačenjima ističu da su ona u skladu s više dokazanih kozmičkih zakonitosti. Razlikuju i niz razvojnih epoha povijesti Svemira te opisuju njihove odlike – epohu kvantne gravitacije, kvarkovsku epohu, leptonsku epohu, fotonsku epohu.

Većina mislećih ljudi redovito ne bude impresionirana Velikim praskom, pitaju se otkuda tako smjeli zaključci. Pa, tko je juhu pripravio! Tko je prasak pokrenuo! I, ako se svemir širio, u koji se je prostor širio?

Prema svemu, pravo se tumačenje o vremenu otimlje znanosti. Kao kršćani možemo se osloniti na vjeru. Biblijia, objava, počinje osvrćući se na vrijeme. U Knjizi postanka čitamo: „U početku stvori Bog nebo i zemlju.“ (Post. 1, 1). Dakle, početak je našega vremena u stvoriteljskome činu. A Bog je preegzistentan vremenu.

Dalje, vjerujemo, sve što se u vremenu zbiva, Božji je naum, pa i to da je vrijeme mjera čovjekova zemaljskog trajanja. Ali, i to da čovjekova sudbina nadilazi vrijeme, da je usmjerena prema tajanstvenome cilju. Bitno obilježje čovjekova vremena upravo je njegovo skrovito usmjerjenje.

Kršćani vjeruju i u kraj ukupnog vremena, kad Isus ponovno dolazi kako bi u slavi studio žive i mrtve i pravednicima darovao vječni život.

Zaključila bih – samo ljudski: Vrijeme, zaustavi se! Ne okreći se dalje! Ne potapaj me u duboku, bolnu samoću...!

Crtež: Stipan Runje

Zemlja okrene oko svoje osi, a godina da obide Sunce. Sami smo, da se bolje snađemo, dan dalje podijelili na sate i mjerimo ih satovima – sunčanim, pješčanim, mehaničkim, digitalnim. Godine označujemo rednim brojevima, a svaku dijelimo na mjesecce, prema Mjesečevim mijenama.

Fizika je među znanostima prva koja je pokušavala egzaktno reći o vremenu. Opisala ga je kao veličinu koja obilježava trajanje zbivanja ili razmak između dvaju zbivanja. Prvotno ga je opisivala linearno, kao pravilan tijek. Smatrala je da je isto za svakoga na zemaljskoj kugli – dok Albert Einstein nije razvio teoriju relativnosti, o nejednakosti u slučaju gibanju sustava.

Pokazao je da u satelitu koji se oko Zemlje kreće brže negoli se vrti sama Zemlja, vrijeme teče sporije. Fenomen bi se uočio i

dvoje ljudi, žele li se sastati, uspjeti, dogovore li se i za vrijeme i za mjesto, samo jedno nije dovoljno da bi se u isto vrijeme našli na istome mjestu.

Fenomenom vremena bavile su se, i dalje se bave, i brojne druge znanosti, osim fizike. Primjerice, psihologija proučava osobno strukturiranje vremena, subjektivno doživljavanje trajanja vremena, ritam rada i odmaranja. Biologija razmatra paleontološke fenomene, promjene biljnog i životinjskog svijeta kroz duža vremenska razdoblja, stareњe organizama. Lingvistika proučava sustave prikaza vremena u jezicima – u indoeuropskim u varijantama glagolskih vremena, u jednostavnim oblicima, ili u složenim, onima građenima uz sudjelovanje pomoćnih glagola koje gube

OTOK HVAR U DRUGOME SVJETSKOM RATU

(OD PROGLAŠENJA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE DO KAPITULACIJE KRALJEVINE ITALIJE) (I.)

Uovome prilogu prikazat će glavne događaje na otoku Hvaru od proglašenja Nezavisne Države Hrvatske (NDH) u travnju 1941. do objave kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. godine. Po strukturi će ovaj prilog biti sličan onome koji sam objavio u prethodnim brojevima *Političkog zatvorenika*, a koji se bavio otokom Braćem.

Za vrijeme komunističke Jugoslavije objavljeni su brojni prilozi o povijesti otoka Hvara tijekom Drugoga svjetskoga rata, točnije o Narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji na tom otoku. Tako su različiti prilozi o toj temi objavljeni u *Hvarske zborniku*, koji je izlazio tijekom 1970-ih godina. **Sibe Kvesić** je 1969. u Zagrebu objavio knjigu *Hvar između dva rata, političke i socijalne prilike*. Isti je autor 1981. u Splitu, u izdanju Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, objavio knjigu *Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi*.

Također je u prosincu 1984. u Hvaru održan znanstveni skup „Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.“. Radovi tog skupa objavljeni su 1987. godine u Splitu u zborniku radova *Otok Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945*. Izdavač zbornika bio je Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije.

Navedena literatura donosi mnoštvo podataka i nju će koristiti i u ovom prilogu. Ipak sam naglasak stavio na raznovrsne arhivske i objavljene izvore.

Političke prilike na Hvaru prije proglašenja NDH

Neposredno pred izbijanje Drugoga svjetskoga rata, u Kraljevini Jugoslaviji došlo je do krupnih promjena. Beograd se sporazumio s **Vladkom Mačekom**, vodom Hrvatske seljačke stranke (HSS), te je osnovana Banovina Hrvatska. Predstavnici HSS-a ušli su u jugoslavensku vladu,

Piše:

Dr. sc. Nikica BARIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

a sam HSS postao je nositeljem vlasti u novoj hrvatskoj autonomnoj jedinici.

Sresko načelstvo Hvar je 10. listopada 1939. izvjestilo nadređene vlasti o političkom stanju nakon osnivanja Banovine Hrvatske. Navelo je da „ogromna“ većina stanovnika Hvara „pripada“ HSS-u, te je

istom je izvještu navedeno da na otoku ne postoji značajnija djelatnost hrvatskih nacionalista, odnosno ustaša:

„Ekstremnih nacionalističkih hrvatskih elemenata (frankovaca) može se reći da uopće nema, osim po koji prikriveni simpatizer, koji se još ne usuđuje javno nastupati, nego se krije pod imenom H.S.S.“¹

Kad je riječ o jugoslavenski orientiranim elementima, odnosno jugoslavenskim nacionalistima, Sresko načelstvo u Hvaru navelo je da njih ima „manji broj“,

Otok Hvar u sastavu Nezavisne Države Hrvatske (1941.)

sklapanje sporazuma **Mačeka** s Beogradom među narodom prihvaćeno sa „zadovoljstvom“. Usto je navedeno da narod na Hvaru nikada nije bio „ekstreman“ u pogledima na „državu“, čime se, pretpostavljaju, željelo reći da stanovnici Hvara nikada nisu bili znatnije opredijeljeni protiv jugoslavenske države. Tako nakon uspostave Banovine Hrvatske na Hvaru nije bilo „većih trzavica“. Također je Sresko načelstvo Hvar izvjestilo da u većini mjeseta na otoku djeluje Hrvatska seljačka zaštita, paravojna organizacija HSS-a. U

te su oni u posljednje vrijeme bili pristaše Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ). Oni su osnivanje Banovine Hrvatske dočekali s nepovjerenjem, strahujući da bi mogli postati meta raznih „osveta“, kao i da bi osnivanje Banovine Hrvatske moglo dovesti do raspada Jugoslavije. No, nakon ovih prvi reakcija, i među jugoslavenskim elementima nastalo je „smirenje“, te su i oni bili relativno zadovoljni što su

¹ Hrvatska, Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA), 1363, Grupa XXI: Politička situacija, inv. br. 5735, Sresko načelstvo Hvar, Pov. Broj: 2483/1939.

opisane promjene prošle uglavnom mirno i što se „stvari razvijaju normalno“.²

Sresko načelstvo u istom je izvješću posvetilo pažnju i komunistima. Navedeno je da komunista, odnosno njihovih pristaša na Hvaru ima dosta i da su se oni uspjeli infiltrirati u redove HSS-a:

„U pojedinim mjestima sreza (Hvar, Vrboska, Starigrad itd.) ima prilično jaki broj komunistički orijentiranih osoba. Oni su se do sada držali povučeno i krili iza H.S.S., prikazujući se njihovim pristašama.“³

Također je Sresko načelstvo upozorilo da bi komunisti za svoje ciljeve mogli iskoristiti nepovoljne gospodarske prilike, odnosno nezadovoljstvo koje zbog takvog stanja vlada među siromašnim seljacima.⁴

Sresko načelstvo Hvar je u svome tjednom („sedmičnom“) izvještaju od 21. listopada 1939. također navelo da su nedavni uspjesi Sovjetskoga Saveza, ulazak Crvene armije u dijelove Poljske i širenje sovjetskoga utjecaja na baltičke republike, među komunistima i njihovim pristašama na otoku izazvali oduševljenje:

„Zadnji događaji u vanjskoj politici naime nastup Sovjetske Rusije prema Poljskoj i baltičkim državama okuražio je amošnje komunističke simpatizere, kojih ima priličan broj na području sreza (Vrboska, Starigrad, Hvar dapače i po nekim selima), te im ulio nadu, da bi moglo doći pomoći Rusije do svjetske revolucije i do ostvarenja komunizma i kod nas. Tim povodom amošnji komunisti pokazuju naročito raspoloženje i veselost, komentiraju političke događaje, ali nastoje da svojim držanjem ne dođe u sukob sa zakonskim propisima.“⁵

U međuvremenu je kandidat HSS-a za Hvar i Korčulu za izbore za Skupštinu Jugoslavije održane u prosincu 1938. bio dr. **Josip Berković**, liječnik u Splitu.⁶ Inače je **Berković**, istaknuti član HSS-a u Dalmaciji, rodom bio iz Staroga Grada na Hvaru.⁷

2 Isto.

3 Isto.

4 Isto.

5 HR-HDA-1363, inv. br. 5671, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjeljak za državnu zaštitu, Broj: 50.640/1939.

6 Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983., 31.

7 Za životopis Berkovića vidi: *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941.-1945.*, Glavni urednik Darko

HSS je držao vlast u svim općinama na Hvaru. Prema podatcima s početka listopada 1939., predsjednici općina iz te stranke bili su: posjednik **Pavao Bonacić** (Sućuraj), posjednik **Miho Domanić** (Hvar), privatni činovnik **Ivan Franković** (Vrboska), posjednik **Tomo Gamulin** (Jelsa), odvjetnik **dr. Ante Mraoević** (Stari Grad), te težak **Juraj Srkoj** (Bogomolje).⁸

Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj održani su 19. svibnja 1940. godine. I dok je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) bila ilegalna, komunisti su za te izbore istaknuli liste „Bloka radnog naroda“. Takva lista je u Vrboskoj pobijedila na općinskim izborima. No, zatim su prvaci HSS-a uložili žalbu Upravnom sudu u Zagrebu, te su izbori u Vrboskoj ponistišteni i ponovno održani 29. srpnja 1940. godine. Na ponovljenim izborima „Blok radnog naroda“ nije pobijedio na izborima, ali je izabrano pet općinskih vijećnika s te liste.⁹

Kao što sam prethodno naveo, Sresko načelstvo u Hvaru je krajem 1939. navelo da hrvatskih nacionalista, odnosno ustaških pristaša na tom otoku možda ima u redovima HSS-a. Isto je načelstvo navelo da su se i komunisti infiltrirali u redova HSS-a. Također je krajem veljače 1940. u Starome Gradu održana sjednica kotarske organizacije HSS-a i tada su njezini predstavnici ocijenili da se treba suprotstaviti komunistima koji su se uvukli u sve organizacije HSS-a u kojima svojim „potajnim radom“ nastoje unijeti „zabunu“. Dakle, HSS je u svojoj „širini“ postao utočište ili/i pogodno okružje za djelovanje pristaša onih političkih skupina koje nisu mogle djelovali legalno – kako komunista, tako i ustaša.

Odnosi Italije i NDH: širi okvir događaja

Nedugo nakon napada sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju, u Zagrebu je 10. travnja 1941. proglašena NDH. Vlast nove države ubrzo je uspostavljena na cijelom području dotadašnje Banovine Hrvatske, pa tako i u Dalmaciji. No, ubrzo

STUPARIĆ, Zagreb, 1997., 35.

8 HR-HDA-1379, Banska vlast Banovine Hrvatske, Kabinet bana, Broj: 1171/1939.

9 Ivan JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1941*, Zagreb, 1972., 292.-294.

10 Isto, 286.

je Dalmaciju i cijeli hrvatski obalni pojas zaposjela talijanska vojska. Nakon toga vodeni su pregovori između Rima i novih vlasti u Zagrebu koji su okončani 18. svibnja 1941., kada su potpisani Rimski ugovori. Njima je Talijanima, među ostalim, pripao dio Dalmacije od Zadra do Splita, kao i otoci pred tim dijelom obale. Rimskim ugovorima dogovoren je i postojanje Razvojačenog pojasa, odnosno obalnog pojasa NDH. Vlasti u Zagrebu obvezale su se da u tom pojusu ne će imati ratnu mornaricu i vojna utvrđenja. U sastavu obalnog pojasa nalazio se i otok Hvar. Tako se ustalila podjela na područje I. zone (krajevi koje su Talijani anektirali Rimskim ugovorima), II. zone (Razvojačeni, odnosno obalni pojas) i III. zone, odnosno područja do njemačko-talijanske demarkacijske crte koja je prolazila kroz NDH.¹¹

Nakon potpisivanja Rimskih ugovora, talijanske snage razmještene na teritoriju NDH trebale su njezinim predstavnicima predati vlast. No, nedugo nakon izbijanja ustanka srpskog stanovništva protiv NDH u ljeto 1941. došlo je do intervencije talijanske vojske, odnosno njezine 2. armije, koja je preuzeila nadzor nad Razvojačenim pojasmom. Od 1. rujna 1941. sve snage domobranstva na tom području su u operativno smislu podređene Zapovjedništvu 2. armije, a vrlo brzo domobranske snage u tom pojusu su najvećim dijelom povučene u druge dijelove NDH. Talijani su također zatražili da Ustaška vojnica u cijelosti napusti Razvojačeni pojaz.

Ante Pavelić je 29. kolovoza 1941. donio Zakonsku odredbu o privremenom osnutku općega upravnog povjereništva Nezavisne Države Hrvatske kod 2. talijanske armije. Ono je trebalo imati sjedište u istom mjestu gdje se nalazilo i zapovjedništvo te talijanske armije. Određeno je da je Opće upravno povjereništvo privremena ustanova u djelokrugu Ministarstva unutarnjih poslova NDH. Njegova zadaća bila je da u obalnom području uskladije građansku upravu u pogledu javnog mira i poretku s djelatnošću 2. armije. Sve državne i samoupravne oblasti

11 Ovo poglavje je skraćena inačica teksta preuzetog iz: Nikica BARIĆ, „Otok Brač u Drugome svjetskom ratu (od proglašenja Nezavisne Države Hrvatske do kapitulacije Kraljevine Italije)“, *Politički zatvorenik, glasilo Hrvatsko društva političkih zatvorenika*, br. 281, Zagreb, 2019., 27.-28.

Hvar

na navedenom području podređene su općem upravnom povjereniku i morale su izvršavati njegove naloge.

Tako je Opće upravno povjereništvo NDH, čije će sjedište, nakon kratkog boravka u Karlovcu, biti premješteno na Sušak, postati važna institucija koja je trebala stajati između Zapovjedništva 2. armije i vlasti NDH u obalnom pojusu. Uostalom znatan dio izvora koje koristim u ovome prilogu pronašao sam upravo u arhivskom fondu Općega upravnog povjereništva NDH koji se čuva u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu. Također treba napomenuti da je Zapovjedništvo talijanske 2. armije jedno vrijeme nosilo ime „Više zapovjedništvo oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“, no u ovom prilogu ću, zbog jednostavnosti, uvijek koristiti naziv Zapovjedništvo 2. armije.

Zapovjednik 2. armije, general **Vittorio Ambrosio**, objavio je 7. rujna 1941. proglas o preuzimanju vojne i građanske uprave u obalnom pojusu, čime su mu podređene postrojbe NDH i njezine vlasti na tom području. U proglašu su pozvani svi koji su, iz bilo kojega razloga, napustili domove, da se njima vratre, budući da im talijanska vojska jamči osobnu i imovinsku sigurnost i slobodu. Proglasom je naređeno da se, u roku od 48 sati, talijanskoj vojsci predaju vatreno oružje, streljivo i eksplozivna sredstva. Nakon navedenog roka svatko kod koga se spo-

menuto pronađe, trebao je biti kažnjen smrću strijeljanjem. Istom kaznom trebao je biti kažnjen svatko tko ugrozi sigurnost talijanske vojske, tko ugrozi javni red ili industrijska, željeznička i javna poduzeća. Osobe optužene za ova djela trebale su biti suđene pred talijanskim vojnim sudovima. Proglasom su također određena ograničenja u kretanju i okupljanju građana, a prekršitelje je trebalo izvesti pred ratni sud 2. armije, gdje su mogli biti osuđeni na zatvorske kazne u trajanju od tri mjeseca do tri godine. Spomenuti rok za predaju oružja u obalnom pojusu naknadno je produljen do 1. listopada 1941. godine.

Zapovjedništvo 2. armije je 15. studenoga 1941. odredilo da naoružanje u obalnom pojusu, uz talijansku dozvolu, mogu nositi još neke skupine državnih službenika NDH, primjerice činovnici velikih župa i kotarskih oblasti.

Prekretnicu u prisutnosti talijanske vojske u NDH predstavlja je Zagrebački sporazum od 19. lipnja 1942. godine. Taj sporazum potpisali su **Ante Pavelić** i general **Mario Roatta**, koji je tada bio zapovjednik 2. armije. Sporazum je podrazumijevao povlačenja talijanskih snaga iz najvećeg dijela prethodno spomenute III. zone, a otvarao je i mogućnost da NDH uputi veće snage u Razvojačeni pojaz, pa tako i ustaške postrojbe, i da u Razvojačenom pojusu ima šire ovlasti u vođenju

uprave. No, kada je riječ o području Velike župe Cetina, u čijem se sastavu nalazio i otok Hvar, nadzor talijanske vojske je i nakon Zagrebačkog sporazuma ostao bez većih promjena. Ovo je bilo i razumljivo jer su te talijanske snage morale osiguravati neposredno zaleđe anektiranih dijelova Dalmacije.

Kao što se iz svega navedenog vidi, vlasti NDH su u obalnom pojusu bile znatno ograničene u svome djelovanju nakon što je upravu nad tim područjem početkom rujna 1941. godine preuzeila talijanska vojska. Također, iako su odnosi Kraljevine Italije i NDH formalno bili oni bliskih saveznika, Rimski ugovori, a zatim i talijansko zaposjedanje obalnog pojasa, neizbjegno su vodile do međusobnog ne-povjerenja, ali je NDH kao puno slabija strana bila prisiljena popuštati Talijanima.

Hvar nakon proglašenja NDH

Dr. Josip Berković, narodni zastupnik HSS-a za Hvar i Korčulu, dao je potporu proglašenju NDH, te je 11. travnja 1941. iz Splita telefonski i brzojavno obavijestio općinske uprave i organizacije HSS-a da pomognu uspostavi vlasti hrvatske države.¹² Splitsko *Novo doba* je 19. travnja 1941. izvijestilo da je proglašenje NDH na Hvaru dočekano s odobrenjem stanovništva:

„Cjelokupno pučanstvo otoka Hvara primilo je s najvećim oduševljenjem proglašenje slobodne i nezavisne Države Hrvatske. Općinsko poglavarstvo u Hvaru je na temelju vijesti hrvatske radio postaje Zagreb objavilo proglašenje o ovom historijskom događaju. Nastalo je neopisivo oduševljenje i klicalo se slobodnoj Hrvatskoj i Poglavniku dr. Paveliću. Na prvi dan Uskrsa građanska glazba prošla je ulicama grada svirajući rodoljubne pjesme, dok se je građanstvo okupilo pred hrvatskim domom, gdje je bila postavljena slika Poglavnika dr. Pavelića na počasnom mjestu. Načelnik općine Marin Kovačević održao je govor u kojem je saopćio radosnu vijest da je Hrvatska uskrsnula na nov život i da je slobodna i nezavisna država. Zatim je govorio upravitelj škole Fabi-

¹² Nikica BARIĆ, *Ustaše na Jadranu, uprava Nezavisne Države Hrvatske u jadranskoj Hrvatskoj nakon kapitulacije Kraljevine Italije*, Zagreb, 2012., 17.

*jan Grubišić. A poslije toga P. O. Dioniz Juričev, franjevac. Iza burnih poklika i ovacija svirana je državna hrvatska himna, a nepregledno mnoštvo Hvarana je oduševljeno klicalo. Poslani su pozdravni brzozavi Poglavniku Države Hrvatske dr. Anti Paveliću, a poslije toga se narod u najljepšem redu razišao.*¹³

No, nedugo kasnije Dalmaciju je započela talijanska vojska. Zapovjedništvo 2. talijanske armije je 23. travnja 1941. naredilo da njezine postrojbe zaposjednu otoke u Hrvatskom primorju i Dalmaciji, pa tako i otok Hvar.¹⁴ Ovo je bio uvod u za NDH nepovoljno razgraničenje do kojega je došlo Rimskim ugovorima.

U međuvremenu su Talijani na Hvaru postavili svoje civilne komesare. Tako je u mjestu Hvar od 1. do 23. svibnja 1941. civilni komesar bio **Fortunato Marchi**. Dužnost civilnog komesara za kotar Hvar, dakle za cijeli otok, od 8. do 23. svibnja 1941. obnašao je **Francesco Boglich** (**Frane Boglić**).¹⁵

Nakon razgraničenja određenog Rimskim ugovorima, promidžba u Zagrebu posvetila je znatnu pozornost slučajevima u kojima su vlasti NDH od talijanske vojske preuzele upravu u onim krajevima koji su nakon razgraničenja ostala u njezinu sastavu. Tako je 24. svibnja 1941. u Zagrebu primljen brzozav s Hvara da su dan prije, 23. svibnja, Talijani predali vlast hrvatskemu kotarskom predstojniku, dok su talijanski karabinjeri povučeni s otoka, budući da su održavanje javne sigurnosti preuzeli oružnici NDH.¹⁶

Ustroj vlasti NDH na Hvaru

Kotar Hvar ušao je u sastav Velike župe Cetina, čije se sjedište nalazilo u Omišu i čije je poslovanje započelo 25. lipnja 1941. godine. U sastav te velike župe bili su kotari Brač, Hvar, Imotski, Makarska,

¹³ „Hvar je oduševljeno pozdravio slobodnu Državu Hrvatsku“, *Novo doba*, br. 106, Split, 19. travnja 1941., 6.

¹⁴ *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 1, 1941. godina, Split, 1981., dok. br. 154.

¹⁵ Isto, dok. br. 188.

¹⁶ (HIS), „Vlast na Hvaru prešla u hrvatske ruke“, *Hrvatski narod, glasilo Hrvatskog ustашkog pokreta*, br. 102, Zagreb, 25. svibnja 1941., 1.

Omiš i Sinj.¹⁷ Dužnost velikog župana obnašao je **Ante Luetić**.¹⁸

Kotar Hvar imao je sjedište u mjestu Hvar. U sastavu kotara bilo je šest općina (Bogomolje, Hvar, Jelsa, Stari Grad, Sućuraj, Vrboska). Prema popisu stanovništva iz 1931. godine na Braču je živjelo 14.428 stanovnika. Broj stanovnika po općinama naveden je u tablici koja slijedi.¹⁹

BROJ STANOVNIKA OPĆINA OTOKA HVARA PREMA POPISU STANOVNIŠTA IZ 1931. GODINE

Općina	Broj stanovnika
Bogomolje	1411
Hvar	2882
Jelsa	3590
Stari Grad	3078
Sućuraj	705
Vrboska	2762
Ukupno:	14.428

Nasuprot ovim podatcima iz 1931. godine, Kotarska oblast Hvar je u jednom dopisu iz prosinca 1942. godine navela da taj kotar ima 15.032 stanovnika.²⁰

Inače, kada je riječ o vršenju vlasti na samom otoku, a povezano s njegovom izdruženošću, zanimljivo je primijetiti da je Sresko načelstvo u Hvaru u listopadu 1939. u jednom izvještu navelo da „pučanstvo sreza po ničemu ne gravitira mjestu Hvar“, odnosno veze mjesta Hvar s ostatkom otoka su „skoro nikakve“.²¹

Čini se da je dužnost kotarskog predstojnika nakon uspostave vlasti NDH na Hvaru obnašao **Antun Hrdlička**.²² Pretpostavljam da je on na toj dužnosti bio i u posljednjem razdoblju Kraljevine Jugoslavije. No, 30. studenoga 1941. tu je

¹⁷ *Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske 10. 4. 1941. – 10. 4. 1942.*, Zagreb, 1942., 79.

¹⁸ Za Luetićev životopis vidi: *Tko je tko u NDH*, 242.

¹⁹ *Priročnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske*, Sredio Rafael Landkuhić, Zagreb, 1942., 261.-262.

²⁰ HR-HDA-491, Opće upravno povjereništvo Nezavisne Države Hrvatske kod II. armate talijanske vojske/Višeg zapovjedništva oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“, Broj: 1976/1943.

²¹ HR-HDA-1363, inv. br. 5735, Sresko načelstvo Hvar, Pov. Broj: 2483/1939.

²² Sibe KVESIĆ, *Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi*, Split 1981., 15.

dužnost preuzeo **Božidar Milošević**. On je bio iz Senja, a u državnu službu studio je 1939. godine. Nakon proglašenja NDH imenovan je za upravitelja kotara Glamoč. U rujnu 1941. molio je premještaj iz Glamoča, pravdajući svoju molbu slabim zdravljem, kao i činjenicom da su mu supruga i sin „živčano oboljeli“ nakon što su na području Glamoča izbile borbe s ustanicima. Ovome je udovoljeno, te ga je Ministarstvo unutarnjih poslova NDH odlučilo premjestiti na Hvar.²³

Prema podatcima Velike župe Cetina s početka 1943. godine, osoblje Kotarske oblasti Hvar činili su pristav **Božidar Milošević** koji je obnašao dužnost upravitelja kotara. Osim toga u toj su oblasti radili manipulativni vježbenici **Ante Batistić** i **Stjepan Carić**, dočinovnici **Franjo Čarić** i **Luka Roić** i podvornik **Milan Kukurin**.²⁴

Također početkom 1943. talijanska vojska je zatražila od predstavnika NDH da **Božidar Milošević** bude uklonjen s dužnosti upravitelja kotara Hvar, uz obrazloženje da je na tom mjestu, s obzirom na to da na Hvaru djeluju komunisti i partizani, potrebna poduzetna i staložena osoba. Tako je već u siječnju 1943. odlučeno da na tu dužnost bude vraćen **Antun Hrdlička**, koji je tada bio kotarski predstojnik u Gospiću. Ovo ipak nije bilo moguće odmah provesti, budući da je i u Gospiću nedostajalo činovnika i trebalo je čekati da **Hrdlička** svoju dužnost preda novomu kotarskom upravitelju.²⁵ Tako je stanje tijekom idućih mjeseci ostalo nepromijenjeno, te se **Milošević** i u kolovozu 1943. nalazio na dužnosti u Hvaru. On je tada tražio da mu se odobri bolovanje, s čime se Velika župa Cetina složila, tražeći od Zagreba da **Hrdlička** konačno nastupi na dužnost na Hvaru.²⁶

Zbog partizanskih akcija tijekom 1942. godine, djelovanje općinskih uprava na Hvaru suočit će se s problemima. Kotarski predstojnik **Milošević** je 10. srpnja te godine, izvještavajući o nepovoljnu stanju na otoku, naveo da su nedugo prije oruž-

²³ HR-HDA-223, Ministarstvo unutarnjih poslova NDH, Personalni spisi, 7786, Milošević, Božidar.

²⁴ HR-HDA-1501, Velika župa Cetina, K broju 1702/1943.

²⁵ HR-HDA-491, Broj: 1651/1943.

²⁶ HR-HDA-223, Personalni spisi, 7786, Milošević, Božidar.

nici napustili Bogomolje, čime je to općinsko poglavarstvo ostalo nezaštićeno. Zapravo je **Milošević** prekinuo službeno saobraćati s tom općinom, bojeći se da bi službeni dopisi Kotarske oblasti koje joj uputi mogli doći u „nepoželjne ruke“, odnosno u ruke partizana. Slično je stanje bilo i u općinskoj upravi Vrboske gdje su općinski bilježnik i blagajnik, u strahu od partizana, napustili svoje dužnosti i udaljili se u „nepoznatom pravcu“, odnosno općina je zatvorena. Iz istih su razloga i članovi savjetodavnog odbora općine Jelsa dali ostavke. **Milošević** se bojao da bi na sličan način s radom mogla prekinuti i općina Stari Grad.²⁷

Zapravo su partizani već 8. srpnja 1942. u kasnim večernjim satima ušli u zgradu općine Bogomolje, iz nje iznijeli cijelu pismohranu, pečate i ostalo, te su sve to pred zgradom spalili.²⁸ Također, nakon što je talijanska vojska 6. kolovoza iste godine napustila Stari Grad, zatvorena je i općina u tom mjestu.²⁹ Budući da su u Stari Grad ubrzo ponovno stigli Talijani, o čemu će opširnije pisati kasnije, općina u tom mjestu ponovno je počela s radom. Velika župa Cetina je početkom prosinca 1942., izvještavajući Ministarstvo unutarnjih poslova NDH o stanju na Hvaru, tom izvješću priložila i skicu na kojoj se vidjelo koji dio otoka drže partizani. Pri tome je upozorenje da partizani niti jedno mjesto nisu zauzeli u otvorenoj borbi, nego nakon što su Talijani u ljetu te godine povukli svoje snage iz nekih mesta. Tako je Općinsko poglavarstvo Bogomolje zbog djelovanja partizana premješteno u Sućuraj, a Općinsko poglavarstvo Vrboske u Jelsu. Također u nekim od ostalih općinskih poglavarstava, zbog različitih razloga, nije bilo bilježnika i blagajnika.³⁰

Stanje se nije popravilo do početka lipnja 1943. godine, kad je Kotarska oblast Hvar izvijestila da od šest općinskih poglavarstava na otoku djeluju samo tri (Hvar, Jelsa, Sućuraj). Općina Stari Grad prestala je djelovati nedugo prije, budući

da je njezin blagajnik, u strahu od partizana, napustio svoj posao. Kotarska oblast Hvar pretpostavljala je da bi i Općinsko poglavarstvo Jelsa ubrzo moglo prestati djelovati. Nakon toga vlast NDH, odnosno njezina općinska poglavarstva djelovala bi samo na krajnjim točkama otoka, odnosno u Hvaru i Sućuraju, dok će ostatak otoka, upozorila je Kotarska oblast, postati „zembla svačija i ničija“.³¹

Ustaški pokret

Nakon potpisivanja Rimskih ugovora, ustaški pokret mogao je pristupiti organizaciji svoje političke grane u krajevinama koje je do tada pod okupacijom držala talijanska vojska.

Glavni ustaški stan je 10. lipnja 1941. objavio odredbu **Ante Pavelića** kojom je za ustaškog stožernika za područje Veli-

da se druže s bilo kime osim s članovima svoje obitelji. Navedene osobe upozorene su da će biti osobno odgovorne za svaki prijestup protiv vlasti i života na području svoga sela. U slučaju da se ne pridržavaju nametnutih ograničenja, prema tim osobama trebalo je postupiti „po ustaškim propisima“. Ovakve odredbe izdali su i drugi ustaški tabori na otoku.³³

No, ovakav oblik djelovanje ustaša na Hvaru nije dugo potrajan. Ubrižno je talijanska vojska preuzeila upravu u Razvojačenom pojasu, pa tako i na Hvaru. Pri tome su, kako sam prethodno naveo, Talijani zahtijevali da Ustaška vojnica u potpunosti napusti to područje, a također je trebalo provesti i razoružanje. Tako su, upravo na obližnjem Braču, Talijani strijeljali nekoliko ustaša koji nisu predali oruž-

Stari Grad

ke župe Cetina imenovan ustaša **Stjepan Šuto** iz Runovića kraj Imotskog. Izvršena su i druga imenovanja, pa je za ustaškog logornika za kotar Hvar imenovan ustaša **Mate Zaninović**, učitelj iz Hvara. Za njegova pobočnika imenovan je **Frane Debelić**, učitelj s Mljetom.³²

Neposredno nakon uspostave ustaških organizacija na Hvaru, odnosno nakon napada Njemačke na Sovjetski Savez, ustaše su uspostavile nadzor nad sumnjivim osobama. Tako je Ustaški tabor Vrboska 14. srpnja 1941. zabranio petorici osoba iz sela Vrbanj da nakon 20 i prije 6 sati ujutro napuštaju svoje domove, odnosno zabranjeno im je da napuštaju svoje selo i

je.³⁴ Nešto tako nije se dogodilo na Hvaru, ali nakon talijanskog preuzimanja uprave više nije moglo biti riječi o značajnijoj djelatnosti ustaša. Zapovjednik Oružničke postaje Stari Grad u izvješću od 9. rujna 1941., u vezi s talijanskim preuzimanjem vlasti i provođenjem razoružavanja, izvijestio je da su jugoslavenski nacionalisti u tom mjestu dojavili talijanskoj vojsci da neki ustaški omladinci nisu predali svoje pištolje i da su te ustaše neprijateljski raspoloženi prema Talijanima. Zapovjednik oružnika uspio je uvjeriti Talijane da ti ustaški omladinci ne posjeduju oružje i da

27 HR-HDA-491, Broj: 7438/1942.

28 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 2, siječanj-srpanj 1942. godine, Split, 1982., dok. br. 547.

29 HR-HDA-491, Broj: 8763/1942.

30 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 4, listopad-prosinac 1942. godine, Split, 1983., dok. br. 384.

31 HR-HDA-223, U. M. Taj. Broj: 2851/1943.

32 „Ustaški dužnostnici u Velikoj župi Cetina“, *Hrvatski narod*, br. 117, Zagreb, 11. lipnja 1941., 4.

33 Andrija PAVIČIĆ, „Hvar 1941.“, *Hvarske zbirnik*, 2, Hvar, 1974., 183.

34 N. BARIĆ, „Otok Brač u Drugome svjetskom ratu“, *Politički zatvorenik*, br. 281, 30.-31.

su žrtva prokazivanja, koje je potaknuto osvetom i osobnom mržnjom.³⁵

Malo je podataka o dalnjem radu ustaškog pokreta na otoku Hvaru. *Ustaša*, vjesnik ustaškog pokreta, početkom studenoga 1941. pisao je da je na tom otoku uspješno provedena organizacija muške i ženske Ustaške mladeži i da su u raznim mjestima na otoku održane njezine skupštine.³⁶

Ustaški logornik **Mate Zaninović** je do početka 1942. preuzeo i dužnost povjerenika općine Hvar, a također je obnašao i dužnost školskog nadzornika.³⁷ Kasnije je poslove Ustaškog logora Hvar preuzeo **Kuzma Vučetić**, ustaški tabornik za općinu Hvar. Vučetić je 19. srpnja 1943. uputio dopis Kotarskoj oblasti Hvar obavijestivši ju da, s obzirom na trenutne „izvanredne prilike“ koje vladaju na otoku, smatra kako treba prekinuti s radom Ustaškog tabora Hvar i Ustaškog logora Hvar. Zato je od Kotarske oblasti zatraženo da se u pitanjima povezanim s djelovanjem ustaškog pokreta obrati Ustaškom stožeru za Veliku župu Cetina u Omišu.³⁸

Oružništvo

Oružništvo je nakon proglašenja NDH nastavilo službu dotadašnje jugoslavenske žandarmerije. Ono je djelovalo u sastavu Ministarstva domobranstva, dok su oružničke postaje u vršenju službe javne sigurnosti bile podređene kotarskim oblastima na čijem su se teritoriju nalazile. Na otoku Hvaru uspostavljen je oružnički vod koji je u svome sastavu imao pet oružničkih postaja na tom otoku (Bogomolje, Hvar, Jelsa, Stari Grad, Sućuraj), kao i još četiri postaje na otoku Braču. Oružnički vod Hvar djelovao je u sastavu Krilnoga oružničkog zapovjedništva u Omišu (kako se ustroj oružništva mijenjao, navedeno krilno zapovjedništvo bilo je u sastavu različitih oružničkih pukovnija). Načelno je u jednoj oružničkoj postaji bilo 6 do 10 oružnika. Profesionalni oružnici mogli su

³⁵ NOB u Dalmaciji, Knjiga 1, dok. br. 402.

³⁶ „Iz ustaških redova“, *Ustaša*, Vjesnik Hrvatskog ustaškog oslobođilačkog pokreta, br. 18, Zagreb, 2. studenog 1941., 14.

³⁷ HR-HDA-1501, Gospodinu velikom županu [Anti Luetiću] Omiš, U Hvaru, 28. III. 1942.

³⁸ HR-HDA-249, „Ustaša“ – Hrvatski oslobođilački pokret, Ustaški logor Hvar, Taj. Broj: 8/1943. Prijepis.

biti ojačani dodjeljivanjem ljudstva iz domobranstva.³⁹

Prema podatcima talijanske vojske, krajem svibnja 1942. na Hvaru se nalazilo 38 oružnika, dok je krajem lipnja iste godine ovaj broj pao na 28 oružnika.⁴⁰

Tijekom 1942. godine oružničke postaje na Hvaru, popunjene malim brojem ljudi, postat će laka meta partizanskih napada. U ranim jutarnjim satima 10. svibnja 1942. skupina od 70 do 80 partizana provalila je u Oružničku postaju Bogomolje, te su oružnicima odnjeli cijelokupno naoružanje, streljivo i opremu. Zapovjedništvo oružničkog voda Hvar ocijenilo je da oružnici te postaje nisu bili u mogućnosti pružiti otpor napadačima.⁴¹ Ovaj napad nisu izveli partizani s Hvara, nego partizani koji su se na otok prebacili lađom s kopna.⁴²

Nakon toga su oružnici u Bogomoljama ponovno naoružani. Zapovjednik oružničke postaje u tom mjestu je 27. svibnja 1942. od Zapovjedništva oružničkog voda Hvar brzovjom zatražio pojačanje, budući da je prijetila opasnost od novog napada partizana.⁴³

Zaista je u kasnim večernjim satima 22. lipnja 1942. nekoliko desetaka partizana ponovno napalo Oružničku postaju Bogomolje. Partizani su oružnike pozvali na predaju, ali su oni pružili otpor iz postaje. Borba je trajala šest sati, a zatim su se partizani povukli. Iako partizani nisu uspjeli zauzeti postaju, pošlo im je za rukom zarobiti jednog oružnika s njegovim oružjem, kojega su odveli u nepoznatom smjeru. U razmjeni paljbe s partizanima oružnici su utrošili raspoloživo streljivo, pa je ponovno zatraženo da se pojачa njihova postaja i da se pošalje potrebnost streljivo, „inače se postaja napušta“.⁴⁴

Jedan pripadnik Oružničke postaje Bogomolje je 6. srpnja 1942. prebjegao partizanima, ponijevši sa sobom tri puške i stotinjak metaka. Zapovjednik postaje istoga je dana, smatrajući da prijeti napad partizana, odlučio napustiti Bogomolje,

³⁹ Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Beograd 1973., 284.-292.

⁴⁰ NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 332, dok. br. 389.

⁴¹ HR-HDA-491, Broj: 5057/1942.; NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 495.

⁴² NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 109.

⁴³ HR-HDA-491, Broj: 7277/1942.

⁴⁴ HR-HDA-491, Broj: 7314/1942.

te je sa svojih osam ljudi, pri čemu su ih napadali partizani, 7. srpnja uspio stići u Jelsu.⁴⁵ Naknadno su oružnici koji su se povukli iz Bogomolja premješteni u sastav Oružničke postaje Sućuraj.⁴⁶

Nedugo kasnije, 8. srpnja 1942., partizani su zarobili i razoružali četvero oružnika iz međupostaje/ispostave Vrbanj, ali su im oružnici ipak uspjeli pobjeći. U vezi s ovim slučajem nadležna oružničke zapovjedništva povela su istragu.⁴⁷ Pretpostavljam kako je postojala sumnja da su četvoricu oružnika bili u doslugu s partizanima i da su im predali oružje.

Talijanska posada je 6. kolovoza 1942. napustila Stari Grad. Oružničko vodno zapovjedništvo Hvar ocijenilo je kako nakon odlaska Talijana prijeti opasnost da Oružnička postaja Stari Grad, s 10 oružnika, bude „po narodu razoružana“, budući da je primijećeno „kretanje naroda u masama“ koji demonstrira pjevajući „komunističke pjesme“.⁴⁸ Zaista su oružnici ubrzo i razoružani, ali su zatim Talijani intervenirali uputivši snage iz Dubrovnika, koje su se iskrcale u Starom Gradu, gdje su razoružane oružnike vratili u službu.⁴⁹ Prema nekim podatcima, oružnici postaje Stari Grad bili su u doslugu s partizanima s kojima je dogovorenno da će im pružiti fiktivni otpor, a zatim im predati postaju.⁵⁰

Nedugo kasnije, 10. kolovoza, partizanima je prebjegao i jedan pričuvni oružnik iz Oružničke postaje Sućuraj, ponijevši sa sobom devet pušaka, jedan pištolj, veću količinu streljiva i raznu opremu.⁵¹ Pretpostavljam da su opisani događaji kod Talijana stvorili sumnju u pouzdanost oružnika. Tako je Oružničko vodno zapovjedništvo Hvar ponovno opremilo oružjem i streljivom oružnike u Starom Gradu, ali su ih Talijani početkom rujna 1942. razoružali. Nakon toga je Oružničko vodno zapovjedništvo više puta interveniralo kod Talijana da vrati oduzeto oružje i

⁴⁵ HR-HDA-491, Broj: 7314/1942., Broj: 7391/1942.; NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 547.

⁴⁶ NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 376.

⁴⁷ NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 536, dok. br. 547.

⁴⁸ HR-HDA-491, Broj: 8763/1942.

⁴⁹ Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 3, kolovoz-rujan 1942., Split, 1982., dok. br. 204.

⁵⁰ S. KVESIĆ, *Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi*, 100.-101.

⁵¹ NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 280.

streljivo. Talijani su to učinili, ali tek nakon što su, na njihov zahtjev, svi oružnici iz Staroga Grada razmješteni na službu u druga mjesta.⁵²

Zapovjednik talijanske posade u Jelsi je 16. studenoga 1942. razoružao oružnike u tom mjestu, pod obrazloženjem da su oni malobrojni i da bi ih partizani mogli lako razoružati. Zato je ocijenjeno kako je bolje da njihovo oružje čuvaju Talijani. Oružničko vodno zapovjedništvo Hvar ponovno je interveniralo, te su Talijani 6. prosinca oružje ipak vratili.⁵³

Talijani su 24. studenoga 1942. evakuirali Oružničku postaju Sućuraj, kao i oružnike koji su pri toj postaji bili nakon što su se u srpnju povukli iz Bogomolja. Svi oružnici premješteni su u Stari Grad.⁵⁴ Ovo je bilo povezano s činjenicom da su i Talijani povukli svoje snage iz Sućuraja. Tako su početkom prosinca 1942. na Hvaru djelovale oružničke postaje u mjestu Hvar (13 oružnika), Jelsi (10 oružnika) i Starome Gradu (15 oružnika), pri čemu su u sastavu posljednje postaje bili i oružnici povučeni iz Sućuraja, odnosno Bogomolja.⁵⁵

Kao što je opisano, na pouzdanost oružnika nije se moglo uvijek računati, a neki od njih prebjegli su partizanima. Također su Talijani u nekim slučajevima razoružavali oružnike. No, u drugim slučajevima talijanski časnici imali su dobro mišljenje o oružnicima. Početkom siječnja 1943. talijanska je vojska, nakon partizanskih napada, odlučila provesti odmazdu nad nekoliko sela u blizini Staroga Grada, o čemu će pisati kasnije. Talijani su za ovu operaciju kao vodiče uzeli oružnike iz Staroga Grada, te su kasnije izvijestili da su se ti oružnici pokazali odvažnim i pouzdanima.⁵⁶

Budući da su Talijani tijekom prve polovine 1943. ponovno uspostavili svoje posade u Sućuraju, a kasnije i u Bogomoljama, u Sućuraju je uspostavljena oružnička ispostava-međupostaja s pet ljudi, a u Bogomoljama oružnička postaja. Ovo je

trajalo do 15. kolovoza iste godine, kada je talijanska vojska, nedugo prije objave talijanske kapitulacije, povukla snage iz svih dijelova otoka Hvara, s iznimkom samoga mesta Hvara i Sućuraja. Tako su se s njima iz Bogomolja, Jelse i Staroga Grada u spomenuta mesta povukli i svi oružnici.⁵⁷

Otisak pečata „Banovina Hrvatska – Sresko načelstvo u Hvaru“ koji je prepravljen natpisom „Nezavisna Država Hrvatska“

Nedugo prije ovoga, u večernjim satima 8. kolovoza 1943., partizani su u Jelsi upali u domove dvojice oružnika, kojima su oduzeli oružje, a zatim se udaljili. Vjerojatno su ti oružnici bili u dosluhu s partizanima, budući da se 15. kolovoza, kada su talijanski vojnici i oružnici napustili Jelsu, nisu povukli, nego su ostali u mjestu u kojega su odmah zatim ušli partizani.⁵⁸

Inače su više vlasti NDH tijekom 1942. planirale da se na Brač i Hvar upute snage koje bi popravile stanje i ojačale malobrojne oružnike. No, navedeno nikada nije ostvareno.⁵⁹

Riznička straža

Državna riznica NDH je 1941. odredila da se „finansijska kontrola“, naslijedena od Kraljevine Jugoslavije, preimenuju u „financijalnu stražu“. U svibnju 1942. donesena je Zakonska odredba o rizničkoj straži NDH koja je bila pod upravom

52 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 394.

53 Isto.

54 Isto.

55 Isto, dok. br. 384.

56 HR-HDA-1450, Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, svitak D-169, snimke 41-45, Comando XVIII corpo d'armata, Ufficio operazioni, No 492/1943.

Državne riznice i ustrojena prema „vojničkom uzoru“. Njezin zadatak bio je suzbijanje krijumčarenja i carinskih, monopolskih i drugih financijskih prekršaja. Također je riznička straža trebala nadzirati promet u pograničnom pojusu i sprečavati neovlašteni prijelaz državne granice. U žurnim slučajevima ona je trebala pomoći i u održavanju javnog reda i sigurnosti.⁶⁰

Na otoku Hvaru u mjestu Hvaru nalazio se Povjereništvo rizničke straže, a pod njime su bili razdjeli rizničke straže u mjestima: Gdinj, Jelsa, Hvar, Stari Grad, Pitovska Plaža, Sv. Klement, a riznička straža raspolagala je i patrolnim čamcem u Sućurju.⁶¹ Prema podatcima talijanske vojske, na Hvaru se krajem svibnja 1942. nalazilo 20 rizničkih stražara, a krajem lipnja iste godine ovaj je broj porastao na 34 riznička stražara.⁶²

Tijekom 1942. godine razdjeli rizničke straže na Hvaru naći će se, slično kao i oružničke postaje, na meti napada komunista, odnosno partizana, kojima će razdjeli biti dobar izvor naoružavanja. U večernjim satima 9. veljače 1942. nepoznate osobe provalile su u Razdjel rizničke straže Jelsa i iz njega uzele šest pušaka i različitu opremu, dok su spise razdjela bacile u more. O ovome je istragu pokrenulo oružništvo, ali ju je zatim preuzeila talijanska vojska, koja je određeno vrijeme pritvorila preglednika rizničke straže **Ivana Luetića** i još dva službenika rizničke straže. Talijani su sumnjali da su oni upleteni u provalu i krađu oružja, te su od Općega upravnog povjereništva NDH zahtijevali da ti riznički stražari budu premješteni izvan obalnog pojasa. Naknadno su Talijani isto zatražili i za preglednika rizničke straže **Nikolu Vranjicanu** koji je kasnije raspoređen u Jelsu, smatrajući da je riječ o osobi koja je neprijatelj sila Osovine.⁶³

Ni veliki župan **Ante Luetić** nije imao povjerenja u rizničke stražare koji su služili na otocima i u primorskom dijelu njegove velike župe. Krajem lipnja 1942. on je ocijenio da su ti riznički stražari uglavnom nepouzdani, budući da je bilo više slučajeva da su se bez otpora predali

57 HR-HDA-491, Broj: 6713/1943.; Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 7, srpanj-kolovoz 1943. godine, Split, 1984., dok. br. 320.

58 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 322.

59 N. BARIĆ, „Otok Brač u Drugome svjetskom ratu“, Politički zatvorenik, br. 281, 36.

60 Isto, 36.-37.

61 Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske, 261.

62 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 332, dok. br. 389.

63 HR-HDA-491, Broj: 1826/1943.

partizanima, koji su zarobili njihovo oružje. Zato je predlagao da se oružje rizničke straže preda oružništvu, ili da riznička straža privremeno bude podređena oružništvu. Slično ovome i Zapovjedništvo 2. armije se početkom srpnja 1942. ponovno obratilo Općemu upravnom povjereništvu, upozoravajući na nepouzdanost rizničkih stražara, među ostalim i na Hvaru. Pri tome se sumnjalo da su oni u doslugu s partizanima, da su napadi partizana samo inscenirani, kako bi im riznički stražari predali svoje oružje. Ipak je Glavno nadzorništvo rizničke straže u Zagrebu odbilo pritužbe Velike župe Cetina i talijanske vojske. Ocjijenjeno je da se riznički stražari ne mogu načelno optuživati za nepouzdanost i doslugu s komunistima. Zaključeno je da pojedini slučajevi u kojima su partizani razoružali rizničke stražare ne mogu biti opravданje za razoružanje rizničkih stražara, ili njihovo podređivanje oružništvu.⁶⁴

U međuvremenu, dok je trajalo navedeno dopisivanje predstavnika NDH i talijanske vojske, riznički stražari na Hvaru bili su izloženi novim napadima partizana. U kasnim večernjim satima 26. lipnja 1942. nekoliko desetaka partizana napalo je Razdjel rizničke straže u Gdinju. Dvojica rizničkih stražara povukla su se u potkrovљe zgrade razdjela, odakle su pružili otpor. Nakon razmjene paljbe partizani su se povukli, te im je pošlo za rukom odnijeti samo nekoliko gunjeva iz skladišta razdjela.⁶⁵ No, partizani su napad na Razdjel rizničke straže u Gdinju ponovili već u ranim jutarnjim satima 9. srpnja 1942., te im je tom prilikom uspjelo razoružati rizničke stražare i odnijeti im dvije puške, 50 metaka i ostalu opremu.⁶⁶

Nekoliko dana prije, u večernjim satima 5. srpnja, desetak partizana upalo je u Razdjel rizničke straže Pitovska Plaža, gdje su zarobili četiri puške, 250 metaka i različitu opremu. Jedan od rizničkih stražara priključio se partizanima.⁶⁷

Dva partizana su 1. rujna 1942. u blizini sela Svirča presreli dvojicu rizničkih stražara iz razdjela Jelsa i oduzeli im nešto više od 22.000 kuna državnog novca

koje su trebali predati Poreznom uredu u Starom Gradu.⁶⁸

Nepoznati napadači su 27. listopada 1942. iz zasjede napali preglednika rizničke straže **Ivana Luetića**, koji je tri puta pogoden iz pištolja, te ga je talijanska vojska prevezla u bolnicu u Split gdje je trebao biti operiran. Kao što sam naveo, talijanska vojska je početkom 1942. zahtijevala da **Luetić** zbog nepouzdanosti bude premješten izvan obalnog pojasa. To se očito nije dogodilo, da bi ga na kraju napali i teško ranili pripadnici Narodno-slobodilačkog pokreta.

U vezi s ovim napadom Razdjel rizničke straže Jelsa izvijestio je nadređene kako je stanje za službenike tog razdjela vrlo slabo. Partizani poručuju rizničkim stražarima da ne smiju vršiti svoju službu, pa kada oni to ipak čine, prijeti im opasnost da će ih partizani ubiti. Tako riznički stražari mogu raditi samo u Jelsi, a svaki izlazak u okolna sela predstavlja opasnost da ih partizani zarobe ili ubiju.⁶⁹

Otisak pečata Kotarske oblasti u Hvaru

Skupina naoružanih ljudi u civilnoj odjeći je 2. kolovoza 1943., u ranim poslijepodnevnim satima, izvršila prepad na Razdjel rizničke straže u Hvaru. U tom objektu nalazio se samo jedan riznički stražar. Napadači su oduzeli četiri puške, 120 metaka i raznu opremu te se zatim udaljili.⁷⁰ Povjereništvo rizničke straže Hvar je, podnoseći nadređenima izvješće o ovom događaju, željelo istaknuti da nije krivica samih rizničkih stražara što je od-

neseno oružje i streljivo. Objasnjeno je da je prepad izvršen na mjesni praznik sv. Stjepana, kada se u Hvaru održava sajam, a uredi ne rade. Zato je u trenutku napada u Razdjelu rizničke straže bio samo jedan pripadnik rizničke straže, koji nije bio u mogućnosti suprotstaviti se napadačima. Osim toga napadači su očito pažljivo motrili zgradu Razdjela rizničke straže, a napad je izvršen u ranim poslijepodnevnim satima, kad je zbog velike vrućine na ulicama bilo najmanje ljudi. Nasuprot tome, da je napad bio izvršen po noći, kada je zgrada zaključana, u nju bi bilo puno teže provaliti a da to ne primijete ophodnje talijanske vojske. Tako je zaključeno da pripadnik rizničke straže kojega su napadači iznenadili, nije bio u mogućnosti pružiti im otpor. Usto je navedeno da su partizani na Hvaru sve aktivniji u svojim akcijama, te zato ne treba čuditi što je do takve akcije došlo i u samome mjestu Hvar.⁷¹

Vojni neposlušnici

Na Hvaru će za vlasti NDH poseban problem predstavljati vojni neposlušnici. Bila je riječ o vojnim obveznicima koji su, kao novaci, pozivani na odsluženje redovnoga djelatnog razdoblja u domobranstvo, ili su, kao pričuvnici, pozvani na službu u domobranstvu. Oni se nisu odazivali na ove pozive, da bi se zatim počeli skrivati pred vlastima.

Oružnička postaja Stari Grad već 9. rujna 1941. izvijestila je da je toga dana 13 vojnih obveznika iz općine Vrboske trebalo, u pratinji općinskog bilježnika, otpotovati u Sinj gdje su se trebali javiti Domobranskomu popunidbenom zapovjedništvu, kako bi bili upućeni na nastavak služenja vojnoga roka, odnosno obveznoga djelatnog razdoblja. Očito je bila riječ o vojnim obveznicima koji su do travnja 1941. služili u jugoslavenskoj vojsci, te su se nakon proglašenja NDH vratili svojim kućama. Oni su u rujnu pozvani da nastave sa služenjem obveznoga djelatnoga razdoblja u domobranstvu. No, nitko od navedenih nije se odazvao na poziv, a njihovi roditelji izjavljivali su da ne znaju gdje se nalaze njihovi sinovi. Oružnička postaja Stari Grad zaključila je da je do ovoga neodazivanja na službu u domobranstvo došlo zbog „talijanske okupacije“, odnosno zbog činjenice da je

64 Isto.

65 HR-HDA-491, Broj: 7313/1942. Također vidi: *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 2, dok. br. 531.

66 *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 2, dok. br. 547.

67 Isto, dok. br. 538.

68 *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 3, dok. br. 285.

69 HR-HDA-238, Glavno nadzorništvo rizničke straže NDH, Taj. Broj: 348/1942.

70 HR-HDA-238, Broj: 6572/1943., Broj: 6659/1943.

71 HR-HDA-238, Broj: 6572/1943.

talijanska vojska 7. rujna preuzeila upravu nad obalnim pojasom.⁷²

Općinsko poglavarstvo Vrboske je sredinom prosinca 1941. trebalo uputiti na službu u domobranstvo nekoliko pričuvnika. No, talijansko zapovjedništvu u Jelsi odbilo je izdati propusnice za kretanje podnačelniku općine i pričuvnicima koje je trebao otpratiti na kopno, na službu u domobranstvo. Osim toga, pričuvnicima iz sela Vrbanj nije bilo moguće ni uručiti pozive za službu u domobranstvu, budući da su se glavar tog sela i seoski čauš povukli sa svojih dužnosti, a nitko ih nije htio zamijeniti. Kotarska oblast Hvar ocijenila je da je ovakvo stanje posljedica snažne ljevičarske promidžbe u selu Vrbanj, odnosno „teror odozdo“, kojim je onemogućavano djelovanje vlasti. Kotarska oblast o ovome je obavijestila Veliku župu Cetina, koja je od nadređenih vlasti zatražila da u selu Vrbanj bude uspostavljena oružnička postaja, kako bi se onemogućilo djelovanje komunista koji utječu na ljude da se ne odazivaju pozivima na domobransku službu:

„(...) pošto je rad naših organa potpuno onemogućen sa izvjesne strane, te komunisti razvijaju slobodno svoju akciju i promičbom truju okolna sela parolom, da se ne ide u vojsku. Napominje se, da je pučanstvo u selu Vrbanju s malom iznimkom potpuno komunističko i da svojim terorom ne dozvoljava nikakovih znakova današnje vlasti. Da se stanje i vlast u tom selu postavi, žurno je potrebno osnovati oružničku postaju, koja bi omogućila dodir i saobraćaj vlasti sa narodom.“⁷³

Uz komuniste, vlastima NDH probleme je predstavljalo i držanje talijanske vojske koja nije bila spremna pomoći u rješavanju problema vojnih neposlušnika. Osim toga, ti vojni obveznici mogli su koristiti i blizinu talijanskog teritorija kako bi izbjegli pozivima na službu u domobranstvu. Tako je sredinom prosinca 1941. Oružnička postaja Hvar uputila jednu skupinu pričuvnika za pojačanje oružništva u Mostar, ali su oni, čim su saznali za ovo, od talijanskog zapovjedništva u Hvaru dobili propusnice, uz pomoću kojih su otisli na Korčulu i Vis, dakle na talijanski teritorij. Talijanska vojska nije vlastima NDH

željela dati nikakve podatke o izdavanju ovih propusnica. Također je zamjenik zapovjednika Oružničke postaje Hvar, prolazeći kroz Split, primjetio nekoliko pričuvnika iz Brusja i Hvara koji se nisu odazvali na službu u domobranstvu.⁷⁴

Kotarska oblast Hvar je u izvješću kojega je 12. siječnja 1942. uputila Općem upravnom povjereništvu NDH ponovno opisala navedene probleme:

„Na području kotara ima priličan broj vojnih obveznika, koji se ne odazivaju u vojsku. Jedan dio takovih skriva se po šumama, dok ih je izvjestan broj prebjegao u Korčulu, Vis i Split. Ovi su navodno dobili propusnice od tal.[ijanskih] vlasti (...). Obćina Vrboska (...) javila je, da je tal.[ijanska] posada u Jelsi odbila dati kadrovima propusnice za putovanje u određište radi nastupa oružne vježbe.“⁷⁵

Sredinom veljače 1942. zapovjednik oružničkog voda Hvar izvjestio je nadređene da oružnici na tom otoku danju i noću vrše pretrese terena i stanova, te postavljaju zasjede kako bi pohvatili vojne neposlušnike, ali pri tome nije bilo nikakvog uspjeha, zato što je vojnim obveznicima u skrivanju pomagalo stanovništvo. Glavari sela „ne će da znaju“ niti žele oružnicima dati podatke gdje se skrivaju ili noće vojni neposlušnici, pri čemu se pretpostavljalo da se tako drže zato što se boje osvete. Zapravo su se mnogi glavari sela na području Jelse povukli s te dužnosti, pa je zapovjednik oružničkog voda Hvar smatrao da su to učinili jer je na njih vršen pritisak.⁷⁶

Izvještavajući nadređene o ovim problemima, zapovjednik oružničkog voda Hvar ocijenio je da se ljudi na službu u domobranstvo ne odazivaju zato jer ne žele sudjelovati u borbama u drugim dijelovima NDH, kao i da ih je strah da bi mogli biti upućeni na ratište u Sovjetskom Savezu. Na vojne obveznike demoralizirajuće su djelovale i mjere koja je uvela talijanska vojska, kao i glasine da će Talijani anektrati još neke dijelove teritorija NDH:

„Glavni razlog neodazivanja pričuvnika i obveznika na vojnu dužnost jest strah, da se ne bi uputili u borbu na iztočno ratište ili u borbu sa četničko-komunističkim bandama u pojedinim krajevima naše dr-

žave, a drugi je razlog taj, što među stanovničtvom vlada uvjerenje, da će otoci Brač i Hvar još malo vremena pripasti Italiji, jer granica nije konačno određena, a da ovo uvjerenje podupiru talijanski optanti i talijanski vojnici. Nije čudo što se ovo uvjerenje kod naroda ne može ugušiti, jer pode li korak od svoje kuće, mora o ovome izvještavati talijansku vojnu komandu, treba li svojom lađom poći preko našega mora, treba na brodu istaknuti talijansku zastavu, ne smije se kretati po teritoriji svoje države bez talijanske propusnice i t. d.“⁷⁷

Otisak pečata Općinskog poglavarstva Stari Grad

Za to vrijeme komunisti su mogli biti zadovoljni. Tako je *Naš izvještaj*, glasilo Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Hrvatske (KPH) za Dalmaciju sredinom veljače 1942. pisao da je na Hvaru u domobranstvo pozvan cijeli niz godišta pričuvnika, ali se oni na ovo nisu odazvali, pa se od vlasti na Hvaru skrivalo „nekoliko stotina“ vojnih obveznika.⁷⁸

Razumljivo, komunisti su upravo među vojnim neposlušnicima mogli naći ljudstvo potrebno za osnivanje partizanske vojske. U vezi sa stanjem tijekom druge polovine ožujka 1942. godine, Velika župa Cetina izvjestila je kako je stanje javne sigurnosti na Hvaru zadovoljavajuće, ali su i na tom otoku primijećene „manje grupe pobunjenika“, koje uglavnom čine vojni neposlušnici.⁷⁹ Sredinom svibnja 1942. Velika župa Cetina izvjestila je da pobunjenike u njezinom obalnom i otočnom dijelu uglavnom čine vojni ne-

72 NOB u Dalmaciji, Knjiga 1, dok. br. 402.

73 HR-HDA-223, Personalni spisi, 7786, Milošević, Božidar.

74 HR-HDA-491, Broj: 6649/1942.

75 HR-HDA-491, Broj: 1131/1942.

76 HR-HDA-491, Broj: 6649/1942.

77 Isto.

78 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 27.

79 Isto, dok. br. 471.

Božidar Milošević,
predstojnik kotara Hvar

poslušnici. U velikoj većini slučajeva novaci i pričuvnici nisu željeli primiti pozive na službu u domobranstvu, nego su „bjegali u brda“. Oni to nisu činili zato što su pristali uz partizane, nego kako bi izbjegli da ih se, u domobranstvu, uputi u borbe. Također se nisu željeli odazvati na službu u domobranstvo jer su željeli ostati uz svoje obitelji kako bi se mogli brinuti za njihovu egzistenciju.⁸⁰

U istom razdoblju i Lučko zapovjedništvo Mornarice NDH u Makarskoj u jednom je izvješću spomenulo da se novaci ne odazivaju na službu u domobranstvu, nego se odmeću u brda. Tamo ih primaju i mobiliziraju partizani. Samim time i obitelji vojnih neposlušnika neizbjježno se svrstavaju na stranu partizana i sve više potpadaju pod njihov utjecaj.⁸¹ Sličan zaključak je 30. svibnja 1942. iznijela i Velika župa Cetina:

„Mnogi od vojnih neposlušnika odmetnuli su se od straha pred vojnom dužnosti ili iz ekonomskih razloga, a ne iz komunističkog uvjerenja, ali došavši u dodir s partizanima bivaju temeljito ‘obrađeni’ i podliežu promičbi te se na taj način polako pretvaraju u uvjerene komuniste.“⁸²

Zato je ta velika župa predložila da se u nekoliko kotara na njezinu području, pa i u kotaru Hvar, obustavi pozivanje u do-

mobranstvo, budući da se „nitko ne odaživa“, nego te osobe samo jačaju redove partizana.⁸³

Upravo 30. svibnja 1942. i Kotarska oblast Hvar je izvijestila Veliku župu Cetina da je na službu u domobranstvo pozvano 18 pričuvnika, ali se niti jedan od njih nije odazvao na poziv. Kotarska oblast Hvar upozorila je da broj vojnih neposlušnika raste, dok su oružnici na otoku malobrojni i neposlušnike ne mogu poхватati. Na području Staroga Grada bilo je slučajeva da vojni neposlušnici presreću pojedince i pljačkaju ih, pa se Kotarska oblast bojala da će vojni neposlušnici potjeti u većoj mjeri krasti i pljačkati.⁸⁴

Nešto više od dva mjeseca kasnije, tijekom 10. i 11. kolovoza 1942. na Hvaru je trebalo provesti stavnju novaka, ali je ovo završilo gotovo potpunim neuspjehom. Od nešto više od 330 pozvanih novaka, odazvalo su se samo njih petorica. Kotarska oblast Hvar ocijenila je kako je uzrok ovomu činjenica da su gotovo svi novaci od partizana primili pisma, u kojima im je poručeno da se ni u kojem slučaju ne odaživaju pozivima na novačenje, odnosno mobilizaciju. Sadržaj toga pisma bio je:

„Odbor Narodne Oslobođilačke partizanske vojske poziva te da se ni u kom slučaju ne odazoveš pozivu protunarodne ustaške vojske bilo to u slučaju regrutacije ili osluženja kadrovskog roka, jer ćete se inače smatrati protivnikom Narodne Oslobođilačke borbe i kao takav dobiti zasluženu nagradu. SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU.“⁸⁵

Dakle, vlasti NDH bile su nemoćne riješiti problem vojnih neposlušnika, koji su komunistima nesumnjivo predstavljali koristan izvor ljudstva za popunu partizanskih jedinica. No, isto tako, među vojnim neposlušnicima očito je bilo i dosta onih koji nisu željeli ni u domobranstvo, niti u partizane. Primjerice, u rujnu 1942. talijanska vojska na području Staroga Grada oglasila je da joj se vojni neposlušnici moraju prijaviti, što je većina njih zaista i učinila. Talijani su im zatim dali upute da im se svaki dan moraju prijaviti. Sve ovo nije odgovaralo komunistima, koji su zaključili:

80 Isto, dok. br. 496.

81 HR-HDA-491, Broj: 6856/1942.

82 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 504.

„Naša agitacija i opomene nisu pomogle, obzirom na to, što je uspjelo okupatorima uvjeriti narod, da neće oni vojne neposlušnike hapsiti, već da ovo rade, zato, da vide, koji se od vojnih neposlušnika nalazi u partizane.“⁸⁶

Dakle, dok se vojni neposlušnici, barem dio njih, nisu pokoravali vlastima NDH, nije im smetalo pokoriti se Talijanima, kojima nije bilo stalo do toga da ti ljudi budu upućeni u domobranstvo, ali nisu željeli ni da se priključe partizanima.

Nedugo kasnije, 7. listopada 1942., Ministarstvo domobranstva NDH odredilo je da se na području obalnog pojasa privremeno obustavi svako pozivanje novaka i pričuvnika radi novačenja, predočenja ili za nastup u domobransku djelatnu službu. Ovo nije vrijedilo za novake i pričuvnike s tog područja koji su već bili u redovima domobranstva.⁸⁷ Pretpostavljam da je ova odluka donesena budući da su i u Zagrebu prihvatali ono na što je Velika župa Cetina upozoravala nekoliko mjeseci prije, odnosno da se pozivima u domobranstvo mnoštvo pozvanih ne odaziva, nego umjesto toga odlaze u partizane.

Otisak pečata Ustaškog tabora Jelsa

No, u veljači 1943. u Zagrebu je odlučeno da se ponovno pokrene pozivanje vojnih obveznika u obalnom pojusu na službu u domobranstvo. Nakon toga David Sinčić, koji je tada bio opći upravni povjerenik NDH u Sušaku, obratio se Glavnomu stožeru oružanih snaga i drugim nadležnim vlastima u Zagrebu. Sinčić je

86 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 160.

87 HR-HDA-1450, svitak D-2173, snimka 228, Zapovjedništvo III. domobranskog sbornog područja, Intendancija, Taj. Broj: 3795/1942.

objasnio da su mladići u obalnom pojusu izloženi snažnoj neprijateljskoj promidžbi i zato se ne žele odazvati na novačenje, nego bježe u partizane ili se izjašnjavaju kao talijanski pripadnici. Vlast NDH nema snage provesti prisilno novačenje, kao što nije u stanju kazniti one koji se na novačenje ne odazovu. Tako se NDH samo „blamira“, posebno pred Talijanima, koji joj predbacuju slabost i nesposobnost. **Sinčić** je upozorio da bi ponovno pozivanje u vojsku dovelo do odlaska „naših ljudi među partizane“ i zato je predložio da se pozivaju samo dobrovoljci. No, Glavni stožer oružanih snaga nije prihvatio ovaj prijedlog, te je ipak odlučeno provesti novačenje u obalnom pojusu.⁸⁸

Na otoku Hvaru dogodit će se upravo ono na što je upozorio **Sinčić**. Kad je 16. ožujka 1943. u Jelsu stiglo povjerenstvo Domobranskoga popunidbenog zapovjedništva u Sinju, kako bi izvršilo zdravstveni pregled mladića koje je trebalo unovacići, odazvao se samo jedan mladić koji je bio potpuno nesposoban.⁸⁹

Krajem svibnja 1943. na Hvaru su ponovno pozvani mladići rođeni 1924. i stariji radi prikupljanja podataka za njihovo novačenje, ali se na ovo na cijelom otoku nije odazvao niti jedan pozvani. Svi pozvani mladići s područja općine Hvar primili su pismo Narodnooslobodilačkog odbora Hvar u kojem su pozvani da se ne odazovu pozivu „ustaške bande“ koja ih želi pretvoriti u topovsko meso okupatora. Oni koji se odazovu upozorenii su da ih čeka „narodni prezir i kugla u celo“.⁹⁰

Povjerenstvo Domobranskoga popunidbenog zapovjedništva u Sinju je krajem srpnja, odnosno početkom kolovoza 1943. ponovno boravilo na Hvaru, ali je opet doživjelo potpuni neuspjeh, budući da mu se nije odazvao niti jedan pozvani mladić.⁹¹

Talijanska vojska

Nakon što su 18. svibnja 1941. potpisani Rimski ugovori, talijanska vojska je

88 HR-HDA-491, Broj: 2441/1943., Broj: 3866/1943.

89 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 6, travanj-lipanj 1943. godine, Split, 1984., dok. br. 278.

90 HR-HDA-491, Broj: 5375/1943., Broj: 5522/1943.

91 *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 7, dok. br. 322.

u područjima koja je do tada držala pod okupacijom, a koja su razgraničenjem pripala NDH, predala vlast njezinim predstavnicima. Ovo je 23. svibnja izvršeno i na Hvaru.⁹² Ipak je i nakon toga na Hvaru ostala talijanska vojska, odnosno od svibnja 1941. do svibnja 1942. godine na tom se otoku nalazila 3. satnija 211. teritorijalno-mobilnog bataljona.⁹³ No, Talijani su mijenjali raspored svojih snaga na otoku, povremeno napuštajući određene posade. Prema podatcima Velike župe Cetina s početka prosinca 1942., na otoku Hvaru tada se nalazilo oko 240 talijanskih vojnika, od čega 50 u Hvaru, 120 u Starom Gradu i 70 u Jelsi.⁹⁴

Prema obavještajnim podatcima NDH, krajem ožujka 1943. u Starom Gradu se nalazilo Zapovjedništvo 159. pukovnije XVII. obalne brigade. Zapovjednik pukovnije bio je bojnik **Pozza di Capogrossso**. Dijelovi ove pukovnije nalazili su se u mjestu Hvar, kao i Jelsi, ali su u međuvremenu uspostavili i posadu u Sućuraju. U Sućuraju se nalazila i jedna talijanska topnička bitnica.⁹⁵

Nesumnjivo su talijansku vojsku dobro dočekali talijanski optanti koji su živjeli na Hvaru. Naime, Kraljevstvo Srbija, Hrvatska i Slovenaca i Kraljevina Italija su Rapalskim ugovorom iz 1920. dogovorili da Talijani u Dalmaciji, bivši podanici Austro-Ugarske Monarhije, mogu optirati za talijansko državljanstvo, bez obveze da se nakon toga isele u Italiju.⁹⁶ Nažalost nisam našao podatke o broju talijanskih optanata na Hvaru, niti opširnije podatke o toj skupini u razdoblju kojim se bavi ovaj prilog.

Nakon objave proglaša Zapovjedništva 2. talijanske armije od 7. rujna 1941., kojim je ono objavilo da preuzima upravu nad Razvojačenim, odnosno obalnim posjasm NDH, i talijanska vojska na Hvaru provela je potrebne mjere. Tako je, pri-

92 (HIS), „Vlast na Hvaru prešla u hrvatske ruke“, *Hrvatski narod*, br. 102, 25. svibnja 1941., 1.

93 Dragoslav DŽINIĆ, „Italijanska okupatorska vojska na Hvaru (april 1941 – septembar 1943)“, *Otok Hvar u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Split, 1987., 466.

94 *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 4, dok. br. 384.

95 HR-HDA-1549, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta, I-40/1265-1266, Podaci o dislokaciji talijanskih posada u okupiranom i anektiranom području. Broj: 644., dana 29. III. 1943.

96 N. BARIĆ, *Ustaše na Jadranu*, 475.-476.

mjerice, talijanski zapovjednik u Starom Gradu, poručnik **Zane**, već 6. rujna 1941. pozvao na razgovor narednika **Matu Rendića**, zapovjednika Oružničke postaje Stari Grad i ustaškog tabornika **Juru Pavičića** i njegova pobočnika **Feodora Vrankovića**. Poručnik **Zane** upoznao ih je s proglašom Zapovjedništva 2. talijanske armije koji će stupiti na snagu idućega dana. U skladu s time talijanska vojska preuzet će vojnu i građansku vlast, a zatim joj u roku od dva dana stanovništvo mora predati oružje. Oni koji nakon navedenog roka ne predaju oružje, trebali su pred talijanskim vojnim sudom biti osuđeni na smrt. Oružnička postaja Stari Grad morala je Talijanima predati uskladišteno oružje i streljivo kojim je raspolagala, a oružnici su službu javne sigurnosti morali početi vršiti po talijanskim naređenjima i uputama.⁹⁷

Početkom listopada 1941. u jednom izvješću Zapovjedništva Mornarice NDH posebno je istaknuto da je talijanska vojska na otoku Hvaru svim oružničkim postajama oduzela pričuvno naoružanje i streljivo.⁹⁸

U međuvremenu je rok za predaju oružja talijanskoj vojsci u obalnom pojusu produljen do 1. listopada 1941. godine. Općinski poglavarsvto Sućuraj uputilo je brzojav Općemu upravnom povjereništvu NDH, koji je ono primilo 20. rujna 1941. godine. U brzojavu je navedeno da talijanska vojska zahtijeva da joj bude predano i lovačko oružje, te su zatražene upute kako postupiti. Opće upravno povjereništvu odgovorilo je da Talijanima treba predati sve oružje, dakle i lovačko.⁹⁹

Talijansko preuzimanje uprave u obalnom pojusu demoraliziralo je one koji su bili opredijeljeni za NDH, te su se odmah pojavile glasine da navedeno zapravo predstavlja talijansku aneksiju tog područja. Tako je narednik **Rendić**, zapovjednik Oružničke postaje Stari Grad, u svome izvješću o talijanskom preuzimanju uprave također naveo kako je od jedne „pozvane osobe“ saznao da je radio postaja Rim 8. rujna 1941. navodno objavila da je „ispunjjen vječni san“ Talijana, budući da su oni preuzezeli cijelo područje od Oguli-

97 *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 1, dok. br. 402.

98 Isto, dok. br. 409.

99 HR-HDA-491, Broj: 467/1941.

Odanost pučanstva Brača i Hvara Poglavniku

Poglavljak je danas primio izaslanstva otoka Brača i Hvara

ZAGREB, 25. kolovoza. Poglavljak je danas primio izaslanstva otoka Brača i Hvara, koje je predveo ing. Nikola Kigrin. On je u ime pučanstva ovih naših otoka pozdravio Poglavnika i zahvalio Mu na Njegovom svestranom nastojanju od osnutka Nezavisne Države Hrvatske do danas. Istovremeno je iznio sadašnje potrebe ovih otoka i izrazio odanost njihovog pučanstva Poglavljaku i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Poglavljak se zatim zahvalio Bračanima i Hvaranima i dotakao u svom govoru sva pitanja koja su u savezu sa njihovim otocima iznoseći mјere koje su poduzete u pogledu obskrbe otoka, zatim u pogledu uredjenja oblasti te osnivanja ustaških pripremnih bojni i njihovog naoružanja.

Poslije sruđnog razgovora Poglavljak se oprestio s izaslanstvom koje će u najskorije vrijeme krenuti svojim domovima.

Ante Pavelić je 25. kolovoza 1942. primio predstavnike Brača i Hvara, o čemu je izvjestio zagrebački Hrvatski narod.

na do Mostara. Tako je narednik Rendić zaključio:

„Hrvatski narod koji je učestvovao u Hrvatskom oslobodilačkom pokretu, veoma je teško primio okupaciju Dalmacije i strahuje da okupirana teritorija definitivno ne pripadne Italiji, a većina i vjeruje da je i pripala.“¹⁰⁰

Opisanom dojmu sigurno je pridonijela i činjenica da je talijanska vojska u Starom Gradu 19. rujna 1941. naredila da se sa stijega pred Općinskom poglavarsvom skine hrvatska državna zastava. Zatim su Talijani 21. rujna na taj stijeg istaknuli talijansku zastavu. Nakon intervencije Ministarstva vanjskih poslova NDH i Općega upravnog povjereništva, Zapovjedništvo 2. armije je krajem veljače 1942. priznalo da je zabrana isticanja hrvatske zastave u Starom Gradu bila pogreška, te su u vezi s time podređenim zapovjedništvima izdane potrebne upute.¹⁰¹

Osim opisanog, talijanska vojska na Hvaru određenim se potezima počela upletati u poslove vlasti NDH koji nisu bili povezani s javnom sigurnošću. Tako su vlasti NDH, odnosno njezino Državno ravnateljstvo za ponovu, preuzeли vilu

Branka Lazarevića, bivšeg jugoslavenskog poslanika u Poljskoj, koja se nalazila u mjestu Hvar. Talijanska vojska je krajem rujna 1941. zatražila da ona preuzme Lazarevićevu vilu. Kotarska oblast u Hvaru ovo je odbila, nakon čega su Talijani postavili svoju stražu pred vilom, dok su se njezini ključevi i dalje nalazili kod hrvatskih vlasti. Kotarska oblast u Hvaru je od nadređenih vlasti zatražila upute kako postupiti u vezi s ovim slučajem.¹⁰²

Opće upravno povjereništvo NDH je početkom listopada 1941. primilo i obavijest Kotarske oblasti Hvar da talijanska vojska u Starom Gradu zahtijeva da joj bude predana imovina društava koje su vlasti NDH raspustile, pa tako i imovina Sokola Kraljevine Jugoslavije. Budući da je ta imovina postala državno vlasništvo, Kotarska oblast u Hvaru zatražila je intervenciju Općega upravnog povjereništva.¹⁰³

Nemam podataka kako su konačno riješena navedena dva slučaja.

I dok su Talijani preuzimanjem uprave u obalnom pojusu uvelike ograničili vlast NDH, oni su radili na tome da za sebe pridobiju stanovništvo. Tako je narednik Rendić, zapovjednik Oružničke posta-

je Stari Grad, u spomenutom izvješću o talijanskom preuzimanju uprave u rujnu 1941. primijetio da talijanski zapovjednik u tom mjestu, poručnik Zane, s narodom postupa „oprezno i taktično“, te svim silama želi pridobiti stanovništvo za Italiju. U ovome je najviše uspjeha imao među jugoslavenskim nacionalistima, koji su zbog neprijateljstva prema NDH sa zadovoljstvom prihvatali talijansko preuzimanje uprave. Zato je Rendić upozorio nadređene da i vlasti NDH moraju postupati pažljivo, budući da bi Talijani mogli intervenirati protiv nekih mјera tih vlasti, kako bi i na taj način zadobili naklonjenost među stanovništvom.¹⁰⁴

Ovo će se ubrzo pokazati istinitim, primjerice kada je riječ o talijanskom odnosu prema vojnim neposlušnicima. Kako sam prethodno opisao, Talijani nisu bili zainteresirani da se te osobe privede na službu u domobranstvo. Upravo suprotno, Talijani su im davali propusnice da napuste Hvar i prijeđu na talijanski teritorij, kako bi izbjegli pozivanje u domobranstvo.

Postupno, s djelatnošću komunista i organiziranjem partizana na Hvaru, talijanska vojska će s njima ući u sukob, provodeći i različite represivne mјere protiv stanovništva na otoku. O tome će opširnije pisati kasnije u ovom prilogu. No, zapravo su vlasti NDH smatrale da Talijani na Hvaru poduzimaju malo, gotovo ništa, da bi suzbile partizane. Tako je Župska redarstvena oblast u Omišu sredinom rujna 1942. ocijenila da se operacije talijanske vojske na području Velike župe Cetina mogu podijeliti na one na kopnu i one na otocima Braču i Hvaru. Dok na kopnu talijanska vojska vodi borbe protiv partizana, ona na otocima ne vrši ni „najmanji redarstveni nadzor“.¹⁰⁵ Zapovjedništvo oružničkog krila Omiš je sredinom studenoga 1942. ocijenilo da je talijanska vojska potpuno „pasivna“ prema „partizanskim hordama“, posebno na otocima Braču i Hvaru. Talijani djelovanje partizana na otocima „ravnodušno promatrali“, zapravo se i „naslađuju“ nad takvim stanjem.¹⁰⁶

I sami komunisti su, u jednom letku koji su širili na području Staroga Grada u listopadu 1942., opisali relativno blago

100 Isto.

101 HR-HDA-491, Broj: 3130/1941., Broj: 1645/1942.

102 HR-HDA-491, Broj: 993/1941.

103 HR-HDA-491, Broj: 895/1941.

104 NOB u Dalmaciji, Knjiga 1, dok. br. 402.

105 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 280.

106 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 376.

držanje talijanske vojske, čiji je cilj bio pridobiti naklonost stanovništva i oslabiti vlast NDH. Tako je u letku navedeno da su „fašistički banditi“ tijekom prvi mjeseci boravka na Hvaru izjavljivali kako su oni protiv ustaša i njihova „zuluma“ i da žele red i mir. Talijani su bili „popustljivi“ prema narodu, da ga pridobiju na svoju stranu, a to su činili kako bi Hvar konačno bio priključen Italiji. No, objašnjeno je dalje u tom letku, kada su Talijani uvidjeli da se narod odazvao na poziv komunista u borbu protiv „kravog fašizma“, onda su nad stanovništvom počeli vršiti nasilje.¹⁰⁷

Talijansko djelovanje protiv partizana tijekom 1942. i početkom 1943. godine

Talijanska Kraljevska prefektura u Splitu početkom lipnja 1942. izvijestila je Zapovjedništvo talijanskoga XVIII. armijskog zbora u Splitu da se na otoku Hvaru osjeća komunistička djelatnost, što zabrinjava vlasti NDH, budući da su i talijanske snage na njemu nedovoljne, a partizani na Hvaru navodno raspolažu s 500 pušaka i dvije strojnica.¹⁰⁸ Talijanska vojska na ovo je odlučila reagirati, pa je tijekom srpnja 1942. na Hvar uputila snažnije snage koje su na otoku boravile nekoliko dana, a zatim su se povukle. Prema podatcima partizana, ove talijanske snage na otoku su spalile nekoliko kuća, a također su maltretirale i pljačkale stanovništvo.¹⁰⁹ Velika župa Cetina je 19. srpnja 1942. izvijestila da navedene talijanske snage, brojčano snažne, nisu na Hvaru imale nikakvog uspjeha, budući da Talijani uopće nisu stupili u dodir s partizanima.¹¹⁰

Usto su Talijani početkom srpnja 1942. u Jelsi uhitili i odveli u Split skupinu uglednih građana. Ovo je među stanovništvom otoka izazvalo strah da će Talijani takva uhićenja provesti i u drugim mjestima.¹¹¹ U Jelsi su uhićeni: trgovac vi nom Stipan Barbić, općinski lugar Ivan Bunčuga, Petar Duboković pok. Frane, trgovac Petar Duboković pok. Vicka, bivši općinski načelnik Tomo Gamulin,

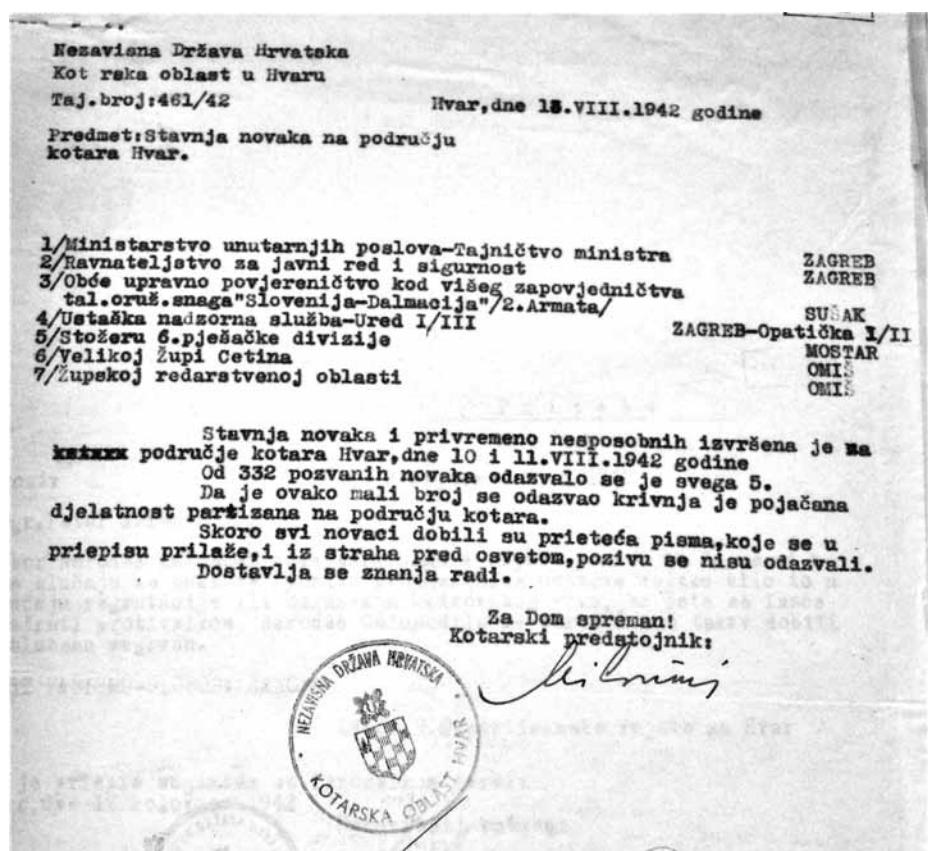
¹⁰⁷ HR-HDA-1821, Kotarski komiteti Komunističke partije Hrvatske, KP-326/5806, Rodoljubi budite oprezni! Komunistička partija Starigrad, Oktobra mjes. [eca] 1942. god.

¹⁰⁸ NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 342.

¹⁰⁹ NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 15.

¹¹⁰ NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 540.

¹¹¹ Isto, dok. br. 544.

Izješće Kotarske oblasti u Hvaru iz sredine kolovoza
1942. o neuspjehu novačenja na otoku

učitelj Niko Salamunić i seljak Prošpero Tomić. Svi su odvedeni u Split, osim Tomića, koji je zadržan u Jelsi.¹¹²

Kada je o ovom uhićenju obaviješteno Opće upravno povjereništvo NDH na Sušaku, ono je poduzelo niz mjera i razgovora s talijanskim predstavnicima, kako bi navedene osobe bile oslobođene. Talijani su isticali da su navedene osobe uhićene zato jer su ilegalno djelovale protiv sila Osvoline. Nasuprot tome, predstavnici NDH smatrali su da je riječ o besprije-kornim osobama, uglednim građanima i dobrim hrvatskim domoljubima. Njihovo uhićenje poremetit će prijateljske odnose Italije i NDH, štoviše moguće je da su upravo komunisti, odnosno partizani, proširili lažne vijesti da su navedene osobe njihovi suradnici, kako bi se osvetili onima koji su u stvarnosti njihovi protivnici. Pri tome su i sami predstavnici NDH priznavali da je jedan od uhićenih imao „nesreću“ da mu je jedan rođak komunist, a također su brata uhićenog Tome Gamulina, prof. Ćiru Gamulinu, talijanske vlasti u Splitu uhitile i on je u zatvoru iz-

gubio život.¹¹³ No, navedeno, zaključivali su predstavnici NDH, ipak nije moglo biti nikakav dokaz protiv uhićenih. Dakle, Opće upravno povjereništvo smatralo je da uhićenje ovih uglednih građana Jelse predstavlja „obezglavljenje“ vlasti NDH koja je na navedenom području ionako slaba, da je takvo uhićenje unijelo nemir među stanovništvom, a korist od toga mogu imati isključivo komunisti. Konačno su Talijani krajem kolovoza 1942. spomenute osobe uhićene u Jelsi pustili na slobodu.¹¹⁴

U međuvremenu je talijanska vojska početkom kolovoza 1942. napustila Stari Grad, a odmah zatim partizani su razoružali oružničku postaju u tom mjestu.¹¹⁵ Talijani su na ovo odlučili intervenirati, te su se 10. kolovoza dvije talijanske satnije, upućene iz Dubrovnika, iskrcale u Staro-

¹¹² Talijanske vlasti su splitskoga gimnazijskog profesora Ćiru Gamulinu uhitile zato što je nekim učenicima na prvu godišnjicu ulaska talijanske vojske u Split kazao da je to „najžalosniji dan“. U zatvoru je mučen, te je ubrzo umro. Drago GIZDIĆ, Dalmacija 1942, Prilozi historiji Narodnooslobodilačke borbe, Zagreb, 1959., 180.-181.

¹¹³ HR-HDA-491, Broj: 10.093/1942.

¹¹⁴ NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 264.

me Gradu. Talijani su u mjestu ponovno uspostavili općinsku upravu i oružničku postaju. Ustanovljeno je da su prije dolaska Talijana u Starom Gradu održane komunističke demonstracije u kojima je sudjelovalo 300 ljudi. Ocijenjeno je da je znatan dio stanovništva naklonjen komunistima, dok su oni koji „želete red“ zahtijevali da u Starom Gradu bude uspostavljena stalna talijanska posada. Talijanske snage iz Staroga Grada zatim su u idućim danima poduzele akcije čišćenja, ali pri tome nije došlo ni do kakvog sukoba s partizanima.¹¹⁶ Također su Talijani uhitili 17 osoba, među kojima su većina, prema podatcima samih komunista, bili suradnici Narodnooslobodilačkog pokreta. Te su osobe odvedene s otoka.¹¹⁷

Talijani su 20. listopada 1942. u Hvaru uhitili braću **Antu i Milivoja Domančića**, koje su prevezli u Split. Uhićeni su zbog „komunizma“. ¹¹⁸

U noći s 30. na 31. listopada 1942. skupina od tridesetak talijanskih vojnika iz posade u Starom Gradu prolazila je kroz selo Vrisnik. Talijani su otvorili paljbu u kojoj je poginula **Kata Gurdulić**, stara 50 godina. Stanovništvo je zbog pucnjave u strahu napustilo svoje domove, koje su talijanski vojnici zatim opljačkali. Također su uhitili četvero seljaka. Prema podatcima vlasti NDH, nije bilo nikakva povoda za takav postupak talijanskih vojnika.¹¹⁹

Zatim je 15. prosinca 1942. u blizini Jelse nekoliko talijanskih vojnika naišlo na desetak partizana, te je došlo do razmjene paljbe u kojoj je jedan Talijan ranjen.¹²⁰ Dva dana kasnije, u večernjim satima 17. prosinca, partizani su otvorili puščanu paljbu na talijansko mjesno zapovjedništvo u Starom Gradu. Nitko od Talijana nije ozlijeden. Talijani su uzvratili paljbu, a zatim je zajednička ophodnja oružnika i talijanskih vojnika izvršila raciju na mjestu s kojega su partizani otvorili paljbu, ali napadači nisu pronađeni. Dostavljujući izvješće o ovome dogadaju nadredenim vlastima, Oružnička postaja Stari Grad je navela:

116 Isto, dok. br. 204.

117 Isto, dok. br. 95.

118 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 376.

119 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 376, Knjiga 5, dok. br. 300.

120 NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 300.

„Dostavlja se radi znanja izvješćem, da je ovo prvi sukob talijanskih vojnih snaga s partizanima na otoku Hvaru.“¹²¹

U međuvremenu je umro talijanski vojnik ranjen 15. prosinca kraj Jelse. Prema podatcima do kojih su kasnije došle vlasti NDH, partizani su, osim što su ubili naveđenoga talijanskog vojnika, također pokušali atentat na talijanskog zapovjednika u Starom Gradu, satnika **Fabia Minutella**. Ovo se očito odnosilo na opisano otvaranje paljbe na talijanskog zapovjedništvo 17. prosinca. Nakon ovih napada na njihove ljude, Talijani su na Hvaru odlučili provesti odmazdu.¹²²

Inače je satnika **Minutella**, koji je, čini se, u tom razdoblju bio zapovjednik svih talijanskih snaga na otoku, pratila loša reputacija, te je u jednom izvješću vlasti NDH opisan kao neuravnotežena osoba.¹²³

Talijanska odmazda zbog napada partizana provedena je pod zapovjedništvom pukovnika **Umberta Volpija**, zapovjednika topništva 15. talijanske pješačke divizije „Bergamo“. Operaciju je trebala provesti jedna satnija „crnih košulja“, odnosno pripadnika fašističke milicije iz sastava navedene divizije. Satnija je bila ojačana teškim naoružanjem, među ostalim s dva topa od 75 milimetara, vodom minobacača od 81 milimetra i bacačima plamena. Ove snage su s dva motorna jendrenjaka i jednom torpiljarkom prevezene iz Splita i u Starom Gradu su se iskrcale tijekom 2. veljače 1943. godine. Talijani su namjeravali napasti sela za koja su imali podatke da su uporišta partizana: Dol Sv. Ane, Vrbanj i Vrboska. Pomoći talijanskim snagama pristiglim iz Splita trebali su dati satnik **Minutella** s 10 svojih ljudi i osmorica oružnika, koji su Talijanima trebali služiti kao vodiči.¹²⁴

U ranim jutarnjim satima 3. siječnja 1943. talijanske snage krenule su iz Staroga Grada, te su u zoru stigle do sela Dol Sv. Ane. Talijani su se kretali u potpunoj

121 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 401.

122 NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 300.

123 NOB u Dalmaciji, Knjiga 5, dok. br. 300. Pretpostavljam da je upravo **Minutella** bio odgovoran za različite incidente do kojih je došlo zato jer mu u prodavaonici obuće „Bata“ u Starom Gradu nisu željeli prodati cipele, budući da za kupovinu nije raspolažao propisanim bonovima. Opširnije vidi: HR-HDA-491, Broj: 6990/1942., Broj: 10.746/1942.

124 HR-HDA-1450, svitak D-169, snimke 41-45, Comando XVIII corpo d'armata, Ufficio operazioni, No 492/1943.

tišini, kako bi sačuvali iznenadenje, ali nakon što su stigli do navedenog sela, ipak je došlo do razmjene paljbe s partizanima. Odmah zatim Talijani su na selo otvorili silovitu paljbu iz topova i minobacača. Pukovnik **Volpi** je u svome izvješću naveo kako je težio sačuvati tajnost svoje operacije. No, on je također naveo da je poslao satnika **Minutella** da, neposredno prije početka talijanskog napada, iz sela u obližnje šume izvuče civile, odnosno žene i djecu, kako talijanska odmazda ne bi pogodila mirno stanovništvo.¹²⁵

Nedugo nakon što su Talijani otvorili paljbu na Dol Sv. Ane, oni su primjetili da neke osobe bježe iz sela, te su Talijani na njih otvorili paljbu. Nakon što su Talijani prošli kroz Dol Sv. Ane, produžili su u Vrbanj, u koji su ušli nešto nakon podneva 3. siječnja. Na mnogim kućama u tom selu Talijani su primjetili natpise poput „Živio Lenjin“, „Živio Staljin“, „Živio komunizam“, „Živio Tito“, „Smrt fašizmu“, „Dolje Italija“. Spaljene su kuće obitelji čiji su članovi bili u partizanima. Pukovnik **Volpi** u svome je izvješću naveo da se iz gotovo svih spaljenih kuća u Dolu Sv. Ane i Vrbanju čula eksplozija streljiva i ručnih bombi koje su bile skrivene u tim objektima.¹²⁶

Nakon ulaska u Dol Sv. Ane Talijani su zatekli oko 30 osoba, a nakon ulaska u Vrbanj oko 60 osoba. Navedene osobe upućene su u Stari Grad kako bi bile provjerene. Civilni zatečeni u Vrbanju izjavili su Talijanima da su se partizani povukli u šume ili u Vrbosku. Oko 14 sati Talijani su na Vrbosku otvorili paljbu iz topova i minobacača, a gađane su i šume na tom području. Zatim je započelo talijansko povlačenje, te su se njihove snage oko 17 sati vratile u Stari Grad.¹²⁷

U cijeloj operaciji talijanska strana nije imala gubitaka, dok je na području sela Dol Sv. Ane i Vrbanj pronađeno sedam tijela, uglavnom mladića, koji su poginuli od talijanske paljbe. No, ni kod jednog tijela nije pronađeno oružje. Prije napuštanja ovih sela, crnokošuljaši su na zidovima ispisali sljedeće poruke:

– „Prema vama smo postupali dobro, a vi ste nam pucali u ledā! Ovo vam je kazna“.

125 Isto.

126 Isto.

127 Isto.

– „*Tko je partizani i kto je njihov pristaša je odmetnik i naš neprijatelj*“.

– „*Komunisti i prijatelji komunista naši su neprijatelji*“.¹²⁸

Vršitelj dužnosti zapovjednika Razdjele rizničke straže Vrboska je 4. siječnja 1943. izvijestio Povjereništvo rizničke straže Hvar o talijanskom bombardiranju tog mesta:

„Jučer dana 3 siječnja 1943 godine potpisati sa stanovništvom ovog mesta vidjelo je gdje oko 7 sati gori selo Dol obćine Starigrad. Na taj događaj svako je stao na opreznosti pa i potpisati. Oko 9 sati počelo je bombardiranje mesta Vrboske (i to iz ceste mesta Vrbanja) po talijanskim vlastima. Na to bombardiranje zavladalo je u mjestu Vrbosku međ pučanstvom panika, tako da je dobar dio stanovništva pobegao u šumu, gdje je sigurnije da ga neće naći topovski metak. Bombardiranje je trajalo do 13 sati, a po prilici je ispaljeno od 600 - 700 topovskih i mino-bacačkih metaka međ mjestom Vrboskom. Rezultat toga je: jedan kuća dobro razrušena, dvije kuće manje, a i crkva sv Lovre nije pošteđena te je i na njoj razrušila 50-60 crepova, ipak se je vjerski obred u crkvi izvršio. Žrtava u Vrbosku nije bilo. Stanovništvo nenaučeno na ovakve događaje mnogo je straha i užasa pretrpilo. U selu Dol i Vrbanj mnogo je kuća do temelja popaljeno, koliko, potpisati točno ne zna.“¹²⁹

Nakon povratka u Stari Grad, pukovnik **Volpi** i satnik **Minutella** izjavljivali su, kako bi se to proširilo među narodom, da će Talijani prekinuti sa svojim akcijama ako više ne bude incidenta. Stanovništvo je pozvano na suradnju s vlastima i da ne pomaže partizanima, nego da dojavi sve što sazna o partizanima. Zapravo se cijeli niz ljudi okupio kod talijanskog mjesnog zapovjedništva, kako bi izjavili svoju lojalnost. Nakon toga pukovnik **Volpi** je sa svojim snagama 4. siječnja 1943. napustio Stari Grad i otplovio u Split.¹³⁰

Osim toga, Talijani su 3. siječnja u Stareme Gradu, a zatim i u Hvaru i Jelsi istaknuli proglašenje na talijanskom jeziku.¹³¹ Unjima je stajalo:

128 Isto.

129 HR-HDA-238, Broj: 1510/1943.

130 HR-HDA-1450, svitak D-169, snimke 41-45, Comando XVIII corpo d'armata, Ufficio operazioni, No 492/1943.

131 Isto.

„Viša zapovjedništva smatrala su potrebnim poduzeti oštре mjere odmazde zbog ranjanja jednog talijanskog vojnika i zbog stalnih prijetnji talijanskim posadama. Ocjijenjeno je, ovaj put, da je dovoljno dati tešku poduku u Dol Sv. Ana – Vrbanja i Vrboska. Ako se slični događaji ponove, sigurno je da će akcija odmazde biti potpuna. Upozorenja koja je dao general Piazzoni, zapovjednik divizije Bergamo, bila su jasna i precizna.“¹³²

Kotarska oblast u Hvaru je 4. siječnja 1943. telefonski izvijestila Veliku župu Cetina da su Talijani u selu Dol Sv. Ane uništili 32 kuće, dvije kuće bile su djelomično uništene, a neoštećeno je ostalo

General Alessandro Piazzoni,
zapovjednik 15. pješačke
divizije „Bergamo“

45 kuća. U selu Vrboska djelomično je oštećeno 10 kuća. Najviše je stradalo selo Vrbanj, gdje je 210 kuća bilo potpuno uništeno, 20 djelomično, dok je 50 kuća ostalo neoštećeno. Kada je riječ o žrtvama, u talijanskoj odmazdi poginule su četiri osobe u Dolu Sv. Ane, a jedna je teže ranjena. U selu Vrboska nije bilo žrtava, dok su u Vrbanju poginule dvije osobe. Veliki župan **Luetić** se u vezi s ovime požalio nadređenim vlastima da talijanska vojska nije obavijestila predstavnike NDH o ovoj operaciji, niti o vršenju odmazdi, niti su pozvani predstavnici NDH da Talijanima daju podatke o stanju na terenu.¹³³

132 Isto. Navedeni proglašenje objavljen je u: *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 5, dok. br. 128.

133 *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 5, dok. br. 281.

Navedena tvrdnja velikoga župana **Luetića** nije bila potpuno istinita, budući da su Talijani, kako je spomenuto, za vodiće tijekom svoje operacije uzeli oružnike iz Staroga Grada, što **Luetiću**, pretpostavljajam, nije bilo poznato. **Luetić** je očito smatrao da bi se Talijani, prije poduzimanja odmazdi, trebali savjetovati s vlastima NDH, kako u odmazdama ne bi stradalo nevino stanovništvo.

Prema podatcima Ministarstva vanjskih poslova NDH, talijanski vojnici također su opljačkali imovinu u Dolu Sv. Ane, a osim toga u uništenim, odnosno spaljenim kućama u tom selu, kao i u Vrbanju, uništene su i sve zalihe ulja, vina i ostale hrane. Također je primjećeno da je oglas o provođenju odmazde u tim selima, koji su Talijani oglasili 3. siječnja, bio isključivo na talijanskom jeziku. Ministarstvo narodnog gospodarstva NDH je kao pomoć stradalom stanovništvu Dola Sv. Ane, Vrbanja i Vrboske odlučilo na Hvar uputiti tri vagona kukuruza.¹³⁴

U međuvremenu je Opće upravno povjereništvo NDH u vezi s talijanskim odmazdom u selima Dol Sv. Ante, Vrbanj i Vrboska zatražilo od Zapovjedništva 2. armije da spriječi ponavljanje takvih događaja. Istaknuto je da su u toj talijanskoj odmazdi stradali nedužni ljudi, da su uništene kuće, dok su se partizani nekažnjeno povukli. Tako su stradali oni koji su ostali u svojim domovima jer su smatrali da nemaju razloga bježati pred talijanskim vojskom. Upozorenje je da upravo zbog takvih postupaka seljaci i bježe u redove partizana. Zbog takvog postupka talijanskih snaga Opće upravno povjereništvo zatražilo je objašnjenje od Zapovjedništva 2. armije. No, Talijani na navedeno uopće nisu odgovorili.¹³⁵

Nešto kasnije Opće upravno povjereništvo obavijestilo je Zapovjedništvo 2. armije da Ministarstvo narodnoga gospodarstva NDH kani uputiti tri vagona kukuruza stanovništvu Dola Sv. Ane, Vrbanja i Vrboske koji su „pogođeni“ operacijama talijanske vojske. Zato je od talijanske strane zatraženo da olakša prijevoz i podjelu te hrane. Na ovo je 1. veljače 1943. uslijedio oistar odgovor Zapovjedništva 2. armije. Ono je objasnilo da navedeni dopis ne može uzeti na znanje budući da je u

134 Isto, dok. br. 300.

135 Isto, dok. br. 310.

njemu navedeno kako je stanovništvo navedenih sela bilo „pogodeno“ operacijom talijanske vojske. Ocijenjeno je da bi taka formulacija bila opravdana isključivo da je riječ o djelovanju talijanske vojske u neprijateljskoj državi. No, talijanska vojska djeluje u savezničkoj NDH za koju talijanski vojnici proljevaju svoju krv. Zato navedeni dopis neće biti uzet na znanje dok Opće upravno povjereništvo ne objasni zašto je upotrijebilo takvu formulaciju i dok zbog nje ne izrazi žaljenje.¹³⁶ Nemam podatke kako je na ovo odgovorilo Opće upravno povjereništvo.

Osim odmazde nad selima Dol Sv. Ane, Vrbanja i Vrboska, talijanska vojska je tijekom siječnja 1943. provela i „čišćenje“ istočnoga dijela otoka. Pri tome nije bilo sukoba s partizanima, niti je došlo do odmazdi kakvu su pretrpjela spomenuta tri sela. Pri tome su Talijani ponovno uspostavili svoje uporište u Sućuraju, iz kojega su se povukli krajem studenoga 1942. godine.¹³⁷

Talijansko djelovanje protiv partizana do kapitulacije Kraljevine Italije

Nakon talijanske odmazde nad selima Dol Sv. Ana, Vrbanj i Vrbosku, talijanski zrakoplov je nad Hvarom bacao letke.¹³⁸ Bila je riječ o letku zapovjednika talijanske 15. pješačke divizije „Bergamo“, generala Alessandra Piazzonija, čije su postrojbe izvršile odmazdu nad spomenutim selima. Talijanski je general u letku naveo da su njegove čete nedugo prije provele akciju koja stanovništvu treba pokazati da mora prekinuti suradnju s partizanima, bilo iz naklonosti, ili zato jer se boje partizanske odmazde. Ne spominjući konkretno Dol Sv. Ane, Vrbanj i Vrbosku, Piazzoni je poručio stanovništvu da se moglo uvjeriti „koliko jaka može da bude talijanska akcija“. Pri tome su, iako Talijani to nisu željeli, stradali i nevini, no general Piazzoni naglasio je da se to u ratu događa. Tijekom talijanske akcije partizani, iako se proglašavaju braniteljima naroda, nisu tom narodu pružili nikakvu pomoć, nego su pobegli „kao zečevi“. To doka-

136 Isto.

137 Nikola ANIĆ, „Sućuraj u drugoj polovini 1942. i prvoj polovini 1943. godine“, *Hvarske zbornik*, 4, Hvar, 1976., 80.-83.

138 S. KVESIĆ, *Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi*, 158.

Zapovjedništvo Divizije “BERGAMO”

OTOČANI!

Skorašnje i potrebne akcije, izvršene od strane mojih trupa mogu vam pokazati da mora nestati vaše zajedničko življenje i vaša suravnja sa partizanima, bilo da je to iz naklonosti, bilo da je to iz straha zbog odmazde!

Vi ste se sami mogli uvjeti, koliko jaka može da bude talijanska akcija, kad je potrebna!

Nažalost, suprotno želji mojih trupa, neki nevin platio je za krivce.

TO JE RAT!

Od partizana, koji se proglašuju vašim branionima, niste dobili nikakve pomoći. Ni jedan od njih nije se usudio da brani svoju ili vašu kuću i vaša dobra!

Svi su pobegli kao zečevi pred lovcima!

To vam dokazuju, da partizani nisu ništa drugo nego razbojnici, koji, kao tuđi plaćenici ili zbog svojih interesa i zbog svoje lične mržnje, unose nerед i komplikacije u život građana. Oni su vaši pravi neprijatelji, oni su uzrok vaših šteta i vaših žalosti; takove ljudi morate pobiti, a ne pomagati ih.

Znam da vam rat nanosi teške patnje. Ali, vi znate, da bi te žrive bile još teže, kad nebi ratni brodovi Talijanske Mornarice i naoružane pripadnici Talijanske Vojske štitile parobrode i vlakove, koji vam donose živežne namirnice i kad zanimanje Talijanskih Vlasti i zaštita njihovih trupa nebi dozvoljavali skromnih ali korisnih javnih radova, koje olakšavaju sadašnju bijedu sirotinje i izvor su budućeg blagostanja.

Kazite, dakle, svojim sinovima i svojim rođacima, koji se nisu odsuzvali pozivu vojske ili se nalaze u šumi zbog straha, recite im neka se vrate svojim kućama. Nitko ih neće smetati, kad nebudu više ubijati. Oni se mogu vratiti svom radu i miru svog kućnog života.

Istjerajte iz svojih sela partizane, koji žele da vam se nametnu strahom i terorizmom. Obavijestite Talijanske Vojne Vlasti, ako oni dodu da vam ukradu dio proizvoda koje ste stekli svojim trudom. Moje će vas trupe zaštititi i nemilosrdno će istrijebiti taj korov, kao i svakog onog koji ga gaji i štiti.

To vam kažem u ime Svetogog i Svetinjeg Boga i u ime kršćanske civilizacije!

ZAPOVJEDNIK DIVIZIJE

Proglas generala Piazzonija, nakon odmazde koju su talijanske snage početkom siječnja 1943. provele na Hvaru

zuje, zaključio je talijanski general, da su partizani „razbojnici“ i „tuđi plaćenici“ koji su uzrok narodnih teškoća, pa bi ih narod trebao „pobiti“, a ne ih pomagati. Piazzoni je poručio stanovništvu da pozovu svoje sinove i rođake, koji su vojni neposlušnici, ili su se u šume sakrili „zbog straha“, da se vrate svojim kućama i redovitim životu:

„Istjerajte iz svojih sela partizane, koji žele da vam se nametnu strahom i terorizmom. Obavijestite Talijanske Vojne Vlasti,

ako oni dodu da vam ukradu dio proizvoda koje ste stekli svojim trudom. Moje će vas trupe zaštititi i nemilosrdno će istrijebiti taj korov, kao i svakog onog koji ga gaji i štiti.“¹³⁹

Komunisti su početkom 1943. primijetili da Talijani koriste „duševnu depresiju“ koja je među stanovništvom nastala

139 Jedan primjerak ovoga letka generala Piazzonija nalazi se u: HR-HDA-237, Glavno ravnateljstvo za promišbu pri Predsjedništvu vlade NDH, V. T. Broj: 103/1943.

nakon stradanja Dola Sv. Ane, Vrbanja i Vrboske, pozivajući partizane da se, bez posljedica, vrati svojim kućama. Čini se da je u međuvremenu Hvar napustio satnik **Fabio Minutella**, te je novi talijanski zapovjednik, bojnik **Pozza di Capogrosso**, narodu čak izjavljivao da je njegov prethodnik bio „magarac“, kriveći ga za odmazdu nad spomenuta tri sela.¹⁴⁰ I dok su Talijani, nakon pokazivanja svoje sile, težili pridobiti naklonjenost stanovništva, stradavanje navedena tri sela nesumnjivo je među stanovništvom stvorilo zabrinutost. Kako će 1981. o tome napisati **Sibe Kvesić**:

„Kolale su i glasine o novoj kaznenoj ekspediciji koja ima doći, pa grupe ustršenih ljudi, plašeći se novih paleža traže da se partizani povuku u skrovite predjele otoka, da se rukovodstvo NOP-a obaveže da više neće napadati Talijane, i da partizani za jedno vrijeme ne prolaze kroz sela.“¹⁴¹

Komunisti na Hvaru su se, prepostavljajam, s navedenim zahtjevima složili, odnosno morali su postupiti na navedeni način, budući da su tijekom prvih mjeseci 1943. bili suočeni i sa znatnim nezadovoljstvom dijela stanovništva, o čemu će opširnije pisati kasnije. No, zbog nenapadanja Talijana, hvarske komuniste će tijekom svibnja 1943. oštro kritizirati **Svetislav Stefanović Ćeća**, instruktor Centralnog komiteta KPJ koji je boravio u Dalmaciji.¹⁴²

U međuvremenu su Talijani, čini se nešto intenzivnije nego tijekom 1942. godine, pokušavali onemogućiti partizane. Tako je odjel talijanskih vojnika i oružnika 21. travnja 1943. u selu Rudini, sjeverno od Staroga Grada, u kući **Ante Dulčića** pronašao jedan radio-prijamnik, jednu radio postaju, jedan fotoaparat, određenu svotu kuna i zlatnih predmeta, kao i komunističke letke. Sam **Dulčić** i njegova obitelj su prije toga pobegli iz svoje kuće. Istoga dana 17 talijanskih vojnika i tri oružnika su tijekom pretresa terena u blizini Vrboske naišli na šest partizana.

140 Vidi mjeseca izvješća komunističkog biroa/komiteta Staroga grada za siječanj i veljaču 1943. u: HR-HDA-1821, KP-326/5793, odnosno HR-HDA-1847, Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske za srednjodalmatinsko otočje, KP-325/5555.

141 S. KVESIĆ, *Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi*, 159.

142 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 52.

Došlo je do sukoba i partizani su pobegli, ali su dvojica zarobljena. Jedan od njih bio je **Ivan Nikolić** s otoka Brača, koji je u sukobu ranjen, a drugi **Ante Lukas** iz Splita. U vezi s ovim akcijama u izvješću Zapovjedništvo oružničkog krila Omiš bit će navedeno:

„Ovakva nasilna izviđanja i pretresi zemljišta vrše se svakodnevno od strane talijanske vojske i oružnika iz Hvara, Starigrada i Jelse što u mnogome onemogućuje rad partizanskih skupina.“¹⁴³

Gotovo dva mjeseca kasnije, 9. lipnja 1943., talijanska vojska predala je **Ivana Nikolića** vlastima NDH. Zapravo je on bio pričuvni domobranički poručnik i odmah je sproveden domobranskomu ratnom судu u Mostaru.¹⁴⁴

U međuvremenu su se talijanski ratni brodovi, na kojima su bili ukrcani i priпадnici talijanske vojske, 1. svibnja 1943. sukobili s partizanima koji su primjećeni u uvali Smrska na južnoj obali Hvara. Prema talijanskim podatcima, tada je potopljen jedan motorni čamac koji su partizani koristili za održavanje veze s Korčulom. Talijani su se iskrcali u uvali Smrska, spalili tri kuće i uništili partizanske položaje, a zaplijenili su jedan čamac.¹⁴⁵ Nasuprot ovome, u izvješćima vlasti NDH, isticalo se da su Talijani navedeni sukob s partizanima na kraju iskoristili za pljačku i uništavanje kuća i imovine u uvali Smrska. Posebno je velika šteta nanijeta **Vinku Viskoviću**, trgovcu iz Gdinja, koji je u spomenutoj uvali imao kuću sa skladištima i mlinom, koje su Talijani opljačkali i zatim spalili. Opljačkanu hranu, stoku i drugu imovinu Talijani su prebacili na svoje brodove, a zatim su 3. svibnja iz Sućuraja ponovno došli u uvalu Smrska kako bi nastavili s pljačkom.¹⁴⁶ U vezi s ovim događajem Zapovjedništvo oružničkog voda Hvar sumnjalo je, dijelom i na temelju podataka primljenih od pouzdane osobe, da je glavni cilj Talijana bila pljačka:

„Do danas, kad god su talijanske jače ophodnje ili odjeli odlazili na teren ili kaku akciju preduzimali, uvjek su tražili i oružnike, dok to ovoga puta nisu učinili,

143 Isto, dok. br. 286.

144 Isto, dok. br. 304.

145 Isto, dok. br. 160.

146 HR-HDA-491, Broj: 4581/1943., Broj: 5162/1943.

iz čega zaključujem, a tako mi i pouzdanik tvrdi, da su ovoga puta naročito isli zatim, da ovo bogato imanje Viskovića opljačkaju i unište.“¹⁴⁷

No, u tom razdoblju Talijani više nisu mogli računati ni na pouzdanost vlastitih vojnika. Dva talijanska radio-telegrafista su 15. svibnja 1943. iz mjesta Hvar prebjegli partizanima, ponijevši sa sobom radio-postaju, šifre i različitu dokumentaciju.¹⁴⁸ Nakon toga je bojnik **Pozza di Capogrosso**, kao zapovjednik otoka Hvara (*Comando militare isola di Lesina*), objavio oglas u kojem je navedeno:

„Tko je u mogućnosti dati točne informacije o noćašnjem bijegu dvojice talijanskih vojnika neka se prijavi ovoj komandi od koje će dobiti nagradu od 5.000 Lira, ili protuvrednost u odgovarajućim živeznim namirnicama.“¹⁴⁹

U međuvremenu je 30. svibnja pronađen umnoženi letak na talijanskom jeziku koji su potpisala dvojica odbjeglih talijanskih vojnika. U njemu su pozvali druge talijanske vojnike da se ne bore protiv partizana, nego da slijede njihov primjer i tako se suprotstave nametnutom fašizmu.¹⁵⁰ Prema podatcima vlasti NDH, partizani su dva prebjegla Talijana zatim prebacili na kopno.¹⁵¹

U međuvremenu su Talijani pokrenuli potragu za dvojicom bjegunaca. Ona je ostala neuspješna, ali je pri tome došlo do novih žrtava među civilima.¹⁵² Tako je Kotarska oblast Hvar izvjestila da je 16. svibnja 1943. u Svetu Nedilju stiglo oko 40 talijanskih vojnika. Stanovnici su ih lijepo primili i Talijani su se razišli po selu, kupujući od seljaka vino. Neki talijanski vojnici bili su i u kući **Ivana Paršića**, gdje su s njim razgovarali i pili vino. No, u večernjim satima, iznenada, nekoliko talijanskih vojnika prišlo je skupini seljaka među kojima je bio i **Paršić**. Naredili su im da dignu ruke u vis i zatim su ih pretražili, ali se pri tome **Paršić** očito uplašio i počeo bježati, pa su Talijani na njega

147 HR-HDA-491, Broj: 4581/1943.

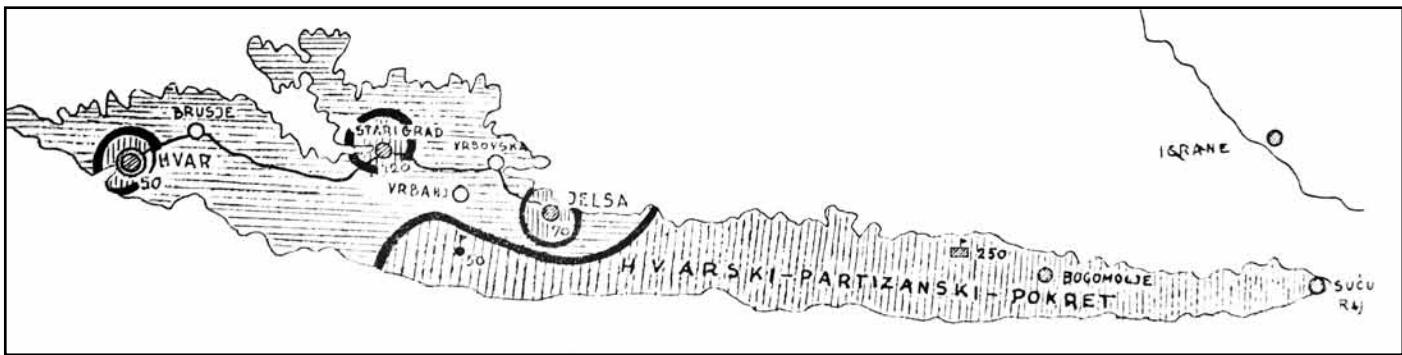
148 S. KVESIĆ, *Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi*, 205.-206.

149 HR-HDA-491, Broj: 5160/1943. Također vidi: NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 191.

150 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 301, dok. br. 304.

151 HR-HDA-491, Broj: 5250/1943.

152 S. KVESIĆ, *Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi*, 206.-207.

Velika župa Cetina u Omišu je 2. prosinca 1942. uputila Ministarstvu unutarnjih poslova NDH izvješće o stanju na otoku Hvaru i Braču. Uz izvješće je priložena i skica stanja na tim otocima. U Hvaru, Jelsi i Starom Gradu djelovale su oružničke postope, a naznačeno je i koliki je broj talijanskih vojnika u tim mjestima. Istočni dio otoka označen je kao područje „Hvarskoga partizanskog pokreta“, nad kojim vlasti NDH i talijanska vojska nisu imali nadzor.

otvorili paljbu i zatim krenuli za njim u potragu. Nisu ga uspjeli pronaći. Tek kasnije Paršić je pronađen mrtav, budući da su ga Talijani pri bijegu ranili. U vezi s ovim slučajem u izvješću Kotarske oblasti Hvar je navedeno:

„Pravi razlog ovog ubijstva ne može se doznati, iako je sa strane ove oblasti vršena provjera. Ni sami očevidci ne znaju točno, kako se je događaj odigrao. Nitko ne zna ništa točno reći. Činjenica je, da je Paršić mrtav i ništa više.“¹⁵³

Idućega dana, 17. svibnja 1943. u jutarnjim satima, talijanski vojnici i oružnici iz Jelse ponovno su vršili potragu za dvojicom odbjeglih talijanskih vojnika. Na području sela Pitve oni su u jednoj kolibi zarobili partizana Nedeljka Milata, inače s Korčule, koji je bio ranjen na Biokovu i zatim upućen na oporavak na Hvar. Uhićena je i Štefanija Radonjić iz Pitvi koja je tom partizanu nosila hranu. Milat i Radonjić odvedeni su u talijanski pritvor u Jelsi.¹⁵⁴

No, sve je ovo bio uvod u veću talijansku operaciju na Hvaru koja je provedena od 23. do 27. svibnja 1943., kako bi se pronašlo partizane, odnosno dva odbjegla talijanska vojnika. I ovog puta su operaciju provele snage koje su stigle s kopna. Bila je riječ o jednoj bojni fašističke miličije, „crnih košulja“ i jednoj bojni bersagliera, s ukupno oko 1000 ljudi. Akciju je vodio talijanski zapovjednik otoka, bojnik Pozza di Capogrosso. Kao predstavnik vlasti NDH uz bojnu „crnih košulja“ bio je domobranski satnik Jure Kolumbić, koji je inače bio na službi pri talijanskoj

diviziji „Bergamo“. Uz bersagliere je bio poručnik Ivan Pavlović, zapovjednik Oružničkog voda Hvar. Uz oba ova hrvatska časnika bilo je i nekoliko oružnika.¹⁵⁵

Talijani su namjeravali pretražiti istočni dio otoka. „Crne košulje“ su u streljačkom lancu trebale krenuti od Sućuraja prema zapadu, a bersaglieri u streljačkom lancu od Jelse prema istoku, te su se ove talijanske postrojbe na kraju spojile u Bogomoljama. No, tijekom ove akcije Talijani ni na jednom mjestu nisu naišli na partizane. U svim selima u koja su ušli zatekli su samo starce, žene i djecu, dok su mlađi, muški i ženski, pobegli iz svojih domova i sakrili se. Talijani su u Bogomolje priveli 20-ak osoba, uglavnom starih ljudi, koji su saslušani i pušteni kućama. U talijanski pritvor u Jelsu upućeno je samo par osoba koje su bile sumnjive kao suradnici partizana.¹⁵⁶

Nakon ove talijanske akcije, predstavnici NDH ponovno nisu imali razloga za zadovoljstvo. I Velika župa Cetina i Zapovjedništvo 6. oružničke pukovnije u Mostaru naveli su da je navedena talijanska operacija trebala započeti još 16. svibnja. No, zbog nevremena, talijanske snage nisu mogle uploviti u Jelsu i Sućuraj. Nakon toga se doznalo da Talijani dolaze, pa su se partizani uspjeli sakriti na nepristupačnim mjestima, ili su se s Hvara prebacili u Makarsko primorje. Tako Talijani nisu uhvatili ili likvidirali niti jednog partizana. No, zato je i ova akcija završila „pogubno“ za stanovnike Hvara. Gotovo u svim selima kroz koja su prošli Talijani su pljačkali vino, ulje, hranu, stoku i

drugu imovinu. Kako su ljudi čuli da će doći do talijanske operacije, neki od njih sakrili su svoju imovinu po vinogradima i šumama, kako ju Talijani ne bi opljačkali. No upravo su tu imovinu Talijani pronašli i njezinim vlasnicima napravili najveću štetu. Pri svemu tome ipak je bilo dobro to što Talijani uglavnom nisu spaljivali kuće, o čemu su računa vodili satnik Kolumbić i poručnik Pavlović, koji su kao „savjetodavni organi“ bili uz talijanske snage, pa je tako izbjegnuto da se ponovi sudbina sela koje su teško stradala 3. siječnja 1943. godine.¹⁵⁷

Još neke podatke o ovoj talijanskoj akciji donio je poručnik Ivan Pavlović u svome izvješću. Kada su bersaglieri iz Jelse krenuli u pretres terena, oni su iz pritvora sa sobom poveli Antu Lukasa, partizana kojega su Talijani zarobili 21. travnja 1943. kraj Vrboske. Lukas je Talijanima trebao dati podatke o terenu kroz koji su kretali, a na kraju akcije, kada su bersaglieri stigli do Bogomolja, Lukas je strijeljan.¹⁵⁸

U istom izvješću poručnik Pavlović naveo da je to bila akcija „čišćenja terena“, iako bi je bilo bolje nazvati akcijom talijanskog „čišćenja“ odnosno pljačke imovine stanovništva. Kada su bersaglieri 23. svibnja 1943. stigli iz Jelse u selo Poljica, talijanski zapovjednik otoka, bojnik Pozza di Capogrosso, održao je u zadružnome uljarskom domu govor stanovnicima. Pozvao ih je da ne pomažu partizane jer će time izazvati vlastitu propast. Izjavio je

¹⁵³ HR-HDA-223, U. M. Taj. Broj: 2702/1943.

¹⁵⁴ HR-HDA-491, Broj: 5250/1943.

¹⁵⁵ NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 300.

¹⁵⁶ Isto.

¹⁵⁷ HR-HDA-491, Broj: 5370/1943.; NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 300.

¹⁵⁸ HR-HDA-1450, svitak D-2220, snimke 486-487, Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer, Izvještajni odjel, Broj: 4052/1943.

da talijanska vojska nije došla kako bi ubijala, palila i pljačkala, nego kako bi pomogla NDH u uništavanju partizana. U vezi s tim govorom poručnik **Pavlović** će ironično zapisati da je on pao „na plodno tlo“, ali ne za stanovništvo, nego za talijansku vojsku koja je iste noći po tom selu opljačkala živežne namirnice, perad i sitnu stoku.¹⁵⁹

I nakon ovoga talijanska vojska nastavila je na Hvaru provoditi akcije protiv partizana. Talijanski vojnici i oružnici su 11. lipnja 1943. tijekom pretresa sela Veliko Grablje u blizini Hvara uhitili dvije osobe za koje su postojali podatci da surađuju s partizanima. Kod jedne od njih pronađeni su partizanski letci.¹⁶⁰ U noći sa 7. na 8. srpnja 1943. talijanska ophodnja je u blizini Sućuraja ubila dva partizana.¹⁶¹

Također su u tom razdoblju Talijani posvetili veću pažnju Bogomoljama. Još početkom siječnja 1943. prethodno spomenuti pukovnik **Umberto Volpi** je u vezi sa stanjem na Hvaru izvijestio da se u Bogomoljama nalazi partizanska bolnica u kojoj se lječe partizani ranjeni u borbama na kopnu.¹⁶² Nakon što su talijanske snage krajem svibnja 1943. provele neuspješnu akciju čišćenja, poručnik **Ivan Pavlović**, zapovjednik Oružničkog voda Hvar, u svome je izvješću naveo da je područje Bogomolja, „glavno utočište pobunjenika“ s kojeg se oni prebacuju na kopno i druge otoke, a na tom se području lječe i odmaraju „izmorenii pobunjenici“. Zato je i talijanski zapovjednik otoka predložio svojim nadređenima u Splitu da u Bogomoljama bude uspostavljena talijanska posada, a zatim je tamo trebala biti uspostavljena i oružnička postaja.¹⁶³

Tek 14. srpnja 1943. u Bogomolje su stigli pripadnici fašističke milicije, „crnih košulja“ iz sastava divizije „Bergamo“. Prema talijanskim podatcima, oni su zau-

Talijanski radio-telegrafisti Alfredo Tavani i Renato Mazzagalli su sredinom svibnja 1943. iz Staroga Grada prebjegli partizanima. Na slici, snimljenoj u Gdinju, vide se prebjegli Talijani s pripadnicima Narodnooslobodilačkog pokreta.

zeli navedeno selo i natjerali u bijeg partizane, pri čemu je osam partizana i ubijeno.¹⁶⁴ Dručjiji su bili podatci oružništva. Prema njima, navedene „crne košulje“ su u Bogomoljama po kućama i u polju ubili petero seljaka, među kojima je bio i sakati starac od 85 godina. Crnokošuljaši su opljačkali selo, a zatim se vratili u Split iz kojega su i stigli:

„Pučanstvo ovoga sela bilo je pobjeglo sve u šumu i tek kada je došla talijanska vojska i naše oružništvo u to selo, onda su se vratili domovima.“¹⁶⁵

Očito su „crne košulje“ koje su stigle iz Splita, trebale „očistiti“ područje Bogomolja od eventualnih partizana, a zatim su to mjesto zaposjele talijanske snage koje su stigle iz drugih posada na Hvaru, kao i oružnici.

Upravo u tom razdoblju, od 10. do 20. srpnja 1943., talijanska vojska provela je operaciju protiv partizana na području Biokova.¹⁶⁶ Povlačeći se pred Talijanima,

159 Isto.

160 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 304.

161 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 164.

162 HR-HDA-1450, svitak D-169, snimke 41-45, Comando XVIII corpo d'armata, Ufficio operazioni, No 492/1943.

163 HR-HDA-1450, svitak D-2220, snimke 486-487, Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer, Izveštajni odjel, Broj: 4052/1943.

partizani su s kopna prelazili na Hvar a zatim su, ne znajući da su Talijani u međuvremenu uspostavili posadu u Bogomoljama, došli pod udar Talijana. U ovim manjim sukobima Talijani su zarobili i strijeljali **Branka Paunovića**, zamjenika komandira jedne čete Biokovskoga partizanskog odreda, koji je iz Podgore sportskim čamcem stigao u jednu uvalu u blizini Bogomolja.¹⁶⁷ Talijani su 9. kolovoza tijekom čišćenja područja između Bogomolja i Sućuraja uhvatili trojicu naoružanih partizana, među kojima je bio u rukovodilac partizanske mehaničke radionice na Biokovu. Ova tri partizana strijeljana su na groblju u Bogomoljama.¹⁶⁸ Talijanski vojnici iz Bogomolja su 9. kolovoza uhvatili još tri naoružana partizana. Među njima je bio i **Ante Tokić**, riznički stražar NDH koji je tijekom 1942., kad je bio na službi u Sućuraju, prebjegao partizanima. I ova tri partizana su, nakon saslušanja, strijeljana na groblju u Bogomoljama.¹⁶⁹

(nastavit će se)

167 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 185, dok. br. 310.

168 Isto, dok. br. 245, dok. br. 258.

169 NOB u Dalmaciji, Knjiga 8, dok. br. 458.

ANTE STARČEVIC OČIMA IVE PILARA

Kad bismo prosječnog Hrvata – gledajući pritom samo na one koji znaju da Institut Pilar nosi ime po prezimenu poznatoga hrvatskog intelektualca, a ne možda po profesiji zaposlenika u jednoj plemenitoj struci kao što je šumarska ili drvoprerađivačka (jer i takvima su nas umiljatim mislima *naši dragi suvremenici* znali ganuti i razgaltiti!) – zamolili da u jednu rečenicu sažme svoje predodžbe o ideološko-političkim pogledima i stranačkim afilijacijama spomenutoga našeg pravnika, sociologa, političara i kulturnoga odnosno političkog ideologa, tamo gdje bismo dobili ikakav odgovor, on bi po svoj prilici bio takav da bi upitani, bez velika krvanja, premišljanja i nemirne savjesti, Pilara svrstao u pravaški dio političkog spektra.

Tamo su ga, uostalom, desetljećima smještali desetci povjesničara i stotine publicista, možda i ne znajući da je Pilar u jednom razdoblju svog života, uglavnom u vrijeme Prvoga svjetskog rata, doista znao i formalno nastupati kao član starčevićanske stranke u Bosni i Hercegovini, ali zacijelo polazeći od toga da se je on – kao borbeni protivnik svake Jugoslavije i kao vatreni zagovornik hrvatstva Bosne i Hercegovine – u tom pogledu činio kao jednadžba bez nepoznanica, jer se u našim predodžbama stajališe o ta dva pitanja uzima kao ona *differentia specifica* po kojoj netko jest ili nije pravaš. Ako, naime, možda i ima onih koji jugoslavensku otklanjaju s drugačijih polazišta, o hrvatstvu Bosne i Hercegovine govore samo oni koji su – kako se to u novije doba kaže – kontaminirani pravaštvom, tim tobožnjim *radioaktivnim otpadom* naše povijesti.

I ništa na toj predodžbi o Ivi Pilaru kao pravašu nije mijenjala niti je mogla promijeniti činjenica da se je on sâm, u onih par djela koja su takozvanoj općoj

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

javnosti možda poznata, poglavito u svojemu *Južnoslavenskom pitanju* iz 1918., o Starčeviću izrazio zapravo nepovoljno, i da je Akademijin *Ljetopis 1934./35.*, malo nakon njegove smrti, objavio popis djela iz njegove knjižnice – svoju je znanstvenu knjižnicu Pilar, naime, oporučno ostavio

Otac Domovine kao četrdesetogodišnjak

toj ustanovi! – među kojima je, od svih tiskanih Starčevićevih rasprava i knjiga, bila samo njegova drama *Selski prorok*, koju je 1923. priredio, uvodom popratio i u vlastitoj nakladi objavio bivši mladohrvat Ljubomir Maštrović, a taj izostanak drugih Starčevićevih djela – dakako – ni na koji način ne bi upućivao na to da je ostavitelj, koji je početkom rujna 1933. svoj život skončao u još uvijek nerasvijetljenim okolnostima, bio strasni Starčevićev sljedbenik ili neumorni čitač njegovih spisa.

U spomenutome *Južnoslavenskom pitanju*, djelu koje je većini poznato samo po slabu i nepouzdanu prijevodu što je 1943. osvanuo u Zagrebu, u nakladi Matice hrvatske (da bi malo potom Matica objavila i njegovo drugo njemačko izdanje, uredno poštujući, dakle, ne intervenirajući u njegov prvotisak), Pilar tako naziva Starčevića „političkim vođom Hrvata“ koji da je sasvim ispravno zaključivao o „balkansko-romanskem podrietlu Srba u

Hrvatskoj“, i koji da je – što je puno važnije – prozreo u koliko je mjeri jugoslavenstvo poluga srpskog imperijalizma, ali Starčeviću odmah predbacuje da je posve previdio povjesnu, kulturnu i crkveno-povjesnu pozadinu tog problema.

Pilar – koji će na drugome mjestu, u jednome pismu, dakle: dokumentu koji nije bio namijenjen javnosti, potvrditi da je i kao svršeni pravnik, pače već doktor pravne struke, 1900., u svojim kasnim dvadesetim godinama, doselio u Sarajevo kao obzoraški, „slavosrpski potomak“ i posve logično kao „apostol hrvatsko-srpske slove“, i koji je od svih hrvatskih političara ponajviše cijenio bana Mažuranića (a ovaj je, pak, kako znademo, vrlo ozbiljno i vrlo svjesno stao na žulj ne samo Starčeviću nego i patrijarsima obzoraške jugoslavjanske i jugoslavenske zipke, vladiki Strossmayeru i kanoniku Račkomu) – bez oklijevanja priznaje Starčeviću da je svojom konceptcijom hrvatskog nacionalizma potisnuo jugoslavenstvo i teško ugrozio obzoraše, a svojim zagovaranjem hrvatskog pravoslavlja privukao i „grkoiztočni element“.

Pilar je načistu i s time da se „ne može poreći, da je ikoji političar u hrvatskim zemljama vršio na sve duhove toliki utjecaj kao dr. Starčević“, a korijene tomu nalazi ponajviše u činjenici da taj Starčević utjecaj „bijaje osnovan na činjenici, da tokom čitavog svog života ne iđaše nikada

„Dr. Ante Starčević i islam“, početak Pilarova neobjavljenog članka o Starčeviću iz 1923. godine

za svojom osobnom koristi“, pa priznaje kako je prave temelje Starčevićeva ugleda i njegove snage – koji su mu, kako reče, zadugo bili posve zagonetni – shvatio tek naknadno, onda kad je i sâm „upoznao pravu narav Srbstva“. Njegova, Starčevićeva, politika, bila je, međutim, „pravničko-dogmatička“, pa je Seton-Watson – ponavlja Pilar – ispravno procijenio kako prvak i vođa Stranke prava „preziraše suvereno

sve praktične mogućnosti u politici“. Što više, on domeće kako je starčevićanstvo zapravo naivno i brzopleto, ostavivši ih bez saveznika, Hrvate u supstancialnome smislu nepomirljivo konfrontiralo i s Austrijom i s Ugarskom i sa Srpsvom, pa je već time bilo osuđeno na neuspjeh.

Može se u *Južnoslavenskom pitanju* pronaći još ulomaka u kojima se variraju ove i ovakve misli, pa i nešto pabiraka

iz Starčevićeva djela, ali mi kasniji, sve do danas, sve te kritike desetljećima smo tumačili, po svoj prilici, time da to najpoznatije, upravo legendarno Pilarovo djelo, nije pisano na hrvatskom jeziku, kao knjiga koju je hrvatski autor namijenio ideološko-političkom odgoju hrvatskoga čitatelja, nego je na jednome velikome europskom jeziku, njemačkome, izlazilo iz uma i srca jednoga tobože nehrvatskoga pisca, tzv. zabrinutoga austrijskog državljanina koji svoju studiju u prijelomnim trenutcima svjetskoga rata namjenjuje austrijsko-njemačkome odnosno europskom čitatelju, a zapravo ju – kao što će pozorniji primijetiti – ne nudi kao puku obavijest, nego kao iznimno uzbudljivo, opširno, duboko promišljeno i temeljito dokumentirano kulturno-povijesno, sociološko i političko obrazloženje jednoga razmjerno jasno definiranog programa unutarnje državno-pravne, upravno-političke i socijalno-psihološke reforme Austro-Ugarske, programa koji se nalazi u samoj knjizi, kao njezino deveto poglavlje, i koji će u idućim mjesecima u raznim Pilarovim akcijama trpjeti neznatne promjene odnosno prilagodbe vojno-političkom razvitku.

Mislilo se, dakle, kako su te kritike na Starčevićev račun u *Južnoslavenskom pitanju* bile nužni ustupak, porez koji se mora platiti da bi Pilarov, „Südlandov“, plan, kojim se je hrvatski lončić htjelo pristaviti uz austrijsku (protudualističku, protumađarsku, protusrpsku i protutalijansku) vatrnu – jer mali ne smiju pasivno čekati, smatrao je Pilar, nego se moraju aktivno i pragmatično boriti za svoje interese! – bio uvjerljiviji i prihvatljiviji, budući da bi – da su ga pratile neumjerene pohvale utemeljitelju i vođi stranke koja je desetljećima bila obilježena kao stranka buntovnika i urotnika, državnih neprijatelja, sankiloti i stekliša – bio zacijelo otklonjen unaprijed, možda i bez čitanja, a svakako bez razmišljanja i ozbiljnih pro-sudaba.

No, kad se je dijelovima Pilarove rukopisne ostavštine početkom 1990-ih prohtjelo da budu pronađeni, onda se je vidjelo koliko pogrešno se zaključuje kad se prebrzo zaključuje, i da stvar možda i nije baš tako jednostavna, pa je jedan od prvih, ako ne i prvi novinski odjek tog *otkriva*

Ivo Pilar kao vojnik u doba svjetskog rata

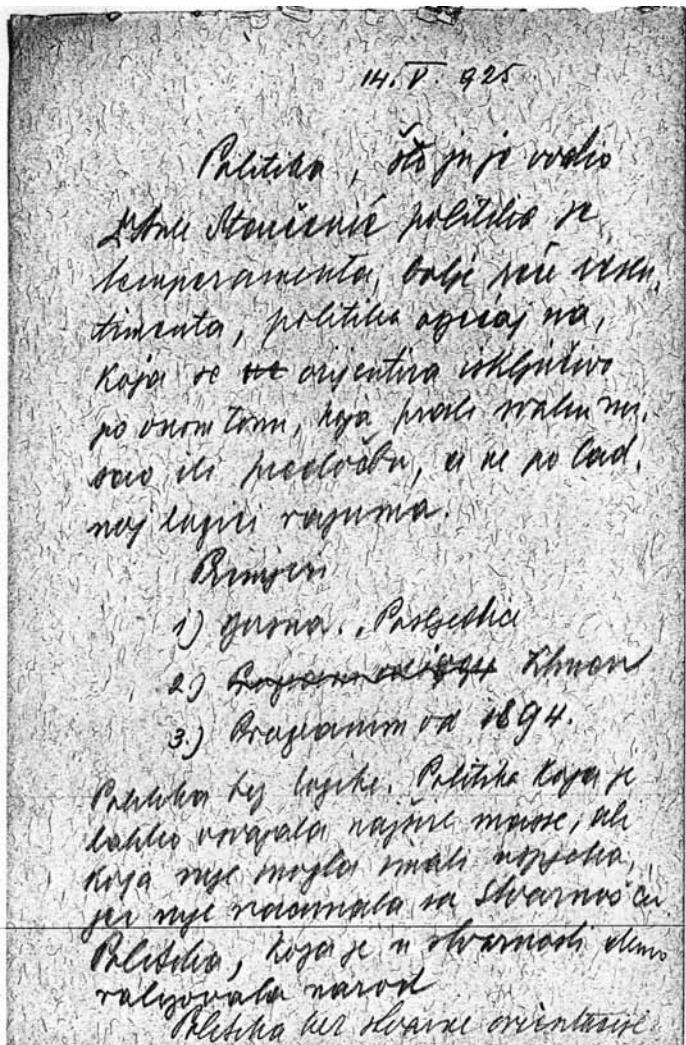
nosio naslov koji je htio privući čitatelje formulacijom što je trebala zvučati senzacionalno: „Pronađen je potpuno nepoznat rukopis u kojem dr. Ivo Pilar prikazuje dr. Antu Starčevića kao bezobzirnog i nerealnog političara!“

Danas uglavnom znamo o čemu se radi, premda je ovo, koliko znamo, prvi put da se makar sažeti pregled tog rukopisa predstavlja javnosti. U zasad poznatoj ostavštini Ive Pilara nalazi se, naime, veći broj ispisa iz Starčevića i o Starčeviću, svežanj njegovih natuknica i misli o Ocu Domovine – on ga, doduše, takvim nikad ne krsti – pa i nešto što jasno upućuje na to da je Pilar 1923., o stotoj obiljetnici Starčevićeva rođenja – zasnovao ambiciozni članak o njemu (stavljući težište na Starčevićev odnos prema islamu), a da je nepunih desetak godina kasnije prionuo pisanju studije, očito monografije, koja je prвtвno trebala nositi naslov „Dr. Ante Starčević kao čovjek, filozof i političar“, a

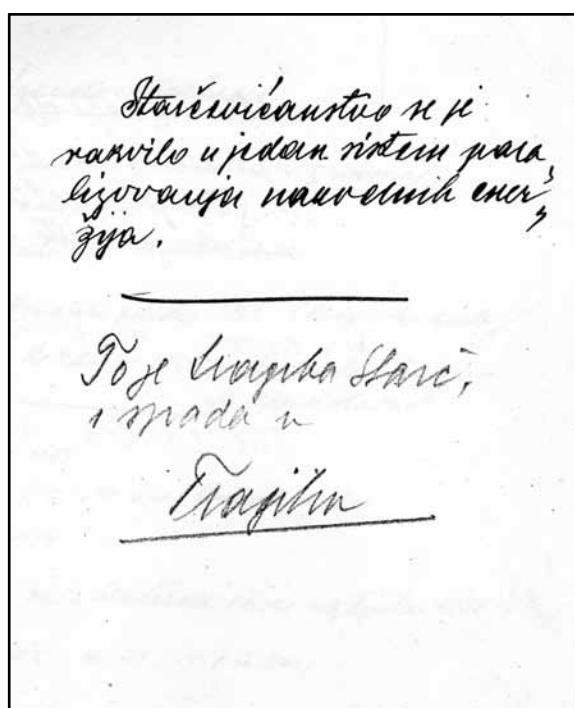
onda je stegnuta na: „Dr. Ante Starčević kao mislilac i političar“.

Kako na temelju uvida u rukopise nekih drugih Pilarovih djela imam stanovite predodžbe o načinu na koji je on svoje bilješke pretakao u verziju koja je odlazila u tiskaru, priznajem da bih bio zadnji koji bi se iznenadio kad bi se jednom, u budućnosti, i rukopisu Pilarove monografije o Starčeviću prohtjelo da se pojavi pred nama.

A ono što jest pred nama, mnoštvo je fragmenata, daturih i nedaturih, potom ulomaka pojedinih poglavljia i podpoglavlja, ispravaka i dopuna, što sve svjedoči o tome da je Pilar na svome Starčevi-

Jedna Pilarova bilješka o Starčeviću iz svibnja 1925.

Starčevićanstvo kao „jedan sistem
paralizovanja narodnih energija“, nedatirana
Pilarova bilješka o Starčeviću

Lenda Graciosa

Pilarova „Agenda Starčević“

ću radio najmanje od 1920. do uključivo 1932., i što sugerira da je i u pisanju te sinteze dopro dosta daleko. Zato je, u kontekstu našega današnjeg odavanja počasti onomu kojega Hrvati kao zastavu nose više od jednog i pol stoljeća, pristojno i nužno postaviti dva pitanja: ne samo ono, što zapravo o Starčeviću piše u Pilarovim rukopisima nastalima u doba prve Jugoslavije, nego i drugo, zašto je uopće Pilar u to doba toliko mislio i tako pisao o Starčeviću?

Na prvo je relativno lako odgovoriti.

Ni tijekom desetak-dvanaest godina novog iščitavanja i studiranja Starčevićevih spisa, Pilar – čije misli o Starčeviću zasigurno ne idu u red najboljega što je napisao – nije dolazio do ocjene koja bi bila bitno drugačija ili povoljnija od one u *Južnoslavenskom pitanju*.

Iako je mjestimice možda poticajan i nameće nam preispitivanje Starčevićevih pogleda i koraka – koje kod mene, skrušeno priznajem, nije dovelo baš ni do kakve revizije, čak ni dvojbe! – Pilar većinom ipak varira teze i ocjene koje su na Starčevićev račun desetljećima dolazile iz obzoraških i naprednjačkih redova: Starčevićeva politika uvijek je reakcija, nikad akcija; on vodi politiku temperamenta i emocije, a ne politiku razuma i računice; on se ne obazire na europske odnose niti odnose unutar Monarhije; on je krut i okoštao; on nastupa kao dogmat, pa je zato nesposoban za evoluciju; njemu nedostaje svijest o važnosti gospodarskoga i kulturnog razvitka; on vodi politiku koja lako osvaja najšire mase, ali ne može uspjeti, jer ne računa sa stvarnošću.

Starčević je, nastavlja Pilar u toj svojoj kritici, svom narodu dao ambicije koje

Starcivit

Objavom na vrijeme, mreži, ručići testi novi, gusi. S obzirom na potrebno zagonjenjem obliku, korisnik bi u svrhu formirati vlastiti do svoga, naj ga nije bio podoran za nizvodnu publikaciju. Zato u oblikovanju idu vrlo daleko u formi. A. I. S. Kao čvorjeći filozof i političar i obraziličac: A. I. S. kao misilac i političar. Delo bi smalo: yBudgorov. 2) novi od 3 mogućnosti životnici, 3) Staričić kao misilac o 6 poplavlja 4) Staričić kao političar o 6 poplavlja 5) Zajedno o 3 poplavlja 6) Staričićevi vlastiti 2) Staričićevi tragovi 3) Staričićevi ostavština

T. Wood.

- 1) Starčevićev životopis. Elementi Starčevićevog života
 2) Starčevićev poslovni život, mihija i odgojni
 elementi (politička, gospodarska i narodna)
 3) Starčevićev tipos. Kaviršt.
 Lengyel: Antropološki tipos.
 Poholjski tipus: nji intelektualist nepraktičan
 temperament. Tipus: nje intellektualistički
 sanguineus, teatralni tipus.
 sociabilis tipus: pove poholjski ipso odgojito
 Šindler 105: naivnost, negativnost, manja
 intollerancija, kognitivna osmisljivoća - Starčević
 Starčević, hrl. B. dgl - čest' komme.

Struktura zamišljene Pilarove monografije o Starčeviću

poticajan i tarčevićevih mene, skru- šni do ka- - Pilar veći- e koje su na a dolazile iz edova: Star- akcija, nikad peramenta i a i računice; odnose niti e krut i oko- , pa je zato mu nedostajeoga i kultur- tu koja lako može uspjeti, izviru iz stare slave i veličine, ali nije ponudio način ni metodu dolaska do te veličine; štoviše, on nije Hrvate naučio ni tomu da se uspjesi ne mogu postići bez razuma i rada; on nije znao organizirati i kanalizirati ni vlastitu snagu, a još manje je bio pedagog ili organizator. „Dr. Ante Starčević organizirao je samo psihološku obranu od tudjinstva, stvarno i tehnički obranu nije umio organizirati.“ Zato je zapravo vodio politiku bez stvarne orijentacije, politiku koja je u konačnici demoralizirala hrvatski narod, razvivši se u „jedan sistem paralizovanja narodnih energija“, koji je objektivno postao instrument austrijske politike („Pravaštvo je bilo jedan pion austrijske politike, koga se je besavjestno iskorisćivalo, a kad je crnac dužnost izvršio, dobio je zasluženi nogomet“), te je na koncu u nemaloj mjeri kapituliralo pred jugoslavenstvom.

~~BT~~ BT-1

Thudaijionovi Haroëvich
misilashn.

67.5.95
Sv. Tihomir Marčević, Ante
nog gotovljali u matrošima
tri jugoslavčana kao časnici, dočas
je godine 1839. kao 16 godinjen
djivotić u Zagreb, gdje je
ponovo prekido otkor do nje
smrti. Proboravši je dobro u Ša.
Budućim biskupom Stjepanom I. Badićem
je bio boravak na području Šibenika i Zadra,

pozivatelj
se onaj
L' i mučenim kompleksom, koji je
stavljanje za voga životu i rođaju
i kognitivnim mognim mernim
priznakom.
Upravo u praznjenju i u delu. Slogov.
Molim vam da mi pomožete.

F Starčević je dobitio ugradnju
Stanovita ideologiju, kojom se je
u svojim - jedinstvenim političkim
- radovima, dogovorio s isto-
dje domovitoj ~~čak~~ političkoj
rij, koja u svim oblastima, pridori
kao nezav. ~~čak~~ slovenska
filozofija, koja onda je počela
dalje u svojim otklincima. -

„Značaj i osnovi Starčevićeva mislilaštva“ – jedno od poglavljja Pilarove monografije

Osim što veliko značenje pridaje Rački-jevoj „proektivnosti“, koja da je logično nadvladala „Starčevićevu sterilnost“, razloge pravaškog poraza i uzmaka hrvatskog nacionalizma pred jugoslavenstvom Pilar nalazi u „nedostatnosti Starčevićeve ideologije“ kojoj, prema njemu, nedostaje zaokruženi svjetonazor („svjetozrenje) i valjana filozofska fundiranost, što da se – primjerice – vidi i kod njegova protuklerikalizma: Starčević je, smatra Pilar, nešto popabirčio od Voltairea i Rousseaua, pa je kritičan prema katolicizmu – zaci-jelo bi bilo točnije kazati da je Starčević kritičan prema nekim crkvenim ljudima i nekim aspektima crkvene politike, nego prema katoličkim vjerskim istinama i čudorednome i socijalnom nauku Katoličke crkve! – ali nije kadar ponuditi ništa novo, jer je njegovo učenje, prema Pilaru, obilježeno cinizmom i skolastičkim nači-

nom mišljenja, uslijed čega on nije kadar shvatiti ni to da je „katolicizam apolitička forma kršćanstva, a pravoslavlje da je politička forma“, a ni to da je skolastika sa svojom obranom dogme „apsolutno nesposobna da bude baza za razvitak jednoga probudjenoga naroda“.

Ima tu još nekih zanimljivih misli – pa i naizgled začuđujuća Pilarova konstatacija da je zapravo Eugen Kvaternik ne samo onaj koji je pravi ideološki utemeljitelj Stranke prava, nego i čovjek koji je već 1859. stavio hrvatsko pitanje pred europsku javnost (pa su svi kasniji, uključujući Starčevića, uglavnom nevješto glosirali njegove teze! – ali je smisao i tih zanimljivih Pilarovih misli ostao isti: Starčević je tragičan lik, jer je „učio hrvatski narod, da treba da ima svoju državu, ali je duboka tragika, da je: 1) negirao praktički problem vlasti, jer nikada nije išao na vlast.

Karčev individualism

Szad scholastikom, kinkim stym klamki filozofyc stolnic Rousseau, a nadnym o zakrojku individualizmu.

Ind. charakteristicka XII. str. Frak. Tafel. 10d
z. Friedrich. Werner, Siebold, Rauti. J. Star. rogozko
meli. v. Vlach.

Artemesia vulgaris Schlecht.

Dot. Ju uas nepravomij. Po graci vlozenej
oce osobnosti. Selcicli jen - nomykh intellektualov
Laudirij i Kontakla n koropidom minuonem
Kulturom. To nisadeno Kultura dana religij,
nem Kulturom

Results of Shablička's researches, showing
that the action of trichloroethylene on the heart
is similar to that of chloroform.

Preto bi dobro rešilo okvirne obvezne ore
nude. Način moralne obveze bogomislja
komponenta: 1) negativizam = budžetsko
nezavojljivost 2) negativizam dejavn = gospodarska
funkcionalnost 3) negativizam ekonomski, npr.
intenzivni antikapitalizam

Regnans varus injacit vix tunc abrumpit
Collis moxque velud Sarcococca entinatellostris,
lyma.

Kao zadnja angažma dobiti je mogao:
1) Beskušnost, izgubljene i ka motorizaciji
velikog Kraljevstva, bez pogori uverenosti, učenja i razvoja
2) Nastanak nulte vojske sa vrednim ciljem
mognovne potrebe. Kada se narodnog ustava zvanično
u Evropi, Evropa ne obnovila fronte
3) Da religije kao briopake. Da ostaju u vlastim
čovjekima. Nakon nulte vojske i nulte vojske nemoguće

*Uvodni dio poglavlja „Starčevićev
individualizam“ započetog u ožujku 1932*

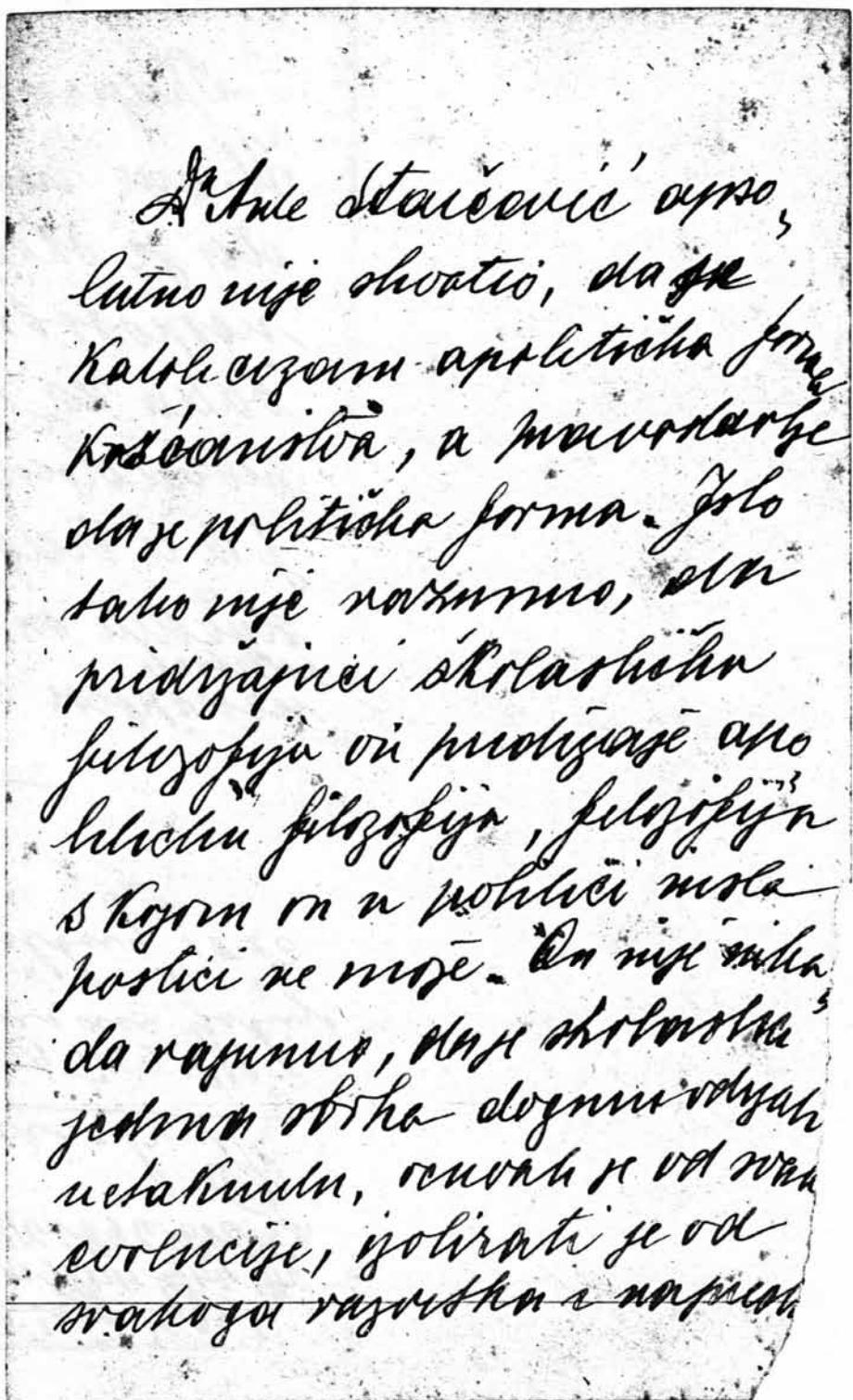
Nije razumio da [su] Hrvati kroz 800 godina, pošto nisu imali svoje države izgubili smisao za problem vlasti, te da onaj koj ih je učio politici mora učiti ih vlasti. A Starčević je radio upravo protivno, on je Hrvate odgojio za negaciju vlasti. 3) Starčević je učio Hrvate da su državan narod i usadio im neiskorjenjivu težnju za vlastitom državom, ali nije nikada pitao, je li ta država moguća.“

K tome, kaže Pilar, on nikad nije znao „igrati ulogu slabijega. Njegova je slabost bila uv[i]ljek, da je htjeo [htio] igrati ulogu jačega. I čitava njegova politika imala je za posljedicu da su Hrvati bivali sve slabiji, a nisu znali igrati uloge, koje im je njihova situacija doznačivala“, a zbog nedostatka razrađenoga socijalnog shvaćanja, on je – umjesto da predvodi tako potrebnu demokratizaciju hrvatskoga političkoga i uopće javnog života – „bohemizirao Hr-

vate, i od jedne boljarske nacije napravio naciju Bohema“, što – smatra Pilar – izvr-sno ilustriraju Matoš i Radić!

Ni zbog opsega nije ovdje moguće razglabati o utemeljenosti tih opazaka – na veliku većinu njih se je ionako odgovorilo, dijelom još za Starčevićeva života, a mnoge su kasnije opovrgnula znanstvena istraživanja Starčevićeva djelovanja u povjesno-političkome kontekstu – pa nema potrebe elaborirati ni lapidarnu Pilarovu ocjenu da Starčević nije shvatio kako je okupaciju Bosne i Hercegovine „trebalo upotrebiti za lomljenje dualizma“, slijedom čega je on „bosanski problem iz temelja pokvario“ (jer je upravo Pilar sa svojim drugovima u Hrvatskoj narodnoj zajednici prednjačio među onima koji su tri desetljeća kasnije pokušavali aneksiju tih pokrajina svim silama „upotrebiti za lomljenje dualizma“, pa su Hrvati i tada ostali kratkih rukava, ne toliko zbog manjka pameti ili volje, koliko zbog – manjka snage).

No, ako je Pilar početkom 1930-ih i dalje uvjeren u ispravnost svojih kritika, onda nije dovoljno upitati se, zašto 1932. ponavlja, recimo, i onaj standardni prigovor Starčeviću, da se je nerazumno protivio Jugoslavenskoj akademiji, jer: u vrijeme kad je taj prigovor ponovljen, Hrvati su se i dalje iz petnih žila trsili uvjeriti Europu da su samosvojan narod, a ne dio nekoga drugog naroda, pa su u tome smislu primjerom i sudbinom propovijedali, a u svojim spisima i govorima ponavljali i Radić i Maček i njihovi pristaše, i Pavelić i Šufflay i njihovi sljedbenici, i otri-ježnjeni Trumbić, i jedan od nekadašnjih ministranata uz jugoslavenski oltar, Filip Lukas, koji je tada već četiri godine na čelu Matice hrvatske; trsili su se i morali su se trsiti, jer se, nažalost, uglavnom nisu mogli poslužiti izdanjima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, budući da je tada, tijekom skoro sedamdeset godina – a zapravo to vrijedi i za nekoliko kasnijih desetljeća, sve do najnovijih vremena – ta ustanova, uz blagoslov svih rezima, ispunjavala zadaću kojoj su joj namijenili njezini osnivači, to jest – uvjeravala svijet kako su Hrvati jedan te isti narod sa Srbima, i kako je njihova povijesna misija utopiti se u „veličanstvenom jugoslavenstvu“ (Rački).

Nedatirane Pilarove kritičke opservacije o Starčevićevu
(ne)shvaćanju katolicizma i pravoslavlja

Nije, dakle, dovoljno postaviti to i tomu slična pitanja (koja su zapravo tek podpitanja onomu glavnom pitanju, pitanju sukoba hrvatske i jugoslavenske ideologije), nego je u kontekstu koji nas zanima, jedino pravo pitanje ono koje glasi: zašto jedan oštromi Ivo Pilar – uza svu tu ubitačnu kritiku Ante Starčevića – sada, nakon što se je vratio u javni život, pa od političkog

progonjenika i osuđenika postao ne samo ugledni zagrebački odvjetnik, nego i predsjednik Sociološkoga društva te član niza drugih društveno priznatih i potencijalno važnih organizacija i udruženja, ima potrebu toliko vremena i truda potrošiti da bi ušao u dubinu Starčevićeve osobe, Starčevićeva nauka i starčevićanske političke prakse? Zar ta činjenica, naime, sama po

sebi ne proturjeći toj njegovo negaciji Starčevića, i zar ona sama po sebi ne govori koliko je Hrvatima, pa i njemu samome, tijekom 1920-ih i početkom 1930-ih godina važan taj *zasukani* osobenjak što u to doba već i više od dva-tri desetljeća počiva u šestinskom grobu, i koliko je i dalje jaka magnetska snaga njegove osobe i njegova djela?

Jer, u vrijeme kad radi na svom *Starčeviću*, Pilar se okreće prema Hrvatskoj seljačkoj stranci – komunicirajući ne samo s Trumbićem koji je nakon skupštinskog atentata stupio u klub te stranke, nego i sa svojim starijim znancima, Radićem i potom osobito Mačekom, predlažući ozbiljne programske i organizacijske zao-krete stranke kojoj je Maček na čelu, pa i izrađujući načrt novih stranačkih pravila – ali u isto do doba, parafrasirajući onu Sombartovu „Amicus Marx – sed magis amicus socialismus“, svega nekoliko mjeseci nakon proglašenja šestosiječanske diktature, u svibnju 1929. u svojim bilješkama o Ocu Domovine navodi: „Amicus Starčević sed magis amicus Croatia!“, dajući da je to „motto za novu stranku“!

Mi ne znamo sa sigurnošću, je li ta doskočica – iz koje je jasno da je Pilar u doba najžešćega diktatorskog terora razmišljao o novome političkom organiziranju (što ponešto govori i o njegovu pouzdanju u Hrvatsku seljačku stranku!) – skupa s njegovim silnim interesom za Starčevića i s tim teškim Pilarovim kritikama hrvatske političke kulture i hrvatske političke mudrosti, dokaz da je Starčević sa svojim djelom i svojom baštinom, i u Pilarovim predodžbama, nezaobilazna formula za rješenje hrvatskoga pitanja, ili je on htio kazati da se mora žrtvovati Starčevića kako bi se spasilo Hrvatsku. No, vrijeme koje je slijedilo – sve do naših dana – na to je dalo sasvim jasan odgovor, bez obzira na Pilarove kritike, pa i nasuprot njima: Ante Starčević je bio i ostao mjeru hrvatske slobode, bez njega na zastavi – Hrvatske ni ne može biti!

(Tekst izlaganja na Znanstveno-stručnom skupu „Otar Domovine – povijesna ostavština za hrvatsku budućnost“, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb, 26. veljače 2021.)

STOPAMA POBIJENIH – 26. BROJ

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva

STOPAMA POBIJENIH

»Fra Leo Petrović i 65 subraće«

Godina XIV., broj 1 (26). Široki Brijeg, siječanj – lipanj 2021., cijena 3 KM (12 kn)

Oni čuvaju Široki Brijeg,
a djela im još nalazimo, i tražimo dalje

▲ str. 34. – 42.

Mar kojim hercegovački franjevci – ovde na čelu s vicepostulatorom kauze fra Miljenkom Stojićem – njeguju uspomenu na svoju subraću koju su jugoslavenski komunisti pobili tijekom Drugoga svjetskog rata i nakon njega, zaslužuje svako poštovanje.

Svjedoči o tome i najnoviji, 26. broj glasila Vicepostulature postupka mučeništva 'Fra Leo Petrović i 65 subraće', koje, evo, već 14. godinu izlazi, uvijek sadržajno te u svakom, pa i u tehničkom smislu uzorno uređeno.

U ovome broju, pored kronike događaja i pojava, sadržane u većem broju

članaka, po običaju se nalazi i nekoliko priloga trajne vrijednosti i značenja ne jedino za sami postupak mučeništva, nego i za povijest Provincije i Crkve u Hrvata uopće. Autori su im dr. fra Andrija Nikić, dr. fra Ivo Sivrić, fra Ivan Marić, fra Gaudencije Ivančić, Niko Krišto i drugi.

Posebno zanimljiv je Marićev članak o pronalasku „Mise u čast blaženoga Nikole Tavelića“ fra Bruna Adamčika, nastao vjerojatno 1939. ili 1940. godine. U faksimilu su objavljene dionice za alt i bas, dok bi dionice za sopran i tenor trebalo osvanuti u idućem broju. (K. L.)

ISKAZ JEDNOG HRVATSKEGA IZBJEGLICE O PRILIKAMA U ZATVORSKIM BOLNICAMA U „JUGOSLAVIJI“

Pisac ovog prikaza iz razloga sigurnosti ne želi da se objavi njegovo ime. Smatra da su podaci imena koje je dao, dovoljni za dokumentiranje onog što je želio prikazati, pa njegovo ime ne bi imalo, osim štetnih posljedica, nikakvog značenja za osvjetljenje ovog prikaza.

Vrlo je mali broj zatvora i logora u kojima se ne nalazi visoki procenat bolesnika. Nepovoljni uvjeti smještaja, vrlo često vlažne barake ili nedovršene nadogradnje, izglađnjelost i progoni, svakim danom daju nove stotine reumatičara, tuberkuloznih bolesnika, nervnih oboljenja itd.

Od ovih nabrojenih bolesti rijedko se koja lječi, osim ako bolesnik baš ne proživljava posljednje časove. Samo u slučajevima teških otvorenih ozljeda sa krvarenjem, šalju zatvorenike u zatvorsku bolnicu. Bolnice su ispod nivoa bilo kakovih bolnica, i ne znam radi čega se uobće tako nazivaju.

Prevezen sam u „Crnoj Marici“ u bolniču Sv. Duh u Zagrebu. Zgrada za osuđeni-

Priredio:

Dr. sc. Ante ČUVALO

ke ili one koji su pod istragom, nalazi se odjelito iako u blizini građanske bolnice. Na prozorima su se nalazile debele rešetke a umjesto stakala prikovane daske. Zidovi su bili izpucani i pocrnjeli. Zgrada prije odaje izgled mrtvačnice, klaonice ili štalske prostorije, nego bolnice. U bolnici je ležalo stotinjak pretučenih i na samrti oboljelih žrtava iz raznih zatvora. Osim mirisa karbola ništa nas drugo podsjećalo na bolnicu. U svakom katu na početku i svršetku hodnika stoji po jedan milicioner u odori. Ubačen sam u jednu, jedva pet koraka dugu, prostoriju, sa bezbroj zakovanih dasaka na prozoru. Daske su bile od vrha do dna izšarane imenima mojih predhodnika. U kutu sobe, na daskama je ležalo nekakovo klupko, za koje se u prvi mah nije moglo sa sigurnošću tvrditi da je ljudsko biće, a pogotovo ne da je živ. Ruke su mu bile vezane, na leđima, a po glavi, nogama

i licu je bilo stotine ogrebotina, otvorenih rana i izpod očiju nadliveni podočnjaci. Saznao sam da je bio pretučen od bolničkih milicionera. Bivši partizanski oficir, koji se razišao sa režimom i već par godina šeta od Lepoglave do Gradiške. Bio je i u ludnici, a nedavno su ga dopratili u ovu bolnicu. On se i danas nalazi u ludnici u Vrapču, jer je od batina doživio slom živaca, a zove se RUDOLF FRIDERŠEK.

Za vrijeme mog boravka vidio sam kako se grubo vladaju milicioneri prema bolesnicima, koji su trebali potpuni mir. Jednom su doveli nekakovog bosanskog muslimana pretučenog. Ovaj je pokušao nekoliko puta napraviti samoubijstvo, progutavši komadiće stakla. Doživio je užasnu smrt, a bio je zadovoljan uporno tvrdeći, da je to bolje od života, koji je proživljavao u zatvoru.

Nakon kratkog vremena premješten sam u ludnicu u Vrapču. Nemam riječi kojima bih mogao opisati grozote koje sam tamo video. Odjeljenje V a, smatra se odjeljenjem neizlječivih luđaka. U jednom kave-

Psihijatrijska bolnica Vrapče

zu ležao je 24-godišnji student filozofije, koji je poludio od batina u zatvoru UDB-e. Razgovarao sam sa nekolicinom mladića iz Dalmacije, koji su bili zatvoreni radi osnivanja nekakove hrvatske organizacije i pripremali ustanak.

Između njih je bio i 24-godišnji ANTUN BUŽANČIĆ iz Splita. Dok je bio živ dr. Julius Dezider (lječnik koji je pod pritiskom komunista izvršio samoubijstvo i time izazvao spontani revolt svih hrvatskih lječnika protiv komunističkih agenata u bolnicama), poduzimao je sve moguće da izvijesti Ministarstvo unutarnjih djela o teškom stanju u kojem se nalaze bolesnici zatvorenici u ludnici Vrapče. No to nikad nije imalo efekta. Osuđenici još i danas spavaju na golum podu, bez obzira na vrstu oboljenja, svi su izmiješani bez razlike bolesti, ne pazi se niti na najosnovnije propise higijene i zaštite od zaraze. U ludnici su laki i teški luđaci izmiješani, što negativno utiče na one luke. Mnogi bježe iz bolnice skrivaju se goli i bosi po šumama i podrumima, dok ih opet kao divlje životinje ne uhvate i ponovno premlate.

Osobito je teško stanje u kojem se nalaze žene roditelje, koje rađaju u zatvoru. One nemaju pri ruci niti najpotrebnijih sredstava, koje treba žena u tim momentima da ima. U Slavonskoj Požegi bolesne i iznemogle starice ne upućuju u bolnicu, nego moraju ležati sa ostalim zdravim zatvorenicima. Svakodnevno po koja od tih starica podliježe svojim bolestima ili teretu godina. Groblje zatvorenika u Staroj Gradiški, broji sada već preko tisuću grobova, a svaki dan se vide zatvorenici kako pro nose koji nov lijes u pravcu groblja. Smrt u logorima je postala tako svakodnevna pojava, da se na to više nitko ne obazire.

Među upravom logora i zatvora te milicionerima zatvorenik ne može nikad naići na razumijevanje. Svaka bolest je unaprijed od njih proglašena simuliranjem. Znam da je u logorima Lonjsko Polje, Gredani, Gušće, Sisak, Jelas-Polje, Batajnica, Gorski Kotar, Lekino Brdo itd. Veliki broj oboljelih, po pripovijedanju onih koje sam zatekao na „lječenju“ u Zagrebu.

„Jugoslavija“ je jedna od onih zemalja, koja je prihvatile međunarodnu konvenciju o uređenju uvjeta života u svojim zatorima. Na tu konvenciju su ne trenuvši okom komunisti stavili svoje potpise. A stvarnost je ovakova kakova sam je iznio u ovom nepotpunom prikazu.

(*Danica*, br. 27, Chicago 7. VII. 1954.)

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA (Zagreb, Masarykova 22/IV, srijedom od 9 do 13 sati)

POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. - brojevi 202-255 na CD-u s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (staro izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: Svećenik matični broj St. Grad. 2019, HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIĆ: Naše robijanje, RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: Hrvatske žene u okovima i pjesmi, Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: Svjetlo i sjene (pjesme), HDPZ Podružnica Žadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: Za dostojanstvo i slobodu, HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji, Izd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču, Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: Osamnaesto proljeće (Uspomene na godine tamovanja), HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini, prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilače i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad, prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crmoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: Križni put dugačak pet godina 1945.–1950. (Svjedočenje o vremenu), HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
Slavko RADIČEVIĆ: Tri za dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika, drugo, dop. i proš. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
Mato LUKAČEVIĆ: „Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti“, Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn
Damir BOROVČAK: „GOVDANSKO, Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora“, Zagreb 2012.	120 kn
DVD Huda Jama - Rudnik Barbara - komunistički zločin 1945.	20 kn
Mara ČOVIĆ: Sjećanje – Svjedočenje. Rijeka, Riječki nakladni zavod, 1996, 111 str.	40 kn
Branimir DONAT: Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika, Zagreb, Dora Krupićevo, 358 str.	100 kn
Andrija Radoslav GLAVAŠ: Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, Dora Krupićevo, 1999., 442 str., tvrdi uvez	100 kn
Jeronim KORNER: Pjesme duhovnika, Zagreb, Dora Krupićevo, 1998., 328 str., tvrdi uvez	80 kn
Tomislav DRŽIĆ: Hladne je v peklu, vlastita naklada, Zagreb, 2009.	20 kn
Monografija MACELJ 1945. , po promotivnoj cijeni	200 kn

ODLIČJA

Uteškome, složenom i pogibeljnom ratnom razdoblju povećava se dodjela različitih odličja i zahvalnica. S javnog stajališta to je normalno, želi se ojačati domoljubni duh nacije, a s vjerničkoga-katoličkoga motrišta to je upitno, jer pojedinac je samim time što čini dobro nagrađen po Božjim, a ne po ljudskim mjerilima, pa mu odličja i zahvalnice nisu potrebni.

Koliko god otpor u meni bio velik zbog mojega vjerničkoga uvjerenja, prihvatio sam pribavljanje osobne isprave pod nazivom *domovnica*, koja za mene nije bila običan dokument, i primanje odličja *Red Stjepana Radića*.

Domovnica

U doba kada je postalo moguće pribaviti *domovnicu*, živio sam s obitelji u Zadru, koji je bio pod opsadom *Jugoslavenske narodne armije* i velikosrpsko-četničke rulje. Tri mjeseca živjeli smo bez vode i električne struje, danonoćno izloženi granatiranju i zrakoplovnom raketiranju.

Iz Zadra se kopnenim putem u ostale dijelove južne Hrvatske, Dalmacije, moglo prometovati Jadranskom magistralom uz veliku pogibelj, jer je s brda Križ iznad Bibinje iz duboko ukapanoga armiranobetonskoga bunkera velikosrpsko-četnička rulja pucala po svemu što se kretalo magistralom. Na zapadni ulaz u Zadar moglo se ući i izići cestom Nin – Paški most – Žigljen – Prizna, pa dalje u želenom smjeru cestama koje su bile pod našim nadzorom. Prilaz s mora bio je moguć, ali također uz veliku pogibelj. Ostali dio zadarškoga kopna od zapadnoga do južnoga ulaza u Zadar okupirala je *Jugoslavenska narodna armija* s četničkom ruljom.

Moja žena Marija i ja žarko smo željeli ishoditi *domovnicu*, koja je u našoj svijesti bila predragocjen osobni dokument. Naime, po našemu poimanju *domovnica* je proizišla iz *hrvatskoga plemenskog prava*, prema kojem je svaki član plemena po svojem rođenju plemenitaš, plemić po rođenju a ne po milosti nekoga dostonstvenika. *Hrvatsko plemensko pravo* seže u povijest prije engleske *Magna carta libertatum* (engl. *The Great Charter*,

Piše:

Ivan VUKIĆ

hrv. *Velika povelja slobode*), o čemu je u svojoj vrijednoj knjizi *Kultura Hrvata kroz 1000 godina* pisao Josip Horvat. *Domovnicom* dokazujemo da smo Hrvati i to možemo slobodno reći, ne strahujući da ćemo isticanjem svoje hrvatske pripadnosti potaknuti osjećaj ugroženosti kod hrvatskih Vlaha, tzv. Srba, čime su nas u Titovoj Jugoslaviji držali u pokornosti.

U svojoj mašti zamišljao sam *domovnicu* kao dokument sličan starim poveljama i listinama u kojima će naši podaci biti upisani krasopisom. Odlučio sam uokviriti *domovnici* u primjereni okvir i postaviti

u Karlobagu, na raskrižju za Gospic, vidjeli smo mnoštvo ljudi. Kada smo izšli iz Karlobaga i na cesti nije bilo prometa, kako se kaže – ni žive duše, shvatili smo da su izbjeglice iz Gospica i okolnih seli bili ono mnoštvo što smo ga vidjeli na raskrižju u Karlobagu.

Gospic smo zatekli u ratnom stanju gorjem od onoga u Zadru. Razorene i zapaljene kuće nisu obnavljane, dok se u Zadru to radilo, često i pod uzbunom. Bez problema smo parkirali automobil ispred suda. Kao prvašići prvog dana polaska u školu, ušli smo u sudsku zgradu i stali pred matičnim uredom, zastali smo dok se emocije u nama stišaju. Pokucao sam na vrata, no nije se nitko oglasio, pokucao sam jače, ali opet muk. Pritisnuo sam

Gospic razoren u velikosrpskoj agresiji

ih na najistaknutijem mjestu u dnevnom boravku.

Marija i ja pribavili smo dozvole da četredesetosam sati možemo izbivati iz Zadra. Pošli smo u Gospic rano ujutro, u pet sati. Na putu od Zadra preko Nina do Paškoga mosta put se oduljio, prošli smo kroz više nadzornih točaka na kojima smo pomno pregledavani mi i automobil, i svagdje smo morali reći svrhu našega puta. Brzo i bez prepreka smo prošli put od Paškoga mosta do Žigljenja. U Žigljenu morali smo čekati, jer se kapetan trajekta pridržavao plovibenoga reda, a nama je to čekanje bilo dugo kao vječnost. Od Prizne do Karlobaga bio je gust automobilski promet, a

kvaku, vrata su se otvorila, provirio sam u sobu i ugledao ispred uredskih stolova mali stolić oko kojega su sjedile tri žene, a na stoliću ispred njih bila je poveća hrpa čvaraka, kobasica, slanine i kruh, objedovale su.

Dvije mlađe službenice okrenute prema vratima znatiželjno su me gledale, a krunpija, prepostavljam šefica, nije se udostojala ni okrenuti i pogledati me, već je hladno rekla: „Uredovno vrijeme je prošlo, sutra“. Pokušao sam objasniti da dolazim iz Zadra, pod ratnim uvjetima se put oduljio. Nije me htjela ni saslušati hladno je odbrusila: „Sutra, piše sve na vratima“. Jedna mlađa službenica pokušala je uđurovoljiti šeficu upozoravajući je da smo

doputovali iz Zadra. Odgovorila joj je: „Sutra“.

Prožimali su me svi mogući negativni osjećaji, izmjenjivali su se kao plima na moru. Marija me povukla za rukav i rekla da se smirim, da ne ču valjda dopustiti da me ovaj neprofesionalni, birokratski odnos potakne na nešto nerazborito. Smirio sam se, osjećao sam se kao pas kojega su isprebijali, pa se podvijena repa povlači. Vratili smo se u Zadar ogorčeni i poniženi, neobavljeni posla.

Napisao sam prosvjedno pismo povjereniku Vlade Republike Hrvatske u općini Gospic, u kojem sam opisao neprofesionalni odnos službenice, nisam tražio da se bilo koga kazni, ali sam naglasio da smo u ratu i svatko mora na poslu dati cijeloga sebe, kao što to rade naši vojnici na bojišnici za koje nema *uredovnog vremena*, među kojima je i cijela moja obitelj. Nisam dobio odgovor na moje pismo, a i tim neodgovorom je sve rečeno. Što ja ustašidna niškoristi umišljam, svoju Hrvatsku mogu samo sanjati, okoštale jugoslavenske birokratske strukture zauzele su svoje položaje i to se ne može promijeniti.

Domovnicu mi je sestra ishodila 31. ožujka 1992. i poslala mi je poštom u Zadar, a moj san o našim *domovnicama* se rasplinuo poput magle, pa kad god se spomene *domovnica*, ja se sjetim hrpe čvaraka, kobasicu, slanine i tri neuljudne službenice, nedodirljive u svojoj birokratskoj moći.

Odličje Red Stjepana Radića

Marija bi me pri svakom dolasku u stan izvjestila o dnevnim događajima i pročitala mi pristiglu poštu. Kod jednog od tih dolazaka pročitala je poziv da dođem u Hrvatski državni sabor, gdje će mi biti uručeno odličje Red Stjepana Radića. Nije ni pročitala poziv do kraja, rekao sam da ne ču ići. Znala je kakav je moj stav o odličjima i zahvalnicama, pa se nije upuštalata raspravu.

Nakon dva dana rekla mi je da naša kćer Gordana misli kako bih morao preuzeti to vrlo vrijedno odličje, a i ona je toga mišljenja, jer to odličje nije samo moje, već pripada cijeloj obitelji. „Zar ne shvaćaš da je Gordana odrasla bez tebe, vidjela te kad je imala 6 godina, nakon tvoga povratka

s robije iz Stare Gradiške u kojoj si robija kao politički zatvorenik, da, bilo ti je na robiji teško, ali ni nama nije bilo lako, možeš li pojmiti kakav je život bio na 'slobodi' tvojih roditelja i moj“.

Bila je u pravu, popustio sam, pošli smo zajedno u Zagreb, ja preuzeti odličje a ona posjetiti katedralu i neke trgovine.

Ispred zgrade Hrvatskoga državnog sabora zamijetili smo veću skupinu ljudi. Po izgledu prepoznao sam u njima robijaše, pridružio sam se njima, a Marija je pošla svojim poslom. Iz govora okupljenih, razabrao sam da među njima ima onih koje smo zvali „pjevači“, ljudi što su zbog pjevanja domoljubnih pjesama ili neuspješnoga bijega preko granice odrobijali tri ili više mjeseci, bilo je onih poslijeratnih koji su odrobijali i do 15 i više godina strogoga zatvora, kao i onih iz doba Nezavisne Države Hrvatske, osuđenih na tešku robiju od 20 i više godina, pa i onih najstarijih, koji su zbog svoga domoljubja robijali u doba Kraljevine Jugoslavije i prvog doba Titove Jugoslavije.

Pozvani smo u Hrvatski državni sabor, uvedeni smo u neku malu pokrajnu sobicu, u kojoj smo se zbili u hrpu i čekali daljnji tijek događaja. Neki djelatnik nam je rekao da se postrojimo u redove po abecedi, što je bilo nemoguće, jer se nismo poznavali, pa se po abecedi nismo mogli ni postrojiti. U sobu je ušao predsjednik sabora Vlatko Pavletić i jedna djelatnica, koja nas je prozivala i pozvala da pristupimo pred predsjednika sabora. Sa stola

na kojemu su bila složena odličja, uzela bi kutiju s odličjem i pružila je predsjedniku iz koje je on drhtavom rukom uzeo jedno od tri odličja te ga prikopčao na rever sakoa ili kaputa odlikovanoga. Potom mu je službenica dala Odluku o dodjeli odličja i kutiju s odličjem koju je on uručio odlikovanom te mu čestitao. Dodjela odličja nastavila se istom rutinom uz mukotrpno proguravanje prozvanoga iz mnoštva.

Predsjednik Hrvatskog državnog sabora bio je vidno uzrutan, neprekidno se osvrtao prema vratima, kao da je u strahu da ga netko promatra. Kada je podijelio odličja, svima nam je čestitao i rekao da u Hrvatskom državnom saboru ima dosta onih koji nam nisu skloni. On je na našoj strani, nastojat će da se ispunji molba našega Hrvatskog društva političkih zatvorenika za osnivanje doma za stare i nemoćne političke zatvorenike. U domu bi bio osiguran smještaj i za bolesne političke uznike koji bi došli na liječnički pregled u neku zagrebačku bolnicu. Žurno je izišao iz sobe, a mi smo ostali stajati, preneraženi viješću da nam neki u Hrvatskom državnom saboru nisu skloni, u našem Hrvatskome državnom saboru u našoj Hrvatskoj za koju smo žrtvovali svoju mladost, a najbolji među nama i svoje živote. Način dodjele odličja i spoznaja da smo po nekim nepoželjni u Hrvatskome državnom saboru, a time i u Republici Hrvatskoj, zgrozila nas je. Razišli smo se bez riječi, umjesto ushićenja, doživjeli smo poniranje.

U trenu sam shvatio da je ostvarenje onakve Republike Hrvatske za koju smo robiali i ginuli, jako, jako daleko. Jugoslavenske i komunističke strukture preuzele su vlast, nas su samo iskoristili da se učvrste na vlasti. Nema ni traga od Tuđmanove pomirbe Hrvata: ako je istinski vjerovao u nju, grđno je pogriješio, kad je Josipa Manolića postavio za glavnog kadrovika Hrvatske. Taj lukavi i izuzetno sposobni udbaš ispleo je svoju mrežu podobnih, rasporedio je svoje ljude komunističkoga i jugoslavenskoga svjetonazora od mjesnih zajednica do najvišega vrha vlasti. Republika Hrvatska je nastala promjenom imena, sve stare komunističke strukture jugoslavenskoga svjetonazora ostale su na vlasti. Politički uznici i hrvatski branitelji potisnuti su, onemogućeno im je sudjelovanje u vlasti, ugurani su u

zapećak, bačene su im mrvice oko kojih se između sebe glože. Trebat će proći četiri do pet naraštaja, a možda i više, dok se hrvatsko narodno biće izlijeći od komunističkoga i jugoslavenskoga sindroma.

Tito je počeo razgradnju hrvatskoga sela, nositelja tradicije, a ove vladajuće strukture su okončale taj zločinački naum. Opustjela je Dalmatinska zagora, pusti su Lika, Kordun, Gorski kotar, Banovina i Slavonija, rasadište domoljublja. Ovome zlu pridružio se liberalizam koji je razgradio obitelj i srušio moralne i etične norme. Posljedica toga sunovrata je izumiranje obitelji i naroda. Više nas umire, nego se rađa. Što je uzrok toga našega povijesnog narodnoga posrtaja? Ne učimo na našim pogreškama, već ih iz naraštaja u naraštaje opetujemo!

U svim sustavima u kojima smo mi Hrvati živjeli, u svim prostranstvima ljudskoga djelovanja, dopušteno nam je i bili smo poticani iznjedriti sve najbolje iz sebe kako pojedinci tako i narod, osim svjesnosti o narodnoj posebnosti i pripadnosti. Od 1102. do danas kroz naraštaje živjeli smo podaničkim životom, odgajani smo da služimo i dajemo, a ne da osvajamo u prsvajamo tuđe.

Od 1918., u obje Jugoslavije, Karađorđevićevoj i Titovoj, Srbi su bili u povlaštenom položaju u odnosu na druge narode u toj neprirodoj jugoslavenskoj zajednici. Zbog povijesnih okolnosti, geopolitičkih razloga i svoje vještete diplomacije, pridobili su, pored Rusa, snažnu potporu Velike Britanije i Francuske, a i potvrdili su se kao dostojni učenici tih svojih podupiratelja, učitelja i tutora. Puno se čimbenika u njihovoj povijesti posložilo, imaju izvrsno predvodništvo u svojoj *Srpskoj svetosavskoj pravoslavnoj crkvi* i *Srpskoj akademiji nauka i umjetnosti*, kroz stoljeća su bili odgajani u bizantinskom duhu da se za postignuće cilja ne biraju sredstva, od Osmanlija su naučili kako druge narode *prisajediniti* (odnosno asimilirati), a od Sovjeta usvojili su brutalnost neviđenu u ljudskoj povijesti, štoviše natkrilili su ih. Zbog svega ovoga izgubili su nadzor nad svojim velikosrpskim prohtjevima, umjesto da s drugim narodima žive u slozi, zajedništvu i uvažavanju, brutalno su nametali svoj despotizam, zbog kojega su izazvali ostale narode protiv sebe u toj

Red Stjepana Radića

neodrživoj jugoslavenskoj zajednici, što je bio i uzrok raspada obiju Jugoslaviju u moru krvi i uz silnu patnju i mučeništvo svih.

Od grofa Khuen-Héderváryja, preko obje Jugoslavije, potvorama, podmetnjima i silnim lažima nastoje ocrniti Hrvatsku i Hrvate gdje god stignu, od UN-a do neke male države u „najzabačenijem kutku“ zemaljske kugle. Hrvatski političari i svaki Hrvat u svim prostranstvima ljudskog djelovanja, od športa i gospodarstva do znanosti i umjetnosti moraju ulagati velike napore da bi se obranili od tih potvora i laži. Stanje se možda mijenja nabolje, ali sasvim polako, što pokazuju promjene u britanskome i u francuskome javnom mnjenju. Nažalost, hrvatski političari svih svjetonazora najveća su koč-

nica uljudbenog ustrojstva države, ponaju se krajne neodgovorno, umjesto da se usuglase koji su državni prioriteti zajednički svima i to zdušno podupiru. Ne smije se zadaća oporbe svesti na rušenje vlade i stranke ili stranaka na vlasti, već u njihovu poboljšanju, a na izborima birači će se opredijeliti komu dati svoj glas i povjeriti upravljanje Hrvatskom. U kriznim stanjima mi Hrvati pokazujemo visoki stupanj sloga, zajedništva i odlučnosti, a kad opasnost mine, razbukti se dobro znana hrvatska nesloga i razjedinjenost. Samo nas Božja providnost, kao toliko puta u našoj povijesti, može spasiti od izumiranja i nestanka. No, bilo je u hrvatskoj povijesti i težih trenutaka, nadživjeli smo sve nevolje, pa ćemo i ovu. Vjerujem u budućnost Hrvatske!

APSTRAKTNI RAT – ZLOČINI REALNI

Uposljednje dvije godine pojavilo se nekoliko romana na njemačkom jeziku u svezi sa srpskom agresijom pod egidom jugoslavenstva na susjede 1990-ih godina. Pohvalne osvrte i kritike su dobili nagrađeni romani *Herkunft (Podrijetlo)* Saše Stanišića, njemačkog pisca srpsko-bošnjačkih korijena, i *Die guten Tage (Dobri dani)* austrijskoga pisca srpskih korijena Marka Dinića. Oba romana su jezični i emocionalni obračuni s nesposobnošću vlastite rodbine i sunarodnjaka da prestanu prešućivati zločine i konačno se otrgnu zovu svestosavskoga mita o „srpskoj zemlji“ posvuda gdje žive Srbija.

Koncem 2020. godine pojavio se u Zürichu na istu temu roman *Der Held (Hroj)*, Karla Rühmanna, švicarskog pisca „jugoslavenskih korijena“, kako sam ističe. Za razliku od prethodno spomenutih romana, radnja Rühmannova romana se događa na apstraktnom mjestu. Zemlja u kojoj se ratovalo je nepoznata, likovi nose ime general Modoran, pukovnik Bartok, poručnik Marko Tironi te njegova supruga Ana i sin Miro. Vojno-redarstvena operacija se zove „Donner“ („Grom“) čime se očito asocira na ovdje neimenovanu operaciju „Sturm“ („Oluja“). Den Haag (Scheveningen) i Švicarska su jedina mjesta u romanu čije su lokacije zemljopisno provjerljive.

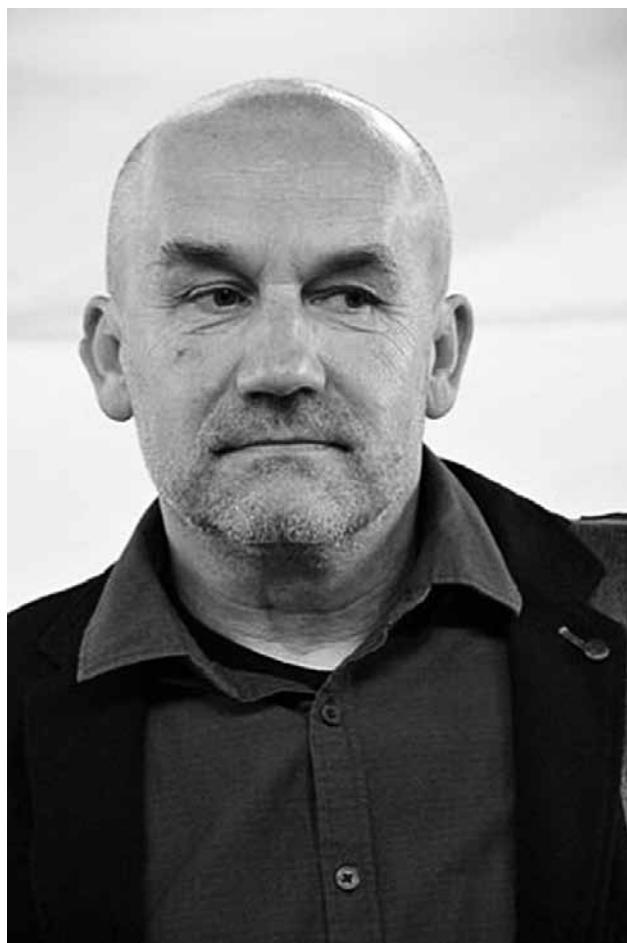
Sâm autor se je nekad zvao Mladen Jandrić, rođen 1959. godine u Jugoslaviji, koju je 1976. godine napustio i nastanio se u Švicarskoj. U razgovoru s novinarkom švicarskoga javnog radija koncem 2020. otkrio je da se radnja romana odvija na području bivše Jugoslavije, ali da je neimenovanjem prostora želio svijetu poslati „univerzalnu poruku“. Još uvijek se čeka na kritičara koji bi dijelio autorovo mišljenje o njegovu djelu. Zaborav, prešućivanje i potiskivanje zločina počinjenih na tuđoj zemlji ne spadaju u vrijednosni katalog humanošću

Piše:

Tihomir NUIĆ

prožetog svijeta. Knjiga se 2020. godine našla među pet literarnih djela švicarskih pisaca koja su bila predložena za nagradu. Nije prošla.

Sâm autor pristupa temi, kao i samom prostoru, decidirano spekulativno. Prospituje krivnju i odgovornost na temelju umjetnog konstrukta dopisivanja dvojice časnika iz suprotstavljenih vojski i

Mladen Jandrić alias Karl Rühmann

metaforičke predstavnice narodnih usta, mlade udovice Ane, koja je u dotičnom ratu izgubila muža dvanaest godina prije tog dopisivanja. Imena država pogodenih ratnim zbivanjima nisu navedena, po svoj prilici da bi se zaštitilo „miroljubivu Jugoslaviju“ i agresorsku Srbiju u kojoj se doista nije ratovalo. Tako se ratna stvarnost svodi na sukob dviju anonimnih vojski u

nepoznatoj zemlji. Jedna vojska je pobijedila, a druga izgubila rat. General pobjedičke vojske Modoran oslobođen je u Den Haagu, dok je pukovnik gubitničke vojske Bartok osuđen i proglašen ratnim zločincem.

Bivši ratni protivnici Modoran i Bartok proveli su zajedno pet godina zatočenja u Scheveningenu i postaju bliskima. Povezuje ih bivše ratovanje, „nerazumijevanje“ javnosti glede njihovih pogleda na krivnju i odgovornost, te pritisak svijeta koji traži da im se sudi. „Tužitelji nisu u stanju vidjeti da druge okolnosti postavljaju druge prioritete“, piše Bartok. Modoran se pita: „Nije li absurdno da sudci sude vojnicima?“ Pravnici nemaju pojma o ratu. „Rat je za nas vojnike strategija i taktika, lukavstvo i premještanje oružanih snaga, pomicanje crta bojišnice i ofenziva. Za sve ostale rat znači samo strah i brigu.“ To je logika rata koja stvara poseban „vrijednosni“ sustav „ispravnosti“ ili „opravdanja“ rušenja, paljenja i ubijanja u svrhu postignuća cilja. Taj sustav ne poznae osobnu krivnju ni odgovornost, jer mu rat ne pruža mogućnost izbora. „Shvaćam da sam nedužan, ali to ne osjećam“, ispovijeda se Modoran Bartoku. Dnevna politika, koja mu je stavila kuću na raspolaganje i dva stražara koji ga danonoćno čuvaju, želi herojem Modoranom mahati kao što vjetar maše zastavom.

Anina priča je ugrađena u korespondenciju dvojice vojnika. Anin suprug, Marko Tironi, ratovao je pod zapovjedništvom generala Modorana i počinio samoubojstvo. Tako glasi službena verzija u koju Ana ne vjeruje. Za nju i njezina dvanaestogodišnjeg sina Mira, koji nikad nije upoznao oca, rat će završiti tek onda kad se sazna istina o Markovoj smrti. Ana se osjeća dužnom sinu, kad odraste, pružiti vjerodostojni iskaz o očevoj smrti. Bartok predbacuje Modoranu da je zbog svoje slave sasvim nepotrebno u VRO Grom poslao u smrt „nedužne civile i vlastite vojниke“ bez ikakva strateškog opravda-

nja: „Koristili ste njihovu smrt kad ste mene i druge željeli uvjeriti da ste time spasili Tironija od sramote.“

Osloboden general se vraća u selo u kojem i Ana živi, ona ga kontaktira i postaje njegovom kućnom pomoćnicom. Čisteći stol, otkriva u pretincu generalova pisma razmijenjena s pukovnikom Bartokom. Figurativna predstavnica civilnog društva, Ana malo drži do praznih fraza o „velikom kontekstu“ i o „cjelokupnoj slici“. Ona traži detalje. To je čini pravom junakinjom romana. Spremna je demontirati proslavljenoga ratnog heroja, čak i pod uvjetom napuštanja svoje zemlje i podnošenje zahtjeva za azil u Švicarskoj.

Postupno doznajemo da je sudska presuda o generalovom oslobođenju presudno povezana sa sudbinom preminulog poručnika Marka Tironija. U jednom Bartokovu pismu generalu Ana otkriva sljedeću tvrdnju: „Znam što je Tironi imao u ruci protiv vas. To stavlja okolnosti njegove smrti u novo, i prilično jarko svjetlo. S vašim posljednjim pismom nestali su razlozi zbog kojih nisam izlazio u javnost s istinom. Prisiljavate me da idem drugim putem, što ne činim baš rado.“ Bartok je našao švicarskoga odvjetnika koji će dobiti Anin potpis za novi sudske proces generalu. Ana, čija je sestra već u ratu pobjegla u Švicarsku, oprašta se od generala „na kratko“ kako bi otišla u posjet sestri. U strahu od optužbe heroja, zatražila je azil u Švicarskoj, upravo u trenutku kad vijesti iz domovine stižu da je general uhićen i zrakoplovom prevezen u Den Haag na novo suđenje!

Umjetno i umjetničko u romanu

Ako je književno djelo mjesto na kojem se zbiva ratna priča, to je ujedno i mjesto na kojem se pojavljuje i sama umjetnost. Umjetničko djelo se odlikuje skladom oblika i sadržaja, estetskim iskustvom izraženim stvaralačkim jezikom i pružanjem umjetničkog doživljaja čitatelju. Glavni nedostatak romana *Der Held* je nepostojanje stvarnosti kao konstitutivnog elementa pripovijesti. Neprostornost

i bezvremenost vode u nestvarnost ili prazninu koja rađa monstruoze likove opsjednute lakomošću i pohlepom kao izvorom svega zla.

Konvertiranjem lika u apstrakciju pukovnik Bartok postaje primjerom umjetnog transformiranja osuđenog zločinca u pravednika. Njegov je čuvstveni svijet samo privid, za nj ne postoji istina, nego

cinizmom opravdava totalitarističko-teroristički jugoslavenski sustav: „Nije bio sustav koji je prouzročio rat.“ Raskolnjnikov je doživio katarzu sudsakom presudom za svoj zločin i otkrićem ljubavi. Bartoku je ljubav nepoznanica.

Ni pobjednički general Modoran nije u boljem stanju što se tiče umjetničke obrade. U svom je dvorištu pronašao divlje pčele koje se ne roje, ne žive u zajednicama u košnici, nemaju maticu, nego se same brinu za se. General je svako jutro meditirao kod njih i zaključio *da nisu agresivne jer ne uspostavljaju državu!* Rühmannova namjera je prejasna i neuvijena, da bi postigla razinu umjetničke metafore. Biološke analogije su zarazne, što je davno uvidio rimski car i cijenjeni filozof Marko Aurelije, kad je u svojim razmatranjima „O sebi“ napisao da, za razliku od biljaka i životinja koje imaju dušu, ljudi imaju „misleće duše“ koje im omogućuju uspostaviti državu. I pobjednički Modoran, na slobodi, postaje pokajnikom pred navalom gubitničkog diktata: „Treballi smo spriječiti rat, a ne pobijediti.“

Sjajan etički zaključak čiji je izvor naknadna pamet. Gubitnička vojska bi i danas dominirala četvrtinom Hrvatske ili cijelom da nije bilo pobjedničke vojske. Dvojac Bartok i Modoran ni u romanu ne mogu bez one srpske - *Ko nas bre zavadi* - propitujući odgovornost za rat: „Stajalište da se to moralno dogoditi na ovaj način ugodnije je od pitanja kako smo zaboga mogli dopustiti da se to dogodi.“ Bez imena i prezimena nema krivca niti bez kajanja oprosta!

Ana bi prema autoru trebala simbolizirati narod pogoden ratom i postati istinskom junakinjom romana. Ona je lik koji ima zadatak da *usitni* istinu o ratu. Stoga ona uporno traži istinu o smrti svoga muža i na taj način utjelovljuje sudbine tisuća supruga i majki. Ta istina, međutim, kao uostalom i sve istine o ratu, ne može biti suprotna temeljnoj istini da se mirna, referendumom donesena odluka hrvatskoga naroda, koja je načelno bila u skladu s ustavnim propisima, htjela ponijesti oružanom silom. Pukovnik Bartok i njegova gubitnička soldateska su klali,

Jandrićev (Rühmannov) roman Heroj

samo interpretacija, mišljenje, koristoljublje. Osuđen je na međunarodnom судu, a ne postoji mjesto niti zemlja u kojoj je vodio rat i činio zlodjela. Ali on ima potrebu za pravdom pa nastoji demontirati svoga „poratnog prijatelja“ generala Modorana: „Moja jedina briga je pravda. Da, upravo taj pojam koji smo tako često spominjali u razgovorima i u pismima, žalimo zbog činjenice da oni koji nam sude nisu razumjeli smjernice po kojima smo morali djelovati. Sada želim još jednom pokušati postići pravdu i sad ne tražim vašu suglasnost niti vaše razumijevanje.“ Tipična arogancija mržnjom zaražene i pohlepm zadojene jugoslavenske odmetničke i izdajničke nemani, koja neshvatljivim

ubijali, progonili, palili i rušili, dakle ratovali prije nego što je Anin muž Marko Tironi imao pojma o ratovanju.

Davno je Niels Bohr spoznao da je suprotnost neke točne tvrdnje pogrešna tvrdnja, ali „suprotnost neke duboke istine može biti opet neka duboka istina“. Sve istine o ratu integrirane su u jednoj Istini da je Domovinski obrambeni rat posljedica srpsko-jugoslavenske agresije na Hrvatsku. Bez agresije ne bi bilo ni rata, ni pobjedničke i gubitničke vojske, niti razaranja od Vukovara do Dubrovnika. Danas bi 403 ubijene djece živjelo svoj život zajedno s više od dvadesetak tisuća poginulih te više tisuća nestalih samo na području Republike Hrvatske.

Rühmannov roman mudro prešuće tragičnost rata, kako ju je davno opisao Heraklit:

„Rat je otac i kralj svih stvari; jedne čini bogovima, druge ljudima – jedni postaju robovima, drugi slobodnima“. Rišući rat u virtualnoj slici nestvarnog, neprisutnog u stvarnosti, a dajući mu privid stvarnoga, vulgarno je literariziranje vrtoglavice koja nas je pratila sedamdesetak godina. Ako nema opravdanja za rat, postoji barem ono što ga je prouzročilo – doktrina o fizičkom uništenju svega protjugoslavenskoga na kojoj se temeljila cijela državna struktura od vojske preko policije, do politike i sudstva.

Prešućivanjem uzroka, autoru preostaje rezignacija i traženje izlaza u apsurdnom.

Roman završava besmisлом u kojemu se pobjedničkom generalu Modoranu ponovno sudi na Tribunalu, a Ana iz straha bježi iz domovine i traži azil u Švicarskoj. To je poricanje svakoga smisla ljudskim naporima za slobodom i domovinom, što naravski nije slučaj s Jugoslavijom. Autor zaboravlja da se život može žrtvovati za slobodu jer izvan vlastitog života postoji život naroda koji nadilazi ograničeni životni vijek pojedinca. Čeznuti za smisalom je duboka ljudska potreba, koja presahne kad nedostaju ideali.

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od zaključenja broja 284 (srpanj-kolovoz-rujan 2020.) do kraja veljače 2021., svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog časopisa nesobično pomogli:

Ivan Janeš, Đakovo	700,00 Kn
Tonči Vržina, Split	500,00 Kn
Tereza Sigur, Kanada	150,00 CAD
Tomislav Pipunić, Australija	50,00 AUD
Stjepan Furdek, Australija	50,00 AUD
Tomislav Beram, Australija	50,00 AUD
Stipe Šimatović, Australija	100,00 AUD
Pero Dugandžić, Australija	100,00 AUD
Ante Lukanović, Australija	50,00 AUD
Ante i Stipe Kokotović, Australija	50,00 AUD
Juraj Maček, Zagreb	500,00 Kn
Blanka i Zlata Laksar, Zagreb	1.000,00 Kn
Ivan Marohnić, Zagreb	1.000,00 Kn
Milan Pavelić, Budinščina	500,00 Kn
Zvonimir Drkulec, Zagreb	400,00 Kn
Drago Cmrečak, Varaždin	500,00 Kn
Sidonija Majer, Zagreb	500,00 Kn
Blaženka Bartovčak, Zagreb	100,00 Kn
Zdravka Cindrić, Ogulin	500,00 Kn
Ivo Tubanović, Đakovo	500,00 Kn
U K U P N O	6.700,00 Kn 450,00 AUD 150,00 CAD

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

U SPOMEN NA IVANA PAVELIĆA, POLITIČKOGLA UZNIKA

Hrvatski politički uznik, pokojni Ivan Pavelić, rođio se u Brušanima 26. listopada 1929., umro je u 92. godini života 3. siječnja 2021., a pokopan je 4. siječnja 2021. na groblju u Brušanima.

Nakon preokreta i sloma Nezavisne Države Hrvatske, zbog nasilja jugo-partizanske vlasti pridružio se svojim sumještanima u otporu bestijalnim jugopartizanskim i četničkim zločinima. Uhićen je i odrobijao u zloglasnoj Stari Gradiški dvije godine jedan mjesec i dvadeset tri dana. Kao robijaš radio je na gradilištima u Lonjskom Polju, Sibinju, Novom Beogradu, Autoputu Zagreb-Beograd i na izgradnji hidrocentrale Fužine.

Od izlaska s robije do sloma Titove Jugoslavije Udba ga je nadzirala i često pozivala na obavijesne razgovore. Udbaško nasilje nije ga slomilo, uz podršku svoje žene i dva sina izgradio je uzorno gospodarstvo. U Domovinskom ratu sa sinovima se uključio u borbu za oslobođenje Hrvatske.

Teški ratni uvjeti na gospičkoj bojišnici ostavili su posljedice: sin Frane, časnik Hrvatske vojske, umro je zbog zatajenja srca, a sinu Stipi zbog ozeblj-

Ivan Pavelić sa sinom Stipom (2019.)

na amputirana je desna nogu, palac na lijevoj nozi i dva prsta na desnoj ruci. Umrla mu je i žena, velika potpora. Životne nedaće ostavile su trag na njemu, postao je teški invalid zbog čega je sa sinom Stipom bio ovisan o tuđoj njezi i pomoći. Starački nemoćan pao je uz postelju i pri tome doživio težak prijelom noge, a razbio je i glavu. Na-

kon zbrinjavana u gospičkoj bolnici premješten je u *Dom za stare i nemoćne* u Gospicu gdje je preminuo. Brate, po robijaškome križu, Ivane, počivaj u miru uz svoje bližnje i uz svoje premi-nule suborce, neka ti je laka tvrda lička gruda koju si neizmjerno volio!

HDPZ Podružnica Gospic

U SPOMEN

BOŽANA FILIČIĆ

1929. – 2021.

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Dubrovnik

U SPOMEN

vlč. Ivan JANEŠ

član podupiratelj

1932. – 2020.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Osijek

U SPOMEN PETRU TUBANOVIĆU

Petar Tubanović rođen je 5. lipnja 1962. u Vukovićima, općina Dobretići, dvadesetak kilometara daleko od Jajca. Preminuo je 10. veljače ove godine u koprivničkoj bolnici, nakon teške i duge bolesti. Bio je član HDPZ-a, Podružnice Koprivnica od 2001.

S četiri brata i tri sestre imao je sretno djetinjstvo u krugu brojne seljačke obitelji. Svi su preživjeli rat u srednjoj Bosni. U poraću je od posljedica rata preminuo stariji brat Marko. Petar je završio srednju školu, automehaničarski zanat u Travniku, a njegova kalvarija započinje u listopadu 1984. godine.

Među 25 tada uhićenih Hrvata na području današnje Republike Hrvatske te BiH, uhićen je i Petar. Priveden je u banjalučki pritvor i osuđen na devet godina robije; 25 osuđenika dobilo je 113 godina robije. Petar je izdržao 4 godine u zloglasnome zeničkom zatvoru. Bila mu je umanjena kazna zbog zdravstvenih razloga i krvave istrage, jer je u osječkome istražnom zatvoru ubijen Anto Davidović. Istragu je vodila savezna Udba. (O teškim uvjetima života i rada u zeničkom zatvoru za Hrvate političke zatvorenike, pisali su dr. Anto Kovačević, Slavko Miletić i dr.)

Godine 1989.-1992. Petar je živio pod milicijskim režimom u Vukovićima na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, s roditeljima Anicom i Stjepanom, te mlađom braćom i sestra-

ma koji su završavali osnovnu školu u Dobretićima.

Ratne 1992., 29. listopada, srbočetnička vojska, tzv. JNA, nakon četiri mjeseca bombardiranja i granatiranja grada Jajca i okolnih mjesta nastanjenih Hrvatima, osvaja jajačko područje. Tada se je povukla obrana istočne bojišnice iz Pougarja (stariji naziv za župu i općinu Dobretići). Za vrijeme bombardiranja te istočne jajačke obrane poginulo je nekoliko branitelja: trojica iz Vukovića (Srećko Aščić Nikolin, Vlado Aščić Jurin, Juro Marković Ivanov), dvojica iz Kotor Varoša (Marko Marčinković Matin, Ambrozije Oršulić Jozin), jedan iz Kričića (Ilija Šugić Ivin), jedan iz Vitolja (Marko Kokalović Ilijin).

Kao prognanici, sva četiri punoljetna brata Tubanovića (Marko, Juro, Petar i Filip) stigli su u Novi Travnik te se priključili HVO-u i sudjelovali u borbama za obranu Novog Travnika od mudžahedina i Bošnjaka koji su Lašvansku dolinu 1993./94.god. držali u okruženju bez hrane i lijekova.

I većina pripadnika pougarske bojne HVO-a uključila se je u obranu Novog Travnika. Neki su poginuli: Juro Tubanović (Ilijin), Tvrko Bilješević (Perin), Ivo Čakarić (Jurin), Boro Saratlija (Markov), Marko Dražetić (Franin), Pejo Dražetić (Jerislavov), Željko Gavrić (Filipov), te Matijas Jakovljević

(Ivanov). Nakon dogovora o primirju između HVO i Armije BiH, Petar se je s roditeljima dogovorio o preseljenju u Oplećane kod Tomislavgrada. Tamo je bilo prognanih Pougaraca sa svojim stadima ovaca i krava. I Petrovi roditelji su uspjeli sačuvati pedesetak ovaca.

Godine su prolazile u prognanstvu, a srpski zločinci su se stabilizirali na okupiranim područjima. U Pougarju su opljačkali kuće, popalili i kapele po grobljima, privatne šume sjekli, skinuli zvono sa župne crkve sv. Ante Padovanskog i crkvu oštetili, župski dom devastirali. Grad Jajce i jajačko područje oslobođeni su nakon „Oluje“, 13. rujna 1995. godine.

Nakon velikoga i dugog zla od *kmšija*, neki Pougarci prognanici gubili su nadu u povratak na svoje posjede, u svoje Pougarje. Tako su se i braća Petar i Filip Tubanović, te njihovi roditelji Anica i Stjepan dogovorili, da potraže sigurnije i mirnije područje novi dom, pa su 2001. iz Oplećana preselili u mirnu Podravinu, u Kunevec kod Koprivnice, kupivši s puno peripetija i neugodnosti izazvanih ljudskim nepoštenjem, jedan skromni posjed.

Petre, neka ti je vječna slava i hvala za žrtvu koju si podnosio i trpio za slobodu naroda i države Hrvatske. Laka ti bila hrvatska zemљa!

Tvoji rodaci i prijatelji

U SPOMEN
PETAR TUBANOVIĆ

1952. – 2021.

Laka mu bila hrvatska zemљa!
HDPZ – Podružnica Koprivnica

IN DIESER AUSGABE

Der Vorsitzende der Zagreber Zweigstelle der Kroatischen Gesellschaft der politischen Gefangenen, **Mag. Marijan Čuvalo**, veröffentlicht einen Artikel über das alphabetisches Verzeichnis der kroatischen politischen Gefangenen. Es handelt sich um eine seit langem bestehende Idee, ein Lexikon zu erstellen, in dem mit grundlegenden biographischen Daten alle kroatischen politischen Gefangenen zumindest im zweiten (kommunistischen) Jugoslawien aufgelistet werden, wenn es nicht möglich ist, die Zehntausende aufzuzählen, die im ersten (1918-1941) inhaftiert waren. Nach Angaben von Čuvalo enthält das alphabetische Verzeichnis derzeit 42.000 Namen, und die Arbeit daran wird fortgesetzt, wenn auch sehr langsam, da die Regierung der Republik Kroatien

die Mittel für die Arbeit dieses Vereins verweigert, weswegen seine anderen Projekte gefährdet sind.

*

Über die Schwierigkeiten, mit denen die Kroatische Gesellschaft der politischen Gefangenen in ihrer Tätigkeit konfrontiert ist, schreibt auch der Präsident der Gesellschaft, **Mr. sc. Marko Grubišić** in seinem Leitartikel. Im Mittelpunkt des Leitartikels steht jedoch die Petition, die **Zdravko Mustać**, einst einer der Leiter des jugoslawischen Geheimdienstes, an die kroatischen Behörden und die Öffentlichkeit gerichtet hat. Zusammen mit seinem Komplizen Josip Perković - und unter energischer Missbilligung neokommunistischer und jugoslawischer Strukturen, die in Kroatien immer noch sehr mächtig sind - wurde Mustać dank deutschen Drucks vor einigen Jahren an

die deutsche Justiz ausgeliefert und wie Perković wegen Beteiligung am Mord des kroatischen politischen Emigranten Stjepan Đureković (1983) zu einer langen Haftstrafe verurteilt. Er verbüßt derzeit seine Strafe in Glina (Kroatien). Unter Hinweis auf die Bemühungen von Zoran Milanović, dem derzeitigen Präsidenten und damaligen Premierminister

wir auch einen Artikel der Akademiker **Josip Pečarić** und **Prof. Dr. Emerit. Matko Marušić**, der auf die wissenschaftliche Studie von **Nikola Banić** und **Mladen Koić** aufmerksam macht, die mit einer exakten, mathematischen Methode bewiesen haben, dass die offizielle sogenannte Liste der Opfer des Lagers in Jasenovac eine bloße Fälschung ist. Seit Jah-

Ozalj (Burg)

der Republik Kroatien, die Auslieferung von Perković und Mustać an Deutschland zu verhindern, kommt Grubišić zu dem Schluss, dass die jüngste Kontroverse um die Wahl des Präsidenten des kroatischen Obersten Gerichtshofs eine Fortsetzung derselben Saga ist. Obwohl sie sich auf die Stellenausschreibung nicht gemeldet hat, ist die Favoritin von Milanović für diese wichtige und einflussreiche Position **Dr. sc. Zlata Đurđević**, eine Universitätslehrerin, die sich auch vehement gegen die Auslieferung von Perković und Mustać ausgesprochen hat.

*

Da wir es für wichtig halten, einen Beitrag zur Widerlegung der "schwarzen Legenden" zu leisten, die gegen die Kroaten nach dem Zweiten Weltkrieg von den jugoslawischen kommunistischen Behörden verbreitet wurden, veröffentlichen

ren veröffentlicht die Oppositionspresse Beweise für Fälschungen in dieser Liste, laut welchen auf die Liste Menschen eingetragen sind, die den Krieg überlebt haben oder an einem ganz anderen Ort starben. Jetzt aber wurde mathematisch bewiesen, dass die Verbrechen im Lager Jasenovac vervielfacht wurden und dass der Mythos Jasenovac genau deshalb geschaffen wurde, um die Kroaten zu stigmatisieren und ihren Kampf für die staatliche Unabhängigkeit zu verhindern.

*

In dieser Ausgabe veröffentlichen wir den ersten Teil der Studie von **Dr. sc. Nikica Barić** vom Kroatischen Institut für Geschichte über die Situation auf der Insel Hvar während der Zeit des Unabhängigen Staates Kroatien. Über den Inhalt dieser Studie werden wir in der nächsten Ausgabe ausführlicher berichten.

IN THIS ISSUE

President of the Zagreb branch of the Croatian Society of Political Prisoners, **mr. Marijan Čuvalo** publishes an article on the alphabet of Croatian political prisoners. It is an old idea, to make a thesaurus in which all of Croatian political prisoners, at least in the second (communist) Yugoslavia would be numbered. It was meant to have their basic biographies published, but with

rial. Still, the main point of his editorial is a petition, which **Zdravko Mustać**, formerly one of the heads of the Yugoslav intelligence service, sent to the Croatian authorities and the public. With his complice Josip Perković – and with strong objections of the neo-communist and Yugoslav structures which are still powerful in Croatia – Mustać was extradited to German courts a few years ago, thanks to German

important post is **dr. sc. Zlata Đurđević**, a university teacher which also strongly opposed the extradition of Perković and Mustać.

*

Considering important to help in crushing the „dark legends“, which marked Croats after World War II by the Yugoslav Communist authorities, we publish

an article by the academic **Josip Pečarić** and prof. dr. emerit. **Matko Marušić**. It deals with the scientific studies of **Nikola Banić i Mladen Koić**. By exact mathematical method, they have proved that the official, so-called, List of victims of the Jasenovac camp, is in fact - a forgery. For years, the opposition press has been publishing evidence of forgery in that list, showing that people who survived the war, or were killed elsewhere, have been

The remains of the old castle of Bobovac (Bosnia)

knowledge that such an undertaking could not be easily made for the tens of thousands which were imprisoned in the first Yugoslavia (1918-1941). According to Čuvalo's information, the thesaurus contains 42,000 names, and further work is being conducted, albeit slowly, since the government of the Republic of Croatia denies funds for this society's work, which puts other projects in jeopardy.

*

Mr. sc. Marko Grubišić writes about the difficulties in the work of the Croatian Society of Political Prisoners in his edito-

pressure. Alongside Perković, Mustać was then convicted to a long-term prison sentence for taking part in the killing of a Croatian political emigrant Stjepan Đureković (1983). He is serving his sentence in Glina (Croatia). Looking back on the effort which **Zoran Milanović** (current president, and prime minister at the time) put in not to extradite Mustać and Perković to Germany, Grubišić concludes that the latest squabble over the election of the president of the Croatian Supreme Court is in fact, a sequel to the same saga. Even though she did not apply for the post in a public call, Milanović's contender for that

included in it. Now, it is mathematically proven that crimes in the Jasenovac camp have been multiplied, and that the Jasenovac myth is created to stigmatize Croats and thus incapacitate them in struggle for their independence.

*

We publish the first part of a study by **dr. sc. Nikica Barić** of the Croatian Institute for History, about the situation on the island of Hvar during the Independent State of Croatia. In the next issue, we will discuss the contents of that study more thoroughly.

II

Koja gledi sednica naša pravo
Lama Školska
Orihelin
Draga braćo, ba puni put
nečam. Bog budi s Željim
mučeno-nego. To smadete i
osamida s vod. delko od mrež
onih i druge nam donosiće
akli kvaliteta dragom Bogu am
močam sve podočnosti i
tegute, išto smo se vole-abaveka
li Bogu i našemu Češljušku.
Drago braćo da vam spisemo
kako se prelazimo na "novotin
nikako", jer je tako-bogat
je putinja. Ljudi koji, a isto
se tih troškova nismo nemačimo
nihako - makar i jer je isve
o kufas - svodio je u vime saček

III

moi moramo: samo sporavaju
istatti dajte. i to ga viem
noi, ali nekako je moguće
malo - ito mi nam sededi.
nismo. Braki da nam je mo
tra još nema mister.
Dragi prijatelji namabili bili
druga kada bili? Kada
pisali kaka je bio? Na sig
Hod ovje ima petrica i
Anđej, Rake, Lascima, Tedili
Nikut mi stamjimo svih
i ishodj i kucu.
Draga braćo - ba ovaj
put nemamo. i to - da sam
pisiemo. ne go - pribiti
Mitarški i bratki prakdes
ari istupno od nosorije.
Povite sedmati

**VOJNI SUD
KOMANDE GRADA ZAGREBA**
8 rujna 1945
dana

Bilezi

Zadnje izvještanje tif M

406-41/45. od.

Presudom ovog suda broj
Jazbec Andrija, sin Josipe Jakovac, rođ. 8. IX. 1883.
presudjen je u Zagrebu, stan. Dubravkin trg 11, po zanimanju soboslikarski obrtnik, rkt.,
Hrvat, oženjen, stec. 3 djece.

11.VII.1945

z bogog djela aktivnog ustroštva na kažnu smrti streljanjem, trajnim
gubitkom svih prava i konfiskacijom imovine.

Ova je presuda izvršna. Tokom istrage utanovljeno je, da posjeduje sljedeći imetak

Smrt fasizmu i naroda narodu!

Prelsjetnik, kapetan:

Atječić

